

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В.С. ШЕБАНИН, І.І. ЧЕРВЕН,
О.В. ШЕБАНИНА, М.І. КАРЕБА

ЗМІЦНЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Монографія

*За редакцією члена - кореспондента НААН України, професора
В.С. Шобаніна та доктора економічних наук, професора І.І. Червена*

Миколаїв
2010

УДК 330.313:631.11

ББК

К

Рецензенти:

П.М. Макаренко, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Дніпропетровський державний аграрний університет;

В.О. Беспалов, доктор економічних наук, професор, Південний філіал Національного університету біоресурсів і природокористування України «Кримський агротехнологічний університет»

За редакцією члена-кореспондента НААН України, професора
В.С. Шебаніна та доктора економічних наук, професора І.І. Червена

Друкується за рішенням вченої ради Миколаївського державного
аграрного університету (протокол № від)

Автори: Шебанін В.С., Червен І.І., Шебаніна О.В., Кареба М.І.

**Зміцнення та ефективне використання ресурсного потенціалу
К сільськогосподарських підприємств: монографія. – / Шебанін В.С.,
Червен І.І., Шебаніна О.В., Кареба М.І.; За ред. чл.-кор. НААН України,
проф. В.С. Шебаніна та д.е.н., проф. І.І. Червена – Миколаїв, МДАУ, 2010.
– 205 с.**

ISBN

У монографії висвітлено теоретичні і методичні засади зміцнення та ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Проаналізовано ретроспективу, сучасний стан та ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Миколаївської області. Викладено основні організаційно – економічні напрямки зміцнення та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Розрахована на науковців, керівників і спеціалістів підприємств АПК, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 330.313:631.11

ББК

ISBN

© Шебанін В.С., Червен І.І,
Шебаніна О.В., Кареба М.І. 2010
© Миколаївський державний
аграрний університет, 2010

ВСТУП

Ефективне і конкурентоспроможне функціонування кожного окремого сільськогосподарського підприємства є практично неможливим без якісного і економічно обґрунтованого розвитку його ресурсного потенціалу. У сучасних умовах, коли значна частина господарств знаходиться у кризовому фінансовому стані, їх важливим завданням є одержання максимальних прибутків при мінімальних витратах ресурсів. Однак, на жаль, нині значна частина підприємств все більше втрачає можливості здійснення навіть простого відтворення свого ресурсного потенціалу. Гострий дефіцит виробничих ресурсів та їх структурна розбалансованість призводять до зниження темпів економічного розвитку аграрного сектора економіки, потенційні можливості якого використовуються не повною мірою, що гальмує вирішення існуючих нині економічних, соціальних та екологічних проблем.

Проблема формування в кожному підприємстві раціонального за своїм розміром та складом ресурсного потенціалу і ефективного його використання належить до числа найбільш актуальних. Тому вона досліджується значною частиною науковців, серед яких В.Г. Андрійчук, В.А. Анічін, О.В. Березін, О.А. Бугуцький, Ю.В. Василенко, О.Ю. Єрмаков, М.І. Кісіль, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, Л.Ю. Мельник, П.О. Мосіюк, О.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.В. Россоха, П.Т. Саблук, В.М. Яценко та ін. Проте необхідно визнати, що незважаючи на значну кількість наукових досліджень низка питань потребує подальшого відповідного опрацювання.

Важливість питань, пов'язаних зі зміцненням та ефективним використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, їх теоретична і практична значимість та недостатня наукова розробленість зумовили вибір теми даної монографії і визначили її мету та основні завдання. Зокрема, її метою є розроблення теоретико-методичних та практичних засад щодо забезпечення зміцнення та ефективного використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Для досягнення цієї мети визначено завдання цього дослідження:

- узагальнити сутність, складові та значення ресурсного потенціалу у забезпеченні сталого та ефективного розвитку виробництва, а також особливості і фактори формування та ефективного функціонування ринку ресурсів аграрної сфери;

- поглибити методичні засади оцінки вартості та ефективності використання ресурсного потенціалу;

- проаналізувати ретроспективу відтворення та трансформацію основних складових ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств;

- дати узагальнену оцінку ефективності використання ресурсного потенціалу та фінансового стану аграрних формувань;

- сформувати стратегічні напрямки покращення стану та підвищення ефективності використання земельних угідь;

- визначити дієві заходи щодо укріплення матеріально-технічної бази та запровадження новітніх технологій;

- запропонувати напрямки оптимізації складу та організації використання сільгоспробітників і посилення мотивації їх праці;

- розробити заходи щодо розвитку інтеграційних і кооперативних процесів, підприємництва та покращення фінансового забезпечення господарств.

Всі ці питання знайшли системне відображення у монографії. Вона складається з трьох розділів, у яких висвітлено теоретичні та методичні засади зміцнення та оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу і ринку його складових, ретроспективу, сучасний стан та ефективність використання основних видів ресурсів сільгоспідприємств Миколаївської області, запропоновано основні організаційно – економічні напрямки зміцнення та підвищення ефективності їх використання.

Монографія розрахована на керівників і фахівців, науковців, які досліджують проблеми пов'язані зі зміцненням та ефективним використанням ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, на студентів вищих навчальних закладів і коледжів, що готують спеціалістів для сільського господарства.

1. Теоретичні і методичні засади зміцнення та ефективного використання ресурсного потенціалу і ринку його складових

1.1. Ресурсний потенціал: сутність, складові та значення у забезпеченні сталого і ефективного розвитку виробництва

Прагнучи зайняти на ринку належне місце, кожне підприємство повинне сформувати свій певний потенціал, який забезпечить йому відповідне положення на ринку. Потенціал – багаторівневе і багатоаспектне поняття, зміст якого розкривається у комплексі його проявів.

В економічній літературі у визначенні поняття «потенціал» поки що зустрічаються значні розходження. Цей термін в етимологічному значенні походить від латинського *potentia* і означає «потужність, сила». У Великому економічному словнику [17, с.256] потенціал визначається як економічна категорія, що характеризує наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, які можуть бути використані для досягнення, здійснення будь-чого. Найбільш поширеним і обґрунтованим є визначення поняття «потенціал» як сукупності можливостей зміни предмету.

На наш погляд, потенціал характеризує сукупну можливість підприємства або іншого об'єкту дослідження у вирішенні тих чи інших завдань. Він об'єднує фактори, ресурси, потужності підприємства.

Елементами потенціалу є всі ресурси, які відокремилися у процесі виробництва і будь-яким чином пов'язанні з функціонуванням підприємства. Потенціал підприємства можна розглядати з двох наступних позицій: ресурсної – як сукупності ресурсів та зв'язків між ними, функціональної – як комплексу функцій, що забезпечують реалізацію здібностей та можливостей.

Проблеми розвитку ресурсного потенціалу аграрної сфери економіки активно вивчалися вченими-економістами у 80-ті роки минулого століття, насамперед – у зв'язку з плануванням державних закупок сільгосппродукції.

Серед них: В.Г. Андрійчук, І.І. Лукінов, О.М.Онищенко, Б.Й. Пасхавер, В.Ю. Протасов, В.О. Свободін, С.С. Сергеев, В.Й. Шиян, А.Е. Юзефович та інші. На жаль, у 90-ті роки ХХ століття цим питанням майже не приділялося уваги.

Останніми ж роками відбувається поживлення наукових досліджень у цій сфері, що, звичайно, є позитивним явищем. Найбільший внесок у розгляд цих питань зроблено В.Я. Амбросовим, В.Л. Анічіним, Ю.В. Василенком, М.В. Гладієм, С.В. Додоновим, О.Ю. Єрмаковим, Ф.В. Зинов'євим, В.Ф. Іванютою, О.В. Коваленком, Н.С. Краснокутською, І.О. Крюковою, М.Я. Мойсою, О.В. Олійником, В.В. Россохою, П.Т. Саблуком, В.П. Славовим, А.М. Стемальщук, В.М.Трегобчук, Л.І. Уланчук та деякими іншими науковцями. Проте далеко не всі проблеми є до кінця дослідженими і узгодженими. До останніх, зокрема, належить визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та його складових.

Застосування категорії ресурсного потенціалу було розпочато в 70 – 80-ті роки минулого століття. Тоді домінували два підходи до тлумачення ресурсного потенціалу:

1) як сукупності ресурсів без урахування їх взаємозв'язку та участі у виробничому процесі. Його прихильниками, зокрема, є Л.І. Абалкін [111], І.І. Лукінов, А.М. Онищенко, Б.Й. Пасхавер [126], Д.А. Черніков [203] та ін.;

2) як сукупності ресурсів, здатних виробляти визначену кількість матеріальних благ. До його прихильників належать насамперед В.І. Свободін [187, с.6], Д.К. Шевченко [111], Е. Б. Фігурнов [198].

Слід вказати, що єдиної точки зору щодо тлумачення категорії „ресурсний потенціал” в економічній літературі поки що немає. Зокрема, В.Л. Анічін [11] і Ю.В. Василенко [23] під аграрним ресурсним потенціалом розуміють сукупність певним чином збалансованих трудових, земельних і матеріальних ресурсів, призначених для виробництва сільгосппродукції. У наукових працях

В.Я. Амбросова, Ф.В. Зинов'єва та деяких інших авторів поняття „ресурсний потенціал” розглядається як сукупність наявних

ресурсів, необхідних для забезпечення процесу виробництва. Стосовно сільгосп підприємств склад цих ресурсів корегується з урахуванням того, що головним засобом тут є земля.

За визначенням М.В. Гладія [34, с.97], ресурсний потенціал являє собою сукупну, інтегральну продуктивність промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової і товарної продукції на одиницю земельної площі. Складові ресурсного потенціалу кожного окремого регіону створюють його територіально-компонентну структуру.

С.В. Додонов [62] в якості складових ресурсного потенціалу пропонує брати землю, основні засоби та персонал, вартісна оцінка яких складає загальний ресурсний потенціал господарства чи регіону. Крім того, до складу ресурсного потенціалу він включає і капітальні інвестиції, пов'язані з вкладеннями в основні засоби виробництва. У той же час С.В. Додонов виступає за неприйнятність включення до складу ресурсного потенціалу підприємства вартості його оборотних засобів. Але, на нашу думку, виключення зі складу ресурсів підприємства його оборотних засобів є невиправданим, оскільки без них здійснення ефективної діяльності підприємства практично неможливо.

В.Ф. Іванюта [78] ресурсний потенціал АПК розглядає як сукупність таких його видів: природно-земельний, біологічний, трудовий, виробничий та фінансовий. На погляд Н.С. Краснокутської [119,с.14-15], ресурсний потенціал підприємства повинен включати такі складові: технічні, кадрові, фінансові, організаційні, технологічні, просторові, інформаційні та ділову репутацію.

На думку М.Я. Мойси та І.О. Крюкової [140], ресурсний потенціал – це сукупність земельних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва.

На погляд Г.М. Підлісецького та М.І. Толкача [162, с.145], до ресурсного потенціалу належить сукупність взаємозв'язаних ресурсів, зокрема —

земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових. В.П. Славов і О.В. Коваленко [182] економічний зміст ресурсного потенціалу визначають як комплексну категорію, яка є основою матеріального відтворення в гармонійному поєднанні з продуктивними силами і виробничими відносинами, що збалансовує кількісні (технологічні) та якісні співвідношення ресурсів і тим самим визначає як саму технологію виробництва, так і параметри (розміри) організаційно-правової форми господарювання.

Дослідження свідчать, що ресурсний потенціал – економічна категорія, що поєднує в єдине ціле всі елементи виробничих ресурсів підприємства (району або іншого регіону) і відображає можливості даного об'єкту у випуску продукції та деяких інших питаннях [202, с.290] .

Таким чином, чіткого і загально визнаного визначення сутності та складових ресурсного потенціалу в економічній літературі поки що немає. Вивчивши наведені вище та деякі інші визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, ми дійшли до висновку, що він являє собою сукупність всіх ресурсів (як природних, так і трудових та промислових), необхідних йому для забезпечення ефективної діяльності.

Ресурсний потенціал будь-якого аграрного формування – дуже складна економічна категорія, яка містить досить багато складових. Наочне уявлення про перелік останніх надає побудована нами структурна модель ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства, наведена на рисунку 1.1

По суті, ресурсний потенціал аграрних підприємств – складна система, яка поєднує в одне ціле групи ресурсів, що при використанні в органічній єдності дозволяють отримати належні результати діяльності. Слід вказати, що у результаті проведеного в Україні реформування аграрного сектора її економіки відбулися досить суттєві зміни у розмірах та співвідношенні різних елементів ресурсного потенціалу підприємств і регіонів.

Різноманітні точки зору на сутність та складові ресурсного потенціалу сільгосп підприємств можна умовно поділити на дві наступні групи. Перша з них включає наукові праці, в яких потенціал ототожнюється із забезпеченістю

підприємств ресурсами і ефективністю їх використання. До другої групи належать наукові праці, автори яких розглядають потенціал як спроможність комплексу ресурсів досягати очікуваного кінцевого результату. Тобто, одні вчені застосовують ресурсний, а інші – результативний підходи.

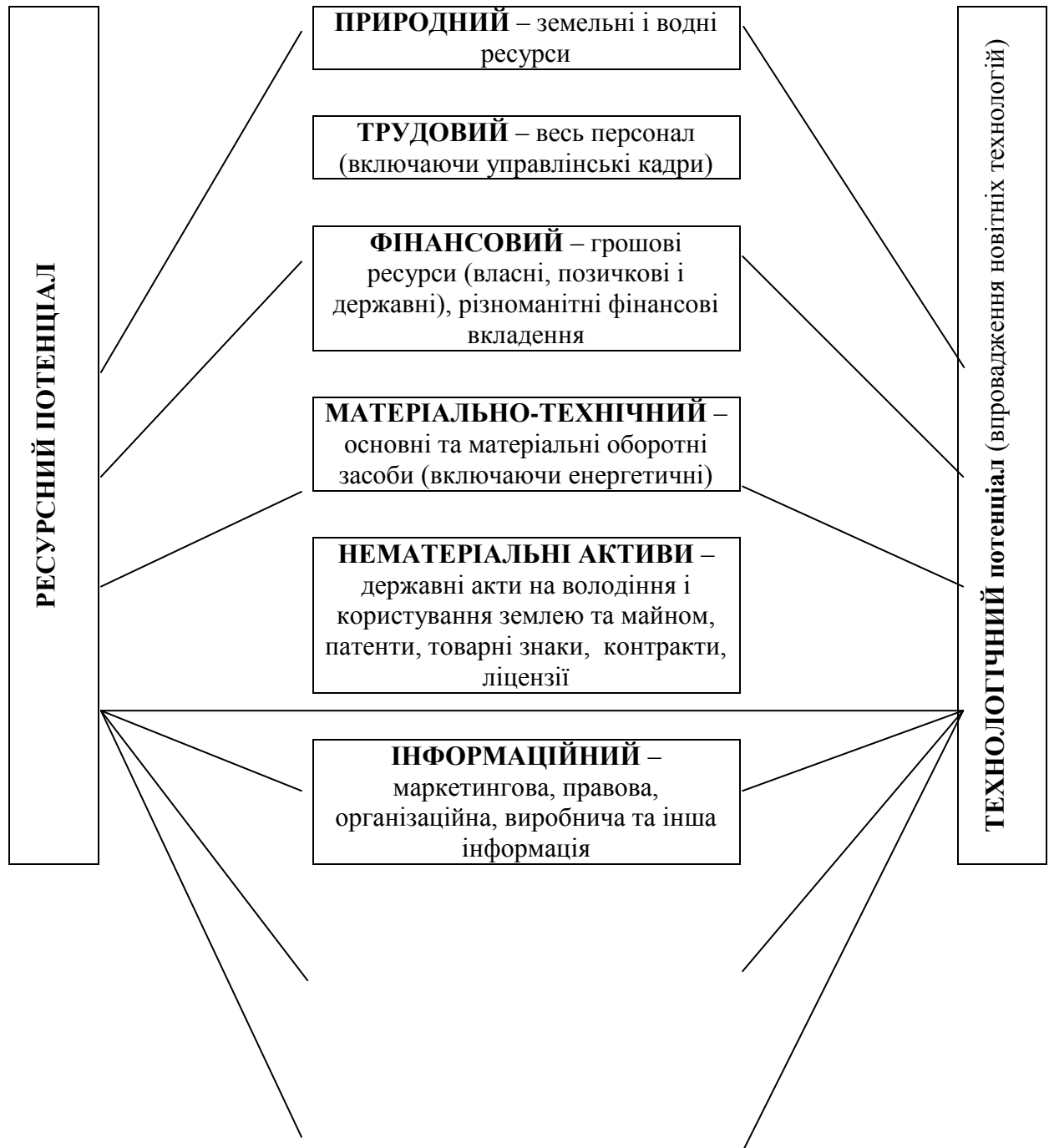

Рис.1.1. Структурна модель ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Представники першої групи, розглядаючи потенціал лише як сукупність ресурсів, визначають його загальною вартістю останніх. Присутність кінцевого результату діяльності ними не передбачається. Друга група вчених наголос робить на досягненні максимального кінцевого ефекту від діяльності (насамперед – шляхом використання альтернативних можливостей застосування ресурсів).

На наш погляд, ототожнення потенціалу економічної системи з факторами виробництва занадто спрощує причинно-наслідкові зв'язки реально існуючого ринкового механізму і викривляє об'єктивність дослідження цього питання. Ресурсна база визначає тільки можливості змін у зазначеній системі, без урахування впливу зовнішнього середовища функціонування, що є необґрунтованим.

Як вже вказувалося вище, провідними складовими потенціалу сільськогосподарських підприємств є земля, матеріально-технічні засоби, трудові, фінансові і різноманітні нематеріальні ресурси.

71,4% всіх земель України нині зосереджено в сільському господарстві. Ураховуючи це, землю вкрай необхідно визнати капіталом і включити її вартість в економічний обіг, що сприятиме підвищенню прибутковості сільгоспідприємств і здійсненню розширеного відтворення. Неврахування ж вартості землі у виробничому капіталі вітчизняного сільського господарства

призводить до щорічного недоодержання ним від 8 до 10 млрд. грн прибутку. Включення землі до капіталу відкриє шлях до її іпотечному кредитуванню [196].

В аграрній сфері економіки нашої країни має місце досить уповільнений рух капіталу. Тривалість виробничого циклу тут у середньому є більшою, ніж рік, тоді як у багатьох промислових галузях вона складає 1-3 місяці, а в торгівлі – ще менше.

Говорячи про матеріально-технічні ресурси сільськогосподарських підприємств, слід вказати, що вони поділяються на основні та оборотні засоби. Основні засоби крім вартості землі включають ще і вартість машин та обладнання, транспортних засобів, будівель і споруд, робочої і продуктивної худоби, багаторічних насаджень та ін. Від їх складу значною мірою залежить можливість своєчасного і якісного виконання технологічних операцій виробничого процесу.

Саме матеріально-технічна база і особливо – її активна частина (машини та обладнання) значною мірою визначають масштаби та напрямки розвитку аграрного виробництва і конкурентоспроможність та ефективність його розвитку. Однак нині вона знаходиться у критичному стані, що зумовлено тривалою фінансовою неспроможністю сільгосподарів-виробників, незбалансованістю амортизаційної політики і потреб господарств на відтворення засобів виробництва, значним спадом інвестиційної діяльності.

На жаль, в Україні останніми роками відбувається обвальне зниження технічної та енергетичної оснащеності аграрного виробника. Технічне забезпечення сільськогосподарства нині досягло критичної межі. Основними видами сільськогосподарських машин аграрні підприємства забезпечені лише на 45-65%. Розміри щорічного списання зношеної техніки в декілька разів перевищують її закупівлю. Через технічні несправності та фізичний знос щорічно не використовується четверта частина тракторів і комбайнів, система технічного сервісу практично зруйнована [184, с.46].

Станом на 1.01.2007 р. в сільському господарстві понад 70% техніки відпрацювало свій амортизаційний строк. Власного виробництва сільськогосподарських машин, яке відповідало б сучасним вимогам, Україна не має, а техніка, що поставляються з-за кордону, є занадто дорогою [81].

Використання основних засобів виробництва здатне забезпечувати одержання належного рівня ефективності лише за умови наявності необхідної кількості оборотних засобів. До них належать виробничі запаси, грошові надходження, а також знаряддя праці, що беруть участь у процесі виробництва тільки протягом одного виробничого циклу. По суті, до оборотного капіталу належить оборотні виробничі засоби та фонди обігу у грошовому виразі.

Наявність достатніх сум оборотного капіталу дозволяє господарствам своєчасно здійснювати закупівлю належної кількості необхідних їм засобів виробництва, що призводить до зменшення заборгованості, підвищення їх рейтингу та ефективності діяльності.

Основними складовими оборотних засобів сільгосп підприємств є: насіння і посадковий матеріал, корми, добрива, засоби захисту рослин і тварин, запасні частини, паливо, мастильні матеріали та ін. Однією з найбільш мобільних складових оборотних засобів господарюючих суб'єктів є фінансові активи, до яких належать документально оформлені грошові кошти, різноманітні фінансові вкладення.

Різні вчені-економісти далеко не однаково трактують зміст фінансових ресурсів. Зокрема, одні з них зводять їх до грошових доходів та нагромаджень, зосереджених у фондах; другі до — фінансових ресурсів відносять ті грошові кошти, які залишаються в розпорядженні підприємства після виконання всіх зобов'язань за платежами і внесками, відрахуванням поточних витрат, а треті — ототожнюють їх з активом. Вдалим, на наш погляд, є визначення фінансових ресурсів підприємства, зроблене О.Е. Гудзь [42], який розуміє під ними сукупність усіх високоліквідних активів, що перебувають у його розпорядженні й призначені для виконання поточних фінансових зобов'язань та розширеного відтворення.

Фінансові ресурси підприємства є найбільш ліквідними його активами, які спроможні виконувати функцію платіжного засобу і забезпечувати безперервний рух грошових потоків. Фінансова діяльність – це система грошових відносин, кінцевою метою якої є отримання заданого прибутку.

Особливістю фінансових ресурсів є їх відокремленість (як у часі, так і у просторі) від руху трудових і матеріальних ресурсів. Фінансова діяльність активно впливає на раціональну організацію руху виробничих ресурсів будь-якого підприємства. Саме через регулювання обігу фінансових активів здійснюється управління його ресурсами. Основними характеристиками фінансових ресурсів є термін їх обігу, ліквідність, ризиковість, податковий статус, поворотність та ін.

Усі джерела поповнення фінансових ресурсів можна поділити на дві групи: 1) внутрішні, до яких належать статутний фонд та одержувана підприємством виручка (що залежить від розмірів собівартості та прибутку); 2) зовнішні, які складаються з бюджетних асигнувань, кредитів, різноманітних відшкодувань та внесків.

У результаті здійснених в аграрному секторі економіки нашої країни трансформаційних змін у складі джерел формування фінансових ресурсів з'явилися пайові та інші внески, відсотки за цінними паперами підприємств, дивіденди, комерційний кредит, залучення коштів від страхових компаній та інших фінансових структур.

У забезпеченні ефективного функціонування сільгосп підприємств важливу роль відіграють і нематеріальні ресурси, до яких належать засоби, що не мають речової форми, визнаються об'єктом права власності юридичної чи фізичної особи, мають вартість і можуть бути ідентифіковані, використовуються підприємством більше року і приносять власникові певну економічну вигоду, яку у світовій практиці називають роялті. До них відносять різні права підприємства – право користування землею, виробничою площею, патенти, торгові марки, товарні знаки, авторські права тощо [6, с.333].

Важливою складовою ресурсного потенціалу підприємств є трудові ресурси, які виконують різноманітні операції з виробництва та реалізації продукції. Роль цієї складової ресурсного потенціалу останніми роками різко посилилася, що обумовлено масовим відтоком кваліфікованих кадрів із села, а також старінням сільського населення. Від кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу значною мірою залежить виробнича спроможність господарських структур, що забезпечують ефективне функціонування підприємства (галузі, регіону) в цілому.

Специфічний ресурс сучасного стану розвитку економіки – інформація, роль якої з роками значно зростає. Вона виконує єдину функцію стосовно інших елементів ресурсного потенціалу.

Інформаційні ресурси являють собою сукупність знань та інформації, які розміщуються на інформаційних носіях і, по суті, є особливою формою продуктивної сили у виробничій сфері. В аграрному виробництві інформаційні ресурси включають системи маркетингової, технологічної, виробничо-організаційної, правової та іншої інформації. Ефективне використання інформаційних ресурсів, як свідчить досвід розвинених країн, дає змогу одержати помітну економію інших ресурсів. Інформаційний потенціал підприємства являє собою сукупність його інформаційних ресурсів.

1.2. Особливості та фактори відтворення і використання ресурсного потенціалу аграрної сфери регіональної економіки

Усі складові ресурсного потенціалу сільгосп підприємств в умовах ринкової економіки повинні функціонувати як товар. А це викликає необхідність організації ринків землі, праці, матеріально-технічних ресурсів, капіталу. Говорячи про ринок землі, слід вказати, що головними його особливостями в аграрній сфері є: застосування земель для виробництва сільгосппродукції, її обмеженість у просторі та вічність (за умовою раціонального використання). Функціонування землі як капіталу можливе лише

в умовах повноцінного ринку сільськогосподарських земель, коли з'являється можливість переходу останніх від неефективних користувачів до більш ефективних. Без цього розраховувати на побудову достатньо ефективних земельних відносин практично неможливо.

За визначенням В.Г. Андрійчука [6, с.203], ринок землі – це сукупність юридично-правових і економічних відносин, що виникають між суб'єктами такого ринку в процесі обігу земельних ділянок: їх оренди, обміну, купівлі – продажу, застави, дарування і спадкування.

На думку М.М. Бабича, ринок сільськогосподарських земель – це система економічних і правових відносин з приводу перерозподілу власності на землі сільськогосподарського призначення [15]. Окремі автори ринок землі пов'язують винятково з її купівлею та продажем, що, на нашу думку, є неправомірним, оскільки у розвинених країнах світу купівля-продаж має обмежений характер і складає лише 0,5-1%.

А.С. Данькевич [51] вважає, що поняття „ринок земель” не зводиться лише до купівлі-продажу. Воно набагато ширше і включає в себе сукупність категорій щодо вирішення проблеми оцінки землі, введення її в економічний оборот, побудови системи цінового, податкового, кредитного забезпечення, удосконалення нормативно-правової й методичної бази розвитку земельних відносин.

В.Я. Месель-Веселяк і М.М. Федоров [135] ринок землі трактують як визначення вартості останньої й визнання її капіталом нарівні з іншими засобами виробництва та обіговими коштами. П.Т. Саблук визначає цей ринок як угоди з купівлі-продажу, оренди та іпотеки земельних ділянок.

За визначенням М.О. Тонюк [191], під ринком земель слід розуміти систему економічних, юридичних, соціальних та організаційних відносин між різними суб'єктами власності на землю з приводу товарного обороту земельних ділянок або речових прав на них, відповідно до законів сучасного товарного і грошового обігу.

М.М. Федоров [196] під ринком сільськогосподарських земель розуміє створення організаційно-економічного і правового середовища, яке має забезпечувати громадянам, юридичним особам та державі здійснення цивільно-правових угод з приводу переходу права власності на земельну ділянку або права користування нею в установленому законодавством порядку з урахуванням попиту і пропозиції.

Слід вказати, що категорія „ринок землі” вченими економістами трактується досить широко – від „сфери, де здійснюється в різних формах купівля-продаж землі”, до „частини земельного обігу, який охоплює такі види громадських угод, як купівля-продаж земельних ділянок (земельних паїв), передача земельної ділянки в оренду, застава ділянки для одержання кредиту, компенсація при застосуванні землі для суспільних потреб” [206, с.15;103, с.35]. Ми вважаємо, що обмеження ринкових операцій з землею лише угодами з її купівлею-продажем є неприйнятним.

Тобто єдиного, загальновизнаного визначення ринку землі в економічній літературі, на жаль, немає. На нашу думку, ринок сільськогосподарських земель являє собою систему економічних та юридичних відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі купівлі-продажу, оренди, обміну, спадкування, дарування та застави земельних ділянок і потребують створення для його учасників організаційно-економічного та правового середовища, сприятливого для укладання угод щодо здійснення вказаних вище операцій із землею. При цьому ринок землі може бути поділений на два види: первинний і вторинний. Перший з них пов'язаний з купівлею-продажем та обміном земель, а другий – з їх орендою та суборендою.

По суті земля в нашій країні вже чимало років є товаром, але її ринок знаходиться в «тіні». Продаж землі необхідний, проте робити це потрібно в суворій відповідності до Земельного кодексу.

На жаль, в Україні поки що не створено умов для ринкового обороту сільськогосподарських земель, навіть – у законодавчій сфері. Нам доцільно ураховувати досвід розвинених країн світу, в яких існує дозвільна система на

відчуження сільськогосподарських земель. Наприклад, у Німеччині в ринковому обороті широко застосовується оренда сільськогосподарських земель із наступним їхнім викупом. Як правило, використовується довгострокова оренда на 7-10 і більше років. У Франції посилення ролі держави щодо регулювання земельного обороту відбувається через спеціальне аграрне законодавство, яке обмежує правомочність власника землі щодо розпорядження нею. В результаті цього формується не вільний, а контрольований і досить жорстко обмежений земельний ринок. У Норвегії повноважним органом щодо видачі дозволів на трансакції із землею є Міністерство сільського господарства, яке дозвіл на купівлю земельних ділянок видає тільки особам, що мають професійну кваліфікацію, згодні проживати на території господарства і вести його своїми силами.

У Польщі Агентство сільськогосподарської власності державної казни здійснює викуп у селянських господарств земель і нерухомості та продає їх перспективним господарствам. Пріоритет у придбанні сільськогосподарських земель надається покупцям, які мають кваліфікацію для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. В Росії ринок сільгоспземель регулюється спеціальним законом — „Про оборот земель сільськогосподарського призначення ” (2002р.), відповідно до якого трансакції із земельними ділянками сільгосппризначення передбачають дозвільний порядок. Для здійснення акта купівлі-продажу земельної ділянки потрібно одержати дозвіл виконавчої влади. Пріоритетне право на викуп земельної ділянки надається місцевому господарству [196].

Оскільки земля має споживчу цінність, то, звичайно ж, вона повинна мати і ціну. У розвинених країнах світу найбільше поширення одержав порівняльний метод оцінки землі, при якому ціна виставленої на продаж ділянки встановлюється на підставі порівняння її з аналогічною земельною ділянкою, яка вже має відповідну ціну.

Ураховуючи, що земельний ринок у нашій країні знаходиться нині лише на етапі становлення, ринкова ціна землі не може бути взята за базову в системі

регулювання земельних відносин. Більш прийнятними у сучасних умовах є методи визначення ціни землі, що ґрунтується на об'єктивній оцінці умов виробництва та утворення доходів, а також рівня техногенного забруднення ґрунтів та зміни ринкової ситуації. Зокрема, ціна земельної ділянки має залежати від місця її розташування, оскільки вигідне її розміщення дозволяє отримати більший дохід.

Грошова оцінка землі використовується як вартість капіталу в сільському господарстві, а ціна, формується при купівлі-продажу, виходячи з грошової оцінки, з урахуванням пропозиції і попиту. Тобто грошова оцінка землі є лише розрахунковою її вартістю, яка нерідко значно відхиляється від ціни.

Грошова оцінка землі є основою її ціни. До того ж, вона необхідна для урегулювання земельних відносин під час передавання земель у власність, дарування, отримання у спадщину, оренди, купівлі-продажу, застосування іпотеки, визначення ставок земельного податку тощо. Грошова оцінка землі потрібна і для включення останньої в економічний обіг. Вартість, а в кінцевому рахунку і ціна кожної окремої земельної ділянки повинна залежати від місця її знаходження та родючості ґрунтів.

Ми підтримує думку М.М. Федорова [196], що основними складовими цивілізованого земельного ринку є: створення відповідної правової бази; наявність земель як об'єкта купівлі-продажу; поява соціально-економічної мотивації виходу на земельний ринок продавців земельних ділянок; створення необхідної ринкової інфраструктури; опрацювання та запровадження організаційно-правового механізму оформлення угод і функціонування цивілізованого земельного ринку; опрацювання та запровадження механізму державного регулювання земельного ринку на різних рівнях управління.

Початком створення в Україні цивілізованого ринку сільськогосподарських земель, на наш погляд, має стати продумана побудова ринку їх оренди. Слід визнати, що сучасний стан ринку оренди земель характеризується високою пропозицією і обмеженим попитом. А це призводить до порівняно низького рівня орендної плати.

Об'єктами ринку оренди землі нині виступають як земельні ділянки зі встановленими на місцевості межами, так і не виділені в натурі земельні паї. На сучасному ринку оренди землі поки що переважають останні, але це не є негативним явищем, оскільки масове виділення земельних ділянок на місцевості потім значно ускладнює їх передачу у власність фермерам і утруднює збереження крупних розмірів сільгосп підприємств. Рациональне становлення ринку оренди землі сприятиме переходу земельних ділянок до найбільш ефективних аграрних підприємств.

Важливою складовою ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є основні і оборотні засоби виробництва, ринок яких не може ефективно функціонувати, з одного боку, без наявності розгалуженої мережі торгово-промислових підприємств і об'єднань, товарних бірж, торговельно-збутових організацій, дилерських та сервісних центрів, лізингових фірм, пунктів прокату техніки тощо, а з другого, — без забезпечення відповідного платоспроможного попиту з боку сільськогосподарських товаровиробників. Сільське господарство нашої країни потребує запровадження високопродуктивних технічних агрегатів та більш потужних засобів виробництва.

Важливим елементом інфраструктурного забезпечення АПК є оптові ринки машин і устаткування, транспортних засобів, хімічної продукції, пального тощо, які значно впливають на ефективність виробництва. Але цей сегмент ринкової інфраструктури поки що залишається, по суті, нерозвиненим.

Останніми роками в Україні значно зросла потреба у наявності ринку не тільки нової, а і уживаної техніки. У сучасних умовах ринок уживаної техніки особливо необхідний новим суб'єктам господарювання на селі, які відчують гостру нестачу засобів виробництва.

Необхідна умова забезпечення безперервного сільськогосподарського виробництва – наявність достатніх сум фінансових ресурсів.

Більшість підприємств АПК функціонує значною мірою за рахунок позикових коштів, що обумовлено, з одного боку, нерозривністю виробничого

циклу, а з другого — нерівномірністю потреби у коштах у зв'язку з сезонним характером сільськогосподарської діяльності. Тому для виявлення негативних тенденцій та корегування управлінських рішень з урахуванням коливань у макро- та мікросередовищах необхідно здійснювати моніторинг фінансового стану та кризових явищ на підприємствах АПК.

Слід вказати, що сільськогосподарські підприємства сьогодні, по суті, не мають єдиного центра управління фінансовою діяльністю. На думку Р.А. Фатхутдінова, одним із індикаторів фінансового стану підприємств є якість нормативно-технічних документів по системі менеджменту [193].

Оскільки вкладення коштів у землю, матеріально-технічні ресурси і навіть накопичення фінансового капіталу значною мірою є обмеженими, кінцевий результат господарювання визначається «людським капіталом».

На жаль, останніми роками в Україні, у тому числі і на Миколаївщині, склалася негативна тенденція до зростання безробіття. Основними причинами цього є: закриття багатьох підприємств і закладів, у селах; розпад значної частини великих сільськогосподарських підприємств і різке погіршення їх матеріально-технічної бази; сезонність сільськогосподарського виробництва; затримки з видачею заробітної і орендної плати; втрата працівниками кваліфікації у зв'язку з тривалим безробіттям; погіршення умов праці тощо.

Однак слід визнати, що в умовах наявності в Україні надлишку робочої сили говорити про забезпечення повної зайнятості працівників і ліквідації безробіття поки що рано. Надмірна пропозиція робочої сили загострює конкуренцію на ринку праці.

У більшості розвинених країнах світу має місце втручання держави в трудові відносини, яке є виваженим і ґрунтується на наукових прогнозах і довгостроковій політиці. У той же час вона не втручається у підприємницьку діяльність господарських структур. В Україні також доцільно здійснювати координацію діяльності в сфері зайнятості як на народногосподарському, так і на регіональному рівнях. Насамперед це стосується регулювання ринку праці та

міграційних процесів, доходів населення (у тому числі оплата праці), розвитку соціального партнерства.

Будь-який з перелічених вище ринків має виконувати такі загальні функції, як регулююча, інтегруюча, стимулююча, посередницька, ціноутворююча, інформаційна, соціальна. Всі вони повинні бути спрямовані на забезпечення корисної діяльності суб'єктів ринку, полегшення їх економічних зв'язків і досягнення найкращих фінансових результатів. При цьому держава покликана стати посередником, який здійснює регулювання ринку, піднесення економіки і попередження можливих кон'юнктурних спадів. Однак у нашій країні далеко не на всіх ринках ціни на товари забезпечують необхідні параметри відтворення ресурсів. Нині у першу чергу це стосується ринків засобів виробництва та робочої сили, а в майбутньому до них додасться і ринок землі.

Перехід сільськогосподарського виробництва на ринкові засади вимагає повнішого і найбільш ефективного використання наявного ресурсного потенціалу кожного окремого регіону. При цьому, ураховуючи гостру нестачу у господарств ресурсів, вкрай необхідним є забезпечення ресурсозбереження.

Основою відтворення виробничого потенціалу аграрного сектора економіки є інвестиції. Уповільнення інвестиційних процесів – одна з головних причин кризових явищ, що мають місце у більшій частині сільгосппідприємств. Як свідчить практика, активізація інвестиційних процесів сприяє збільшенню масштабів впровадження у виробництво новітніх досягнень науково-технічного прогресу, а у підсумку – підвищенню продуктивності використання виробничих ресурсів. На жаль, сьогодні сільське господарство не є привабливою для інвесторів галуззю.

Сутність інвестиційної діяльності сільгосппідприємств полягає в організації фінансово-грошових потоків управління ними з метою ефективнішого використання грошових засобів [45].

Слід вказати, що тривалий час поняття «інвестиції» в нашій країні ототожнювалося з поняттям «капіталовкладення», що, на нашу думку, є

неприйнятним, оскільки зведення інвестицій лише до вкладень у фінансові активи є необґрунтованим. Інвестиції, по суті, можуть здійснюватися як у фінансові, так і в реальні активи.

У законі України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції визначено як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

За даними статистики, загальна сума інвестицій в економіку країни, наприклад, Миколаївської області, останніми роками поступово зростала, зокрема у 2005 р. вона склала 2534,5млн грн, 2006 р. —3117,6 млн грн, 2007 р. — 3698,8 млн грн, 2008 р. – 4332,6 млн грн. Аналогічна закономірність склалася і в сільському господарстві та мисливстві, сукупні суми інвестицій по яких дорівнювали відповідно 166,6; 233,7; 258,1 і 496,1 млн грн. Однак стійкого зростання частки аграрного сектора при цьому не відбулося. У динаміці по вказаних нами роках вона склала 6,6%; 7,5%; 7,0% і 11,5 %, що свідчить про недостатню увагу до сільського господарства у досліджуваній області. На жаль, останнє є характерним і для України в цілому.

Нині основні напрями інвестицій – це вкладення коштів у: рухоме і нерухоме майно (будівництво виробничих будівель, споруд, об'єктів соціальної сфери, придбання техніки, обладнання, устаткування, поповнення оборотних фондів тощо); придбання акцій, облігацій, інших цінних паперів; цільові грошові (банківські) вклади; придбання або створення нематеріальних активів (науково-технічна продукція, „ноу-хау”, інтелектуальні цінності, майнові права тощо); придбання часток у капіталі інших підприємств та цілісних майнових комплексів (дочірніх підприємств, інших господарських одиниць) [6, с.374-375].

Інвестиції у розвиток сільського господарства нашої країни, по суті, є незначними. При цьому частка вкладень в аграрну сферу економіки як в Україні в цілому, так і в Миколаївській області є мізерною.

Нині основна частина інвестиційних джерел сільгоспприємств представлена їх власними коштами, далі слідує бюджетні засоби та лізинг.

Основою інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства є інновації, під якими в Законі України «Про інноваційну діяльність» розуміють новостворені (застосовані) і (або) удосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери.

У сучасних умовах в Україні і в т.ч. – на Миколаївщині домінують «мікро інновації», які не потребують значних сум коштів, але і не забезпечують достатнього ефекту. Причому інвестиції в основний капітал пов'язані не з розробленням нових продуктів чи технологій, а з їх прямим запозиченням.

До основних проблем, які мають місце у здійсненні інновацій на регіональному рівні, насамперед слід віднести: відсутність налагодженої системи фінансово-кредитної підтримки господарств у здійсненні інновацій з урахуванням їх спеціалізації; складну процедуру розгляду інноваційних проектів і високий ступінь ризику у зв'язку зі значними витратами на впровадження у виробництво нововведення і невизначеністю ринку збуту; нестачу у підприємств відповідних сум обігових коштів та висококваліфікованих кадрів; труднощі в одержанні пільгових кредитів на запровадження інновацій тощо.

На жаль, інвестиційна активність як внутрішніх, так і зарубіжних інвесторів у нашій країні є досить низькою, основні причини чого – такі : неоднакові „правила гри ” для учасників фінансового ринку; надмірно великий податковий тиск на товаровиробників ; гостра нестача оборотних засобів у підприємств; бартеризація взаєморозрахунків між партнерами; велика плінність висококваліфікованих науково-технічних кадрів; недосконалість правових і законодавчих основ інвестиційної діяльності, корумпованість органів влади. Між тим досвід Японії, Китаю, Чехії свідчить, що в результаті зміни пріоритетів в економічній політиці на користь прискорення темпів

інвестиційного та інноваційного розвитку в них створено сприятливі умови для оновлення й нагромадження капіталу та забезпечення високих темпів економічного зростання [66].

Дослідження вітчизняних науковців свідчать про те, що дійсну участь у інвестиційних процесах здатні брати не більше 15% підприємств аграрного сектора, а в інноваційних – взагалі не більше 3%. За таких умов навіть за наявності суттєвого приросту інноваційно-інвестиційних ресурсів існує ризик збиткового їх використання [210].

Для досягнення належного рівня ефективності інноваційної діяльності в кожному окремому регіоні нашої країни, у тому числі і в її Миколаївській області, необхідно здійснити цілу низку заходів, основними з яких є: прискорення структурної перебудови економіки (насамперед – завдяки активізації залучення іноземних і вітчизняних інвестицій); відновлення наявних раніше виробничих зв'язків; створення мережі міжрегіональних кооперацій; модернізація регіонального ресурсного потенціалу; визначення науково-технічної інфраструктури як продуктивної сили; активізація зовнішньої і внутрішньої політики сприяння ефективній діяльності вітчизняних товаровиробників; створення регіональних інноваційних фондів за рахунок бюджетних інвестицій; більш широке використання державних гарантій і страхування інновацій; побудова виваженої інвестиційної політики держави (перш за все – за рахунок створення відповідної правової бази інвестиційної діяльності).

1.3. Методичні підходи до оцінки відтворення та ефективності використання ресурсного потенціалу

Методичні аспекти оцінки відтворення та економічної ефективності функціонування сільгосп підприємств, у тому числі і використання їх ресурсного потенціалу, досліджуються в наукових працях С.П. Азізова, Л.М. Алексієнка, В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, В.Г. Гаркавого, О.Д. Гудзинського,

О.Ю. Єрмакова, Й.С.Завадського, М.М. Ільчука, М.І. Кісіля, П.М. Макаренка, В.І. Мацибори, В.І. Месель-Веселяка, І.Н. Топіхи, П.Т. Саблука, С.А. Філіпова, О.М. Шпичака, Я.М. Яценка та ін. Однак слід вказати, що більша частина наукових розробок щодо методичних аспектів оцінки розмірів та ефективності використання потенціалів підприємств мають дискусійний характер.

Оскільки окремо взятий показник частіше стосується лише деякого виду ресурсів господарських формувань, то для забезпечення всебічної оцінки рівня ефективності використання їх ресурсного потенціалу необхідна система показників. На жаль, загально визнаної такої системи в економічній літературі поки що немає. До того ж значна кількість вчених у своїх працях змішують поняття „ефект” і „ефективність”. До числа авторів, які для оцінки ефективності виробництва пропонують використовувати показники ефекту і навіть ресурси для його одержання, належать, наприклад, О.А. Хашковська [199], що включає до них загальні суми прибутку, вартість реалізованої продукції, поголів'я великої рогатої худоби, кількість внесених добрив, витрати на основне виробництво, середньорічну вартість основних засобів, чисельність працівників.

На наш погляд, неприйнятною є і точка зору М.А. Місевича [138], який до показників ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств відносить: чисельність працівників, зайнятих у сільському господарстві; витрати виробництва; виробництво валової продукції; фондо- та енергоозброєність; фондо- та енергозабезпеченість. Між тим перші два з перелічених показників характеризують розміри ресурсного потенціалу, а наступні – рівень забезпеченості сільгосп підприємств ним.

Деякі автори [129] виділяють поняття „ресурсний ефект діяльності підприємств”, під яким розуміють їх здатність раціонально використовувати дефіцитні ресурси та залучати до обороту раніше невикористані. Його

показниками, на їх думку, є вивільнення робочої сили, економія та заміна дефіцитних матеріалів і сировини, а також залучення в народногосподарський оборот нових ресурсів, комплексність використання сировини.

Більшість вчених-економістів визнає, що відтворення та ефективність використання ресурсного потенціалу будь-якого господарського формування доцільно оцінювати як по кожній групі ресурсів окремо, так і в цілому.

Для оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу підприємства можна застосовувати такі групи показників, як ресурсовіддача та ресурсоемність, що обчислюються і в цілому (загальні), і по основним його складовим (земле-, зарплато-, енерго-, матеріало-, амортизаціємність). Чим вище рівні ресурсовіддачі і нижче — ресурсоемності, тим ефективніше використовується потенціал підприємства.

У процесі оцінки рівня ефективності використання ресурсного потенціалу фактичні її показники доцільно співставляти з нормативними. При цьому нормативна величина, наприклад ресурсоемності – це той мінімальний розмір ресурсів, який повинне мати підприємство для одержання одиниці продукції окремого виду або 1 грн її вартості в цілому. Якщо фактична ресурсоемність вище нормативної, то це свідчить про більш низьку ефективність використання ресурсного потенціалу, і навпаки, менші витрати (у порівнянні з нормативом) показують, що фактично досягнутий кращий стан справ у цьому плані.

Комплексні показники, що характеризують використання ресурсного потенціалу підприємства, повинні охоплювати всі його складові, насамперед – землі, основні та оборотні засоби, трудові ресурси.

Говорячи про використання земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства, слід вказати, що показники, які характеризують його, доцільно поділити на дві групи: перша — включає ті з них, що характеризують відтворення земель; до другої належать показники економічної ефективності їх використання. До показників першої групи, на наш погляд, слід включати:

- частку сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі підприємства;

- питому вагу у сільгоспугіддях: земельних площ, що знаходяться в обробітку, у тому числі ріллі та багаторічних насаджень; рекультивованих земель, зрошених і удобрених площ;
- обсяг виконаних механізованих робіт (в еталонних гектарах) у розрахунку на 1 га земель в обробітку та ін.

Стосовно економічної ефективності використання земель (тобто другої групи) слід вказати, що її оцінюють за системою натуральних і вартісних показників. До перших з них насамперед слід віднести урожайність сільгоспкультур, обсяги виробництва окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних аграрних угідь (продукції скотарства і вівчарства — на сільгоспугіддя, свинарства — на ріллю, птахівництва — на площу посіву зернових). Друга ж група включає виробництво валової, товарної та чистої продукції і розмір прибутку в розрахунку на 1 га сільгоспугідь — фізичної або умовної (з урахуванням бальної оцінки землі) площі (або на один її баллогектар). На нашу думку, на увагу заслуговує і застосовуваний О.Ю. Єрмаковим та А.В. Кравченком [118] такий показник ефективності використання землі, як землевіддача, який визначається відношенням вартості валової продукції з 1 га сільгоспугідь до грошової оцінки останніх.

Важливою складовою ресурсного потенціалу будь-якого підприємства є його матеріально-технічні засоби (основні та оборотні). Говорячи про відтворення основних засобів в цілому, необхідно вказати, що як головні його показники перш за все можна використовувати такі: коефіцієнти зростання зносу, придатності, оновлення та вибуття; коефіцієнти використання виробничих потужностей; частку активної частини основних засобів. Якщо коефіцієнт зносу основних засобів більше 0,50, то це означає, що їх парк вимагає оновлення.

Найбільш прийнятними, на наш погляд, показниками економічної ефективності використання основних засобів виробництва є їх фондвіддача (яку можна розраховувати за валовою, товарною та чистою продукцією, а також

по прибутком) та фондоємність (що є зворотним показником фондівіддачі розраховані по валовій продукції).

Важливими економічними показниками ефективності використання будівель і споруд є виробництво продукції й окремо одержаного прибутку на гривню їх кошторисної вартості; виробництво продукції й одержаний прибуток на скотомісце. Останній показник розраховується по окремим видам тварин і тваринницьких приміщень. За його допомогою не тільки визначається рівень ефективності використання цього виду основних фондів, а й вирішуються інші важливі економічні і технологічні питання, наприклад відбір найбільш економічно доцільного варіанта відгодівлі свиней [6].

Стосовно показників ефективності використання оборотних засобів необхідно вказати, що як основні можуть застосовуватися такі: коефіцієнти обороту та закріплення; тривалість одного обороту (у днях); вартість валової, товарної та чистої продукції, а також розмір прибутку в розрахунку на 1 грн оборотних засобів.

Говорячи про таку важливу складову ресурсного потенціалу, як робоча сила, показники її використання, на нашу думку, можна поділити на 2 групи, кожна з яких має свій набір показників. Конкретне уявлення про цю систему показників надає рис. 1.2.

Рис. 1.2. Система показників використання трудових ресурсів підприємства

Слід вказати, що ефективність діяльності будь-якого підприємства значною мірою залежить від його фінансового стану. Саме останній визначає можливості кожного окремого господарства у зміцненні власного ресурсного потенціалу, впровадженні у виробництво прогресивних технологій, здійсненні ефективної реалізації виробленої продукції.

Питанням, пов'язаним з оцінкою останнього, присвячено наукові праці В.М. Гриньова, В.Я. Дем'яненка, В.О. Коюди, В.П. Клочан, Н.І. Костаневич, П.А. Лайка, Л.А. Лахтіонової, Ю.А. Лузана, П.Т. Саблука та ін. Для оцінки фінансового стану підприємств вказаними та деякими іншими науковцями пропонується досить широка мережа показників. Причому, єдиної точки зору на це питання немає. Зокрема, В.М. Гриньова і В.О. Коюда [39] фінансовий аналіз рекомендують здійснювати за такими напрямками: оцінка майнового становища, оцінка ліквідності, оцінка фінансової стійкості, оцінка ділової активності, оцінка рентабельності.

Ураховуючи, що кожний з наведених вище напрямів потребує декількох показників, які дублюють один одного, на нашу думку, більш прийнятним є підхід В.П. Клочан, В.В. Клочана, В.Ф. Клочана, Н.І. Костаневич і А.Г. Костирко [107, 108], які пропонують оцінку фінансового стану підприємства проводити за допомогою п'яти коефіцієнтів: автономії (незалежності), абсолютної ліквідності, покриття, рентабельності активів та рентабельність продукції. Кожен з цих коефіцієнтів (якщо він в межах нормативу, а рівень рентабельності має позитивне значення) оцінюється в 20 балів. У підприємства, в якому цей показник має значення до 60 балів, фінансовий стан критичний, 60-80 – нестійкий, 80-100 – стійкий, 100 балів – абсолютно стійкий.

Говорячи, наприклад, про коефіцієнт автономії (незалежності), необхідно вказати, що він розраховується як відношення власного капіталу до загального (який поряд з власними ресурсами включає і залучені зі сторони). Стосовно ліквідності слід відмітити, що вона характеризує спроможність підприємства перетворювати свої активи на гроші для виконання всіх необхідних платежів з настанням їх строків. Основними показниками ліквідності підприємств є коефіцієнти абсолютної і поточної ліквідності. Коефіцієнт абсолютної ліквідності (платоспроможності) характеризує негайну готовність ліквідувати короткострокову заборгованість. Коефіцієнт покриття поточної ліквідності показує чи ліквідний у підприємства баланс. Рентабельність активів на практиці визначають діленням чистого прибутку на середньорічну вартість сукупного капіталу, а рентабельність продукції – як відношення прибутку від реалізації до собівартості реалізованої продукції.

На нашу думку, з показників рентабельності (крім рентабельності активів) на увагу заслуговують такі показники:

- рентабельність власного капіталу – відношення прибутку до загальної величини власних ресурсів підприємства;
- рентабельність перманентного капіталу – відношення прибутку до сум власних ресурсів і довгострокових кредитів та займів.

Слід мати на увазі, що показників і критеріїв ефективності розвитку підприємств не повинно бути надто багато, оскільки тоді виникає проблема обчислення значимості впливу кожного окремого показника на кінцевий результат. Ураховуючи, що система показників використання різноманітних ресурсів не в змозі забезпечити однозначну оцінку ефективності застосування ресурсного потенціалу і діяльності підприємства в цілому, необхідними є узагальнюючі показники.

Питання, пов'язані з узагальненою оцінкою економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств та їх діяльності в цілому, знаходяться в центрі уваги наукових досліджень В.Г. Андрійчука, О.А. Бугуцького, С.В. Додонова, В.Я. Дем'яненка, В.Д. Савченка, П.Т. Саблука, М.Й. Хорунжого, С.Г. Черемісіної, О.В. Шпичака та ін. Однак слід визнати, що переліченими і деякими іншими науковцями для узагальненої оцінки пропонується досить широка мережа показників, єдиної ж точки зору тут немає.

О.А. Бугуцький [22] критеріями економічної ефективності функціонування підприємств пропонує вважати рівні і темпи зростання валової продукції, валового та чистого доходів з кожного гектару землі при найменших витратах сукупної праці на виробництво одиниці продукції. В.Д. Савченко [174] вважає, що критерієм ефективності функціонування агропромислових формувань має стати відношення доданої вартості до собівартості продукції в технологічному ланцюгу, який утворюють декілька підприємств. М.Й. Хорунжий [200] критерії ефективності пропонує застосовувати вихід валової товарної і чистої продукції та прибутку з розрахунку на одиницю виробничого потенціалу.

Значна частина науковців узагальнюючим показником ефективності діяльності підприємств рекомендує використовувати рівень рентабельності (рентабельність реалізованої продукції). Однак, як вважає О.Ф. Савченко [174], в умовах ринку цей показник не може бути регулятором виробництва, оскільки він ураховує лише ефективність поточних витрат і тому в найбільш

сприятливих умовах опиняються ті галузі, що мають високу оборотність коштів, а в гірших – ті, де з технологічних причин вона є низькою. Причому, до останніх вони відносять і сільське господарство.

На наш погляд, представляє інтерес такий узагальнюючий показник, як рентабельність авансованого капіталу (Рак), що значною мірою характеризує здатність підприємства адаптуватися до зовнішнього середовища і вважається одним з головних критеріїв котирування акцій підприємства на біржі. Вона може бути розрахованою за формулою [8, с.66]:

$$\text{Рак} = (\text{Пдо} + \text{ПР}) / \text{АК},$$

де Пдо – прибуток до оподаткування; ПР – виплачені проценти за кредит; АК – середньорічна величина авансованого капіталу підприємства.

Показник рентабельності авансованого капіталу в економічній літературі одні автори називають ще нормою прибутку, другі – загальною рентабельністю, треті – рентабельністю активів. Саме цей показник значно повніше, ніж рівень рентабельності, визначає ефективність функціонування підприємств, бо від вартості основних і оборотних засобів залежить ефективність розвитку підприємства.

Слід вказати, що на увагу заслуговує пропозиція П.Т. Саблука [170] щодо доцільності включення до складу знаменника рентабельності авансованого капіталу (норми прибутку) аграрних підприємств грошової оцінки їх сільськогосподарських земель, а чисельник (прибуток) брати з урахуванням розмірів податків, що у даному випадку входять до сукупних витрат. Саме визначений з включенням до авансованого капіталу вартості землі показник загальної рентабельності слід використовувати у практиці ціноутворення, кредитування, оподаткування, здійсненні державної підтримки сільгоспвиробника.

Для забезпечення узагальненої оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу будь-якого підприємства показники ефекту від його діяльності (вартість валової, товарної і чистої продукції, прибутку) доцільно ділити на загальну величину його ресурсного потенціалу.

Найбільш прийнятним способом вимірювання сукупного потенціалу будь-якого об'єкту господарювання є його грошова оцінка, яка дає можливість підсумувати всі ресурси (що входять до його складу), які певною мірою є взаємозамінними. На наш погляд, при визначенні ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства необхідно обчислити суму вартостей насамперед таких його складових, як земля, матеріально-технічні засоби, трудовий потенціал та наявні у нього, але ще не задіяні в обігу, фінансові ресурси.

Слід визнати, що незважаючи на наявність певних розробок в області оцінки вартості ресурсного потенціалу це питання поки що залишається недостатньо опрацьованим (як на рівні окремих галузей та їх груп, так і на рівні підприємства). Визначення вартості ресурсного потенціалу підприємства ускладнюється і тим, що нині в нашій країні має місце велика методична неузгодженість оцінки різних видів ресурсів.

Говорячи про грошову оцінку земель, слід вказати, що в економічній літературі її поділяють на два види:

- нормативну (визначений за встановленими нормативами капіталізований рентний доход із земельної ділянки), що застосовується при обчисленні розмірів земельного податку, орендної плати за земельні ділянки, державного мита, втрат сільгоспвиробництва, розробці механізмів та показників економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель;

- експертну, що здійснюється із застосуванням експертами (оцінювачами) відповідних підходів, методів і оціночних процедур, результати оформлюються у вигляді звіту. Вона здійснюється при: відчуженні та страхуванні земельних ділянок; встановленні розміру застави при кредитуванні; визначенні вартості земельних ділянок у випадку реорганізації, банкрутства або ліквідації підприємства; відображенні вартості земель у бухгалтерському обліку; визначенні розмірів збитків власників і користувачів земельних ділянок – у випадках, встановлених договором або рішенням суду тощо.

Грошова оцінка землі необхідна для захисту від нераціонального використання останньої, її застосування дозволяє економічно примусити і користувачів, і землевласників дбайливо ставитися до землі. Вона дає можливість впливати на організацію земельних відносин, особливо — при здійсненні трансакції із землею, а також створює необхідну фінансову базу місцевого самоврядування. Проведення грошової оцінки землі регламентовано положеннями Земельного кодексу України від 25.10.2001 р.

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України. Експертна ж оцінка земельних ділянок здійснюється відповідно до Методики, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. та Порядку проведення експертної оцінки земельних ділянок, затвердженого наказом Держкомзему України від 09.01.2003 р.

Слід вказати, що питання обчислення необхідної для визначення загальної вартості ресурсного потенціалу грошової оцінки землі певною мірою вже вирішено. Остання використовується при обчисленні розміру податку. Вона є диференційованою залежно від виду угідь (рілля, багаторічні насадження, пасовища).

У "Методичних основах грошової оцінки земель України" [136] грошова оцінка 1 га сільгоспугідь зони Степу, до якої належить і Миколаївська область, складає 8881 грн, а в останній – 7348 грн, тобто є значно меншою (що свідчить про більш низьку їх родючість в аналізованій області). Проведені ж науковцями НААНУ дослідження свідчать, що в середньому гектар ріллі в Україні повинен оцінюватися не у 8-10 тис. грн, а у 8-10 тис. дол. США.

На увагу заслуговує досвід Молдови, де при здійсненні грошової оцінки земель аграрних формувань замість загальної площі сільгоспугідь застосовують площу земель, що знаходяться в обробітку — ріллі та багаторічних насаджень. При цьому останні беруться без площі молодих насаджень, які не дають урожаю. При визначенні ресурсного потенціалу підприємства особливу увагу

слід приділяти оцінці вартості багаторічних насаджень та зрошуваних земель, яка має певні особливості.

Стосовно другої складової ресурсного потенціалу підприємства – його матеріально-технічних ресурсів, необхідно вказати, що їх вартість в Україні нині розраховується як сума основних виробничих і матеріальних оборотних засобів. При цьому, для уникнення повторного урахування із вартості основних засобів доцільно віднімати вартість багаторічних насаджень, а з матеріальних оборотних засобів виключати амортизацію основних засобів. Говорячи про основні виробничі засоби, необхідно вказати, що останніми роками у зв'язку з інфляцією вони зазнали багатократної переоцінки. Однак, незважаючи на це, об'єктивних цін на них поки що немає, оскільки індекси зростання цін на промислові засоби виробництва були значно вищими, ніж підвищення вартості переоцінки машин і обладнання. Водночас слід ураховувати, що основні засоби доцільно брати в оцінці залишковою вартістю. Це пояснюється тим, що у більшості аграрних підприємств ступінь їх зносу є дуже великим.

Існуючі нині різноманітні підходи до грошової оцінки трудового потенціалу можна умовно поділити на 2 такі групи:

1) витратна, згідно з якою його вартість розраховується як сума заробітної плати, витрат на забезпечення відповідних умов праці та відповідного соціального життя або за ціною компенсації, що являє собою суму витрат, пов'язаних із заміною усіх працівників (їх заробіток за 0,5-2 місяці, а при необхідності залучення до бізнесу конкретних менеджерів – ще за 2 додаткових місяці);

2) доходна, за якою вартість кадрового потенціалу розраховується за реальною вигодою, що має підприємство від праці робітників. Остання ж являє собою капіталізовану частину прибутку, створеного цією працею.

На жаль, визначення грошової оцінки різних категорій працівників підприємства в сучасних умовах утруднено внаслідок відсутності єдиної методики. На нашу думку, грошову оцінку трудового потенціалу підприємства

доцільно визначати як суму нарахованої оплати праці (що включає не тільки фактично сплачену, а і затриману на певний строк величини), витрати на підготовку та перепідготовку кадрів і залучення у підприємство висококваліфікованих фахівців, задоволення різноманітних соціальних потреб працівників та їх сімей.

При оцінці вартості ресурсного потенціалу агропромислового формування з метою уникнення подвійного урахування сировини власного виробництва її вартість доцільно віднімати від сукупної вартості ресурсів сільського господарства і промисловості.

До основних методів прогнозування ресурсного потенціалу підприємств можна віднести насамперед: екстраполяцію тренда (виявленої тенденції, характерної для тимчасових рядів динаміки), прогнозування на базі індикаторів (в основі якого лежить кореляційний аналіз, що дозволяє визначити тісноту зв'язку між прогнозованим явищем і певними чинниками – так званими індикаторами) та експертні оцінки.

2. Ретроспектива, сучасний стан та ефективність використання ресурсного потенціалу сільгосп підприємств Миколаївської області

2.1. Трансформація складу земельних угідь і поголів'я худоби та ефективність їх використання

У сільському господарстві України зосереджена майже п'ята частина сільськогосподарських угідь Європи, 25% ріллі, 20% поголів'я свиней, майже 14% поголів'я птиці [81]. За рівнем забезпеченості сільгоспугіддями України

посідає 3 місце серед шести найрозвиненіших країн світу (США, Японія, Німеччина, Франція, Англія, Канада). Але за ефективністю їх використання вона відстає, наприклад, від Франції, у 10-12 разів [122].

Слід вказати, що загальна площа сільгоспугідь в аграрних підприємствах нашої країни останніми роками помітно скорочується. При цьому зменшується і площа орних земель.

Інформацію щодо розмірів та складу сільгоспугідь досліджуваного регіону зосереджено в табл.2.1.

Як бачимо, у динаміці за досліджені нами роки загальна площа сільгоспугідь аграрних підприємств і громадян Миколаївщини скоротилася на 9%. Насамперед це склалося за рахунок багаторічних насаджень (особливо садів, ягідників) та пасовищ і сінокосів. Слід вказати, що різке скорочення площ плодових і виноградних насаджень за досліджений період часу викликано як їх загибеллю у зв'язку з несприятливими погодними умовами останніх років, так і гострою нестачею у господарств і громадян фінансових ресурсів, необхідних для закладення нових посадок.

Таблиця 2.1

Розміри та структура сільгоспугідь аграрних підприємств і громадян Миколаївської області (станом на кінець року)*

Показники	Тис.га				Індекс 2008р. до 1995 р.	Структура, %			
	1995р.	2000р.	2005р.	2008р.		1995р.	2000р.	2005р.	2008р.
Сільгоспугіддя - всього	1971,1	1841,0	1783,6	1788,0	0,91	100	100	100	100
з них: рілля	1683,8	1644,7	1619,7	1635,0	0,97	85,4	89,3	90,8	91,4
сади та ягідники - всього	21,2	13,0	8,4	6,3	0,30	1,1	0,7	0,5	0,4
в т.ч. в плодоносному віці	15,0	10,7	7,0	5,5	0,37	0,8	0,6	0,4	0,3
виноградники - всього	12,3	8,5	7,6	7,6	0,62	0,6	0,5	0,4	0,4
в т.ч. в плодоносному віці	10,5	6,8	5,3	5,0	0,48	0,5	0,4	0,3	0,3
пасовища і сінокоси	253,8	174,8	147,9	139,1	0,55	12,9	9,5	8,3	7,8

* За даними Статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини»

Загальна кількість наявних на Миколаївщині сільськогосподарських підприємств за останні 13 років суттєво змінювалася. Зокрема, якщо в 1995р. вона склала 448 одиниць, то в 2002 р. – 409, 2005 р. – 298, 2006 р. – 276, 2007 р. – 403, 2008 р. – 453 одиниць. При цьому відбулося зменшення і середніх площ, закріплених за одним аграрним підприємством – з 3,19 тис. га у 1995 р. до 2,67 тис. га у 2002 р., 2,65 тис. га у 2005 р., 2,69 тис. га у 2006 р., 2,12 тис. га у 2007 р. і 2,01 тис. га у 2008 р.

Слід вказати, що розміри сільськогосподарських угідь по адмінрайонах Миколаївської області досить сильно відрізняються один від одного, про що можна судити за даними додатку А. Найбільші площі аграрних угідь, у 2008 р. мали: по всіх категоріях господарств – Баштанський, Новоодеський, Снігурівський, Жовтневий, Доманівський і Казанківський райони (від 140,1 до 105,1 тис. га.), а по сільгосппідприємствах – Первомайський, Снігурівський, Доманівський, Жовтневий і Баштанський (від 77,2 до 67,4 тис. га). У той же час порівняно малими є землі сільськогосподарського призначення Очаківського, Владіївського, Кривоозерського і Єланецького районів. Саме їм необхідно переглянути розміри сільгоспугідь (як у цілому, так і в аграрних підприємствах).

Миколаївська область за площею та біопродуктивним потенціалом земельних угідь займає провідні позиції серед інших областей України. При цьому на одну особу в області припадає 1,36 га орної землі, тоді як в Україні в цілому – 0,68 га, а у Європі цей показник складає – 0,25 га, у тому числі у Польщі – 0,30 га, Франції – 0,31 га.

Згідно з чинними нормами, розораність земель у загальній площі на рівні 60-80% вважається несприятливою, 25-60 – умовно сприятливою і менше 25% – сприятливою [71].

Слід визнати, що рівень розораності сільськогосподарських угідь України не відповідає Європейським стандартам. У 2008 р. на частку ріллі у сільгоспугіддях всіх категорій господарств припадало 84,4%, а в Миколаївській

області – 84,5%. Між тим у жодній з розвинених країн світу такого високого рівня розораності земель немає. У США та Великій Британії розораність земель на рівні 16-19%, Німеччині та Франції – 33, Італії – 31 [78].

Конкретне уявлення про ступені розораності сільгоспземель Миколаївщини та її адмінрайонів надають матеріали табл. 2.2, розрахованої нами за даними Статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» за відповідні роки.

Наведені у вказаній таблиці дані свідчать, що найбільші рівні розораності сільгоспугідь мали: у 2000 р. – Березнегуватський (97,1%), Доманівський (95,4%) , Кривоозерський і Снігурівський (по 94,9%), Первомайський (94,4%) і Арбузинський (93,8%) райони; у 2005р. – Казанківський (96,7%), Доманівський (96,3%), Первомайський (94,9%), Кривоозерський (94,6%) і Арбузинський (93,8%); у 2008р. – Казанківський (97,1%), Єланецький (96,1%), Доманівський (95,1%), Арбузинський (94,9%), Первомайський (94,7%), Кривоозерський та Новобузький (по 94,4%) і Жовтневий (94,2%). Тобто практично у всі проаналізовані нами роки самий високий рівень розораності сільгоспземель мали Арбузинський, Доманівський, Кривоозерський і Первомайський райони. Найбільш низькими рівнями розораності земель практично у всі досліджені роки відрізнялися Врадіївський та Очаківський райони, в яких розміри цього показника коливалися в межах 79,4 – 83,6%.

Таблиця 2.2

Рівень розораності сільгоспземель по адмінрайонах Миколаївської області (всі категорії господарств), %

Назва району	2000 р.	2005 р.	2008 р.	Індекс 2008р. до 2000 р.
Арбузинський	93,8	93,8	94,9	1,01
Баштанський	90,5	85,6	85,7	0,95
Березанський	82,4	91,3	90,4	1,10
Березнегуватський	97,1	92,5	93,5	0,96
Братський	90,5	92,0	91,8	1,01
Веселинівський	82,3	90,8	91,4	1,11
Вознесенський	88,8	87,4	89,5	1,01
Врадіївський	83,6	79,4	80,0	0,96

Доманівський	95,4	96,3	95,1	0,99
Сланецький	84,2	91,9	96,1	1,14
Жовтневий	91,7	93,0	94,2	1,03
Казанківський	87,5	96,7	97,1	1,11
Кривоозерський	94,9	94,6	94,4	0,99
Миколаївський	86,5	86,7	89,5	1,03
Новобузький	91,3	93,2	94,4	1,03
Новоодеский	84,8	87,1	87,1	1,03
Очаківський	82,3	81,7	82,5	1,00
Первомайський	94,4	94,9	94,7	1,00
Снігурівський	94,9	93,0	93,0	0,98
По області	89,3	90,8	91,4	1,02

Інформація про те, як розподілялися в останні 9 років і загальна площа, і сільгоспугіддя Миколаївщини по категоріях їх власників наведено в додатку Б.

Як бачимо, останніми роками найбільше скорочення і загальних земельних площ, і сільгоспугідь відбулося в аграрних підприємствах. Водночас це мало місце за рахунок і фермерських господарств, і громадян, і групи інших власників. Вказане свідчить про передачу досить значної частини земель громадянам, загальна площа угідь яких за 2000 – 2008рр. зросла у 2,72 раза, а сільськогосподарських земель – у 2,78 раза.

Розглядаючи частку сільгоспугідь у загальній площі різних власників, необхідно вказати, що найбільшою в аналізовані роки вона була у фермерських господарствах, а найменшою — у групі інших формувань. Сільськогосподарські підприємства і господарства населення займали проміжні позиції. Причому, коливання в розмірах цього показника є переважно незначними.

Важливою складовою сільгоспугідь аграрних підприємств є посівні площі вирощуваних ними культур. Говорячи про Миколаївщину, слід вказати, що розміри її часток у посівних площах сільськогосподарських культур України останніми роками є майже незмінними, про що можна судити за даними табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Питома вага Миколаївської області у загальноукраїнських посівних площах сільськогосподарських культур (всі категорії господарств), %[180]

Культури та їх групи	1995р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Зернові та зернобобові	5,2	5,3	5,8	5,9	5,3	5,4
Цукрові буряки	2,7	1,6	1,2	1,6	1,0	0,2
Соняшник	9,6	8,4	9,6	10,0	8,5	9,8
Картопля	1,9	1,6	1,7	1,5	1,5	1,4
Овочі	4,5	4,3	4,1	4,2	3,8	4,0
Всього	4,8	4,7	5,4	5,7	5,1	5,5

Із наведених в табл. 2.3. даних видно, що частки Миколаївщини в загальноукраїнських посівних площах найбільшими були по соняшнику та зернових і зернобобових культурах. І це не є випадковим, оскільки наша область спеціалізується переважно саме на цих сільгоспкультурах. Менше ж за все тут вирощується картоплі і цукрових буряків. Конкретне уявлення про розміри посівних площ сільгоспкультур у Миколаївській області надають матеріали табл. 2.4.

З наведених у табл. 2.4. даних бачимо, що за останні 18 років загальна посівна площа сільгоспкультур помітно коливалася. Найбільшою вона була в 1990 р., а найменшою – в 2000 р. Інші ж роки, у тому числі і 2008-й, займали проміжні позиції. У зміні площ посівів практично всіх досліджуваних нами сільгоспкультур єдина закономірність відсутня. Порівнюючи між собою останній (2008) рік з базовим (1990) роком, необхідно вказати, що за цей проміжок часу мало місце зростання посівних площ зернових культур і соняшнику, а по інших досліджуваних культурах – зменшення. Останнє особливо великим є по цукрових буряках – на 36,4 тис. га, або в 53 рази, що, на наш погляд, викликає занепокоєння. Одна з головних причин ліквідації цукробуряківництва в нашій області – помилки в державній політиці стосовно розвитку вказаної галузі, які необхідно виправляти якомога скоріше.

Таблиця 2.4

Посівні площі основних сільськогосподарських культур Миколаївської області (усі категорії господарств), тис. га*

Роки	Зернові культури	Цукрові буряки	Соняшник	Картопля	Овочі	Загальна посівна площа

1990	776,1	37,1	147,1	23,9	19,0	1590,7
1995	742,2	39,9	194,0	28,6	22,5	1489,2
2000	718,5	14,0	247,2	26,5	23,0	1268,8
2002	971,8	16,5	220,3	24,6	18,7	1428,1
2003	671,1	18,9	395,1	25,4	19,3	1302,8
2004	970,4	11,4	328,6	25,1	19,0	1492,7
2005	866,6	7,9	359,7	25,5	19,1	1417,9
2006	855,4	12,9	395,4	22,3	19,8	1476,2
2007	807,2	5,8	307,1	22,2	17,3	1323,9
2008	837,2	0,7	422,3	19,8	18,2	1494,5

* З статистичного бюлетеня Миколаївщини [74]

Говорячи про групу зернових і зернобобових культур, слід вказати, що найбільші їх площі в 2008р. мали Баштанський, Березанський, Доманівський, Первомайський та Жовтневий райони, на частку яких припадало відповідно 7,8; 6,6; 6,5; 6,5; 6,4% загальної їх площі в області. Саму велику увагу вирощуванню технічних культур надавали Новобузький, Баштанський, Березнегуватський і Веселинівський райони, де вирощувалося відповідно 8,2; 7,2; 7,0 і 6,6%% обласної площі цієї групи сільгоспкультур. Розвитку овочівництва більша увага приділялася в Жовтневому, Снігурівському, Первомайському і Новоодеському районах, а кормовиробництва – Снігурівському, Баштанському, Жовтневому і Казанківському. Тобто у розподілі різних груп сільгоспкультур по адмінрайонах Миколаївщини є досить суттєва різниця.

Слід визнати, що майже всі наявні у сільгоспідприємствах Миколаївської області землі вимагають захисту та охорони від негативних процесів, забруднення і погіршення екологічного стану. Тому важливим завданням кожного господарства є зменшення площ порушених земель і збільшення – рекультивованих. Однак слід вказати, що у Миколаївській області останні роки площі рекультивованих земель, є мізерними. Зокрема, у 2002 р. вони дорівнювали 20га, у 2003 р. – 19га, у 2004 р. – 15 га, у 2005, 2006 і 2007 рр. – 11 га, а в 2008р. – 14га.

Важливим завданням кожного аграрного підприємства є забезпечення належних обсягів вирощуваної на сільгоспугіддях продукції. Уявлення про їх розміри по всіх категоріях господарств Миколаївської області та її аграрних

підприємствах надають матеріали додатку В. Наведені в ньому дані свідчать, що і по всіх категоріях її господарств, і по аграрних підприємствах в динаміці по роках за досліджений проміжок часу абсолютно по всіх сільгоспкультурах мають місце коливання. Єдиної ж закономірності у зміні валових зборів по жодній культурі немає. Порівнюючи один з одним 2008 і 1995рр., необхідно вказати, що по одних культурах (у всіх категоріях господарств – зернових, зернобобових, соняшнику і овочах, а у сільгосппідприємствах— ще і картоплі та винограду) відбувалося зростання їх валових зборів, а по інших – зменшення.

Економічна ефективність використання земельних угідь у сільському господарстві характеризується системою натуральних і вартісних показників. Зокрема до натуральних належать урожайність сільськогосподарських культур та виробництво окремих видів їх продукції в розрахунку на 100 га відповідних земельних угідь (молока, м'яса всіх видів, яловичини, вовни – на 100 га сільськогосподарських угідь; зерна, цукрових буряків та інших продуктів рослинництва, а також свинини – на 100 га ріллі; продукції птахівництва – на 100 га площі посіву зернових культур). До вартісних показників відносять вартість валової і товарної продукції та розмір прибутку в розрахунку на 1га сільськогосподарських угідь, а також виробництво продукції в розрахунку на 1 грн грошової оцінки аграрних земель.

Розміри урожайності провідних сільгоспкультур у середньому по всіх категоріях господарств Миколаївської області і України в цілому за відповідні роки наведено в додатку Д. З нього бачимо, що на Миколаївщині у динаміці за 1995 – 2008рр. по жодній сільгоспкультурі єдиної закономірності у зміні урожайності немає. Порівнюючи ж останній (2008) рік з базовим (1995) роком необхідно вказати, що абсолютно по всіх сільгоспкультурах за досліджений проміжок часу мав місце ріст урожайності.

Що стосується вартісних показників економічної ефективності використання аграрних земель, то величини основних з них зосереджено в табл. 2.5, розрахованої нами за даними Статистичних збірників «Сільське господарство Миколаївщини» за відповідні роки. Наведена в ній інформація

свідчить, що у зміні її показників в динаміці по досліджених роках ніяких поступових закономірностей немає. У 2008 ж році в порівнянні з 2000 роком ефективність використання земель аграрних підприємств абсолютно по всіх показниках була вищою, що, звичайно, є позитивним явищем.

Порівнюючи ж Миколаївську область з середніми даними по сільськогосподарських формуваннях України в цілому, слід вказати, що за більшістю показників землі Миколаївщини використовувалися менш ефективно, ніж по Україні в цілому. Позитивним виключенням були лише розміри прибутку з 1 га – як від всієї діяльності (в 2,2 раза), так і по сільському господарству (на 3%).

Виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на 1 га аграрних угідь в Україні останніми роками склало в середньому 270 євро, тоді як у країнах-членах ЄС — понад 2 тис. євро. Підраховано, що в даний час у середньому по Україні один гектар сільськогосподарських угідь повинен давати не менше 3 тис.грн. прибутку (за умови, що для АПК будуть встановлені такі ж «правила гри», як для інших галузей) [172].

Таблиця 2.5

Основні вартісні показники економічної ефективності використання сільськогосподарських земель аграрних підприємств, грн

Показники	Миколаївська область						Україна 2008р
	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Індекс 2008р. до 2000р.	
Припадає на 1 га сільгоспугідь:							
1) валової продукції сільського господарства (у порівняних цінах 2005р.)	804,2	1554,7	1946,6	736,0	1623,0	2,02	2277,2
у т.ч.:							
а) рослинництва	648,7	1340,0	1694,6	560,5	1442,9	2,22	1528,9
б) тваринництва	155,5	214,7	252,0	175,5	180,1	1,16	748,3
2) Прибутку (збитку) від:							
а) всієї діяльності	40,3	169,8	184,0	150,5	549,9	1,36	255,1
б) сільськогосподарського виробництва	-20,2	47,7	76,6	73,6	268,3	X	259,9
Вихід валової продукції сільського господарства (у порівняних цінах) на 1 грн	86,7	157,7	185,6	99,6	220,9	2,55	252,0

грошової оцінки сільгоспугідь							
-------------------------------	--	--	--	--	--	--	--

Як вже вказувалося вище, важливим показником ефективності використання земель сільгосппризначення є так звана «землевіддача» по виходу валової продукції на 1 грн. вартості земельних угідь, розміри якої по адміністративних районах Миколаївщини наведено в табл. 2.6.

З наведених у вказаній таблиці даних бачимо, що в 2008 р. у порівнянні з 2007 р. у середньому по Миколаївській області було досягнуто збільшення показника землевіддачі в 2,2 раза. Позитивно, що зростання вказаного показника мало місце абсолютно по всіх її адміністративних районах. Причому, найбільше підвищення розмірів землевіддачі склалося в Снігурівському (у 4,14 раза), Єланецькому (у 3,75 раза), Березнегуватському (у 3,67 раза), Врадіївському (у 3,43 раза), Веселинівському (у 3,17 раза), Казанківському (у 2,86 раза), Вознесенському (у 2,63 раза), Березанському (у 2,56 раза), Новобузькому (у 2,5 раза) та Кривоозерському (у 2,4 раза) районах.

Таблиця 2.6

Розміри землевіддачі у сільськогосподарських підприємствах та впливаючих на неї факторів по адмінрайонах Миколаївської області*

Райони	Вихід валової продукції з 1 га, грн		Грошова оцінка 1га, грн	Землевіддача		
	2007 р.	2008 р.		2007 р.	2008 р.	Індекс 2008 р. до 2007 р.
Область	735,96	1622,97	7350	0,10	0,22	2,2
Арбузинський	1602,02	2238,98	7570	0,21	0,30	1,43
Баштанський	904,24	1710,68	7533	0,12	0,23	1,92
Березанський	657,73	1720,77	7642	0,09	0,23	2,56
Березнегуватський	368,15	1395,46	6379	0,06	0,22	3,67
Братський	726,03	1477,08	7331	0,10	0,20	2,00
Веселинівський	452,20	1491,17	7826	0,6	0,19	3,17
Вознесенський	571,43	1432,96	6806	0,08	0,21	2,63
Врадіївський	433,69	1382,64	5800	0,07	0,24	3,43
Доманівський	653,26	860,83	6737	0,10	0,13	1,30
Єланецький	526,68	2018,02	6816	0,08	0,30	3,75
Жовтневий	954,35	2076,70	7992	0,12	0,26	2,17
Казанківський	519,20	1460,46	6458	0,08	0,23	2,86
Кривоозерський	463,07	1037,04	8790	0,05	0,12	2,40
Миколаївський	1017,99	1713,52	8482	0,12	0,20	1,67
Новобузький	525,62	1278,66	6444	0,08	0,20	2,50
Новоодеський	562,47	1427,12	6357	0,10	0,22	2,20

Очаківський	1110,05	2355,93	9729	0,11	0,24	2,18
Первомайський	1046,63	1367,86	8026	0,13	0,17	1,31
Снігурівський	608,40	2449,86	8418	0,07	0,29	4,14

* За даними Головного управління державного комітету України із земельних ресурсів у Миколаївській області

Самі високі рівні землевіддачі за виходом валової продукції сільського господарства були досягнуті: у 2007 р. – в Арбузинському (0,21), Первомайському (0,13), Баштанському, Жовтневому і Миколаївському (по 0,12); у 2008р. – в Арбузинському і Єланецькому (по 0,30), Снігурівському (0,29), Жовтневому (0,26), Врадіївському і Очаківському (по 0,24) районах. Найбільш низькі рівні землевіддачі склалися: у 2007 р. – Кривоозерському (0,05), Березнегуватському і Веселинівському (по 0,06) та Снігурівському (0,07); у 2008р. – Кривоозерському (0,12), Доманівському (0,13) і Первомайському (0,17) районах. Таким чином, максимальні і мінімальні величини аналізованого показника в районах відрізнялися один від одного: у 2007 р. – в 4,2 раза, у 2008 р. – у 2,5 раза. Кращим серед них є Арбузинський район, досвід якого у цьому плані треба поширити і на інші адмінрайони області.

Основними причинами низької віддачі сільськогосподарських земельних угідь є: використовувана в Україні стратегія максимального залучення земель до обробітку; безгосподарське ставлення до землі; недосконалість технічних засобів та технологій; недотримання сівозмін; недостатнє застосування мінеральних і органічних добрив; невиконання природоохоронних та меліоративних заходів; непродумана цінова політика держави тощо.

Поряд із сільськогосподарськими культурами аграрні підприємства мають вирощувати і певну кількість худоби та птиці, інформацію про яку по всіх категоріях господарств і аграрних підприємствах Миколаївщини зосереджено в додатку Е. Наведені в ньому дані свідчать, що майже по всім видам тварин і у всіх категоріях господарств області, і в її сільськогосподарських підприємствах у динаміці за останні роки відбувалося поступове зменшення їх поголів'я.

Як показало проведене нами за 1990-2008 рр. аналітичне вирівнювання поголів'я великої рогатої худоби, корів та свиней, у динаміці за вказані роки по всіх трьох групах тварин спостерігалось поступове їх зменшення (рис.2.1). При цьому по великій рогатій худобі в цілому (y_1) та свинях (y_3) мають місце логарифмічні залежності, а по коровах (y_2) – лінійна: $y_1 = -274,45\ln(x) + 951,36$; $y_2 = -11,018x + 288,64$; $y_3 = -250,83\ln(x) + 823,1$. Причому, за всіма цими функціями склалися дуже тісні зв'язки: коефіцієнти детермінації (R^2) по них становили відповідно 0,95, 0,97 і 0,95.

Якщо скорочення поголів'я вказаних груп тварин продовжиться тими ж темпами і в майбутньому, то аграрні підприємства Миколаївщини вже у 2016 р. зовсім залишаться без корів і свиней, а в 2022 р. – без великої рогатої худоби взагалі. Звичайно ж, різке скорочення поголів'я майже всіх видів худоби на Миколаївщині викликає занепокоєння. Необхідно, щоб у майбутньому ця закономірність зупинилася і спостерігався поступовий приріст цього показника.

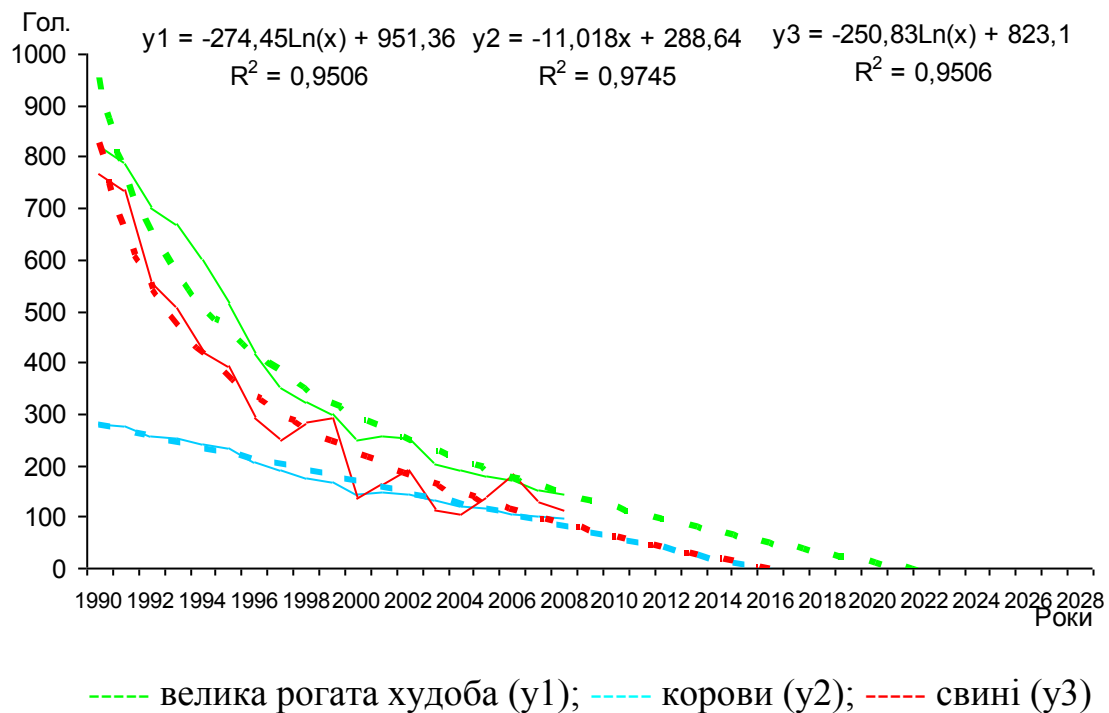

Рис. 2.1. Фактичні і вирівняні значення поголів'я великої рогатої худоби (y_1), корів (y_2) і свині (y_3) в усіх категоріях господарств Миколаївської області.

По всіх категоріях господарств нашої країни у 2008 р. відбулося помітне скорочення поголів'я великої рогатої худоби в цілому – на 6,1%, корів – на

5,7%, свиней – на 8,3%. Позитивні зміни склалися лише по поголів'ю овець і кіз (яке збільшилося на 1,1%) та птиці (на 4,3%). Однією з причин зменшення поголів'я худоби та птиці в останні роки стала кризова ситуація 2003 р. із заготівлею кормів (особливо – зернофуражу) і різке зростання цін на них. Особливо це негативно відобразилося на поголів'ї великої рогатої худоби і свиней та справило свій дестабілізуючий вплив і в наступні роки.

Як видно з рис.2.2, в останні 14 років у Миколаївській області спостерігалось майже поступове зменшення місця аграрних підприємств у поголів'ї більшості видів худоби. Наприклад, їх частка у загальній кількості великої рогатої худоби за досліджений нами проміжок часу зменшилася в 4,5 раза, у тому числі корів – у 6,0 раза, вівців та кіз – у 2,5 раза, свиней – 1,2 раза.

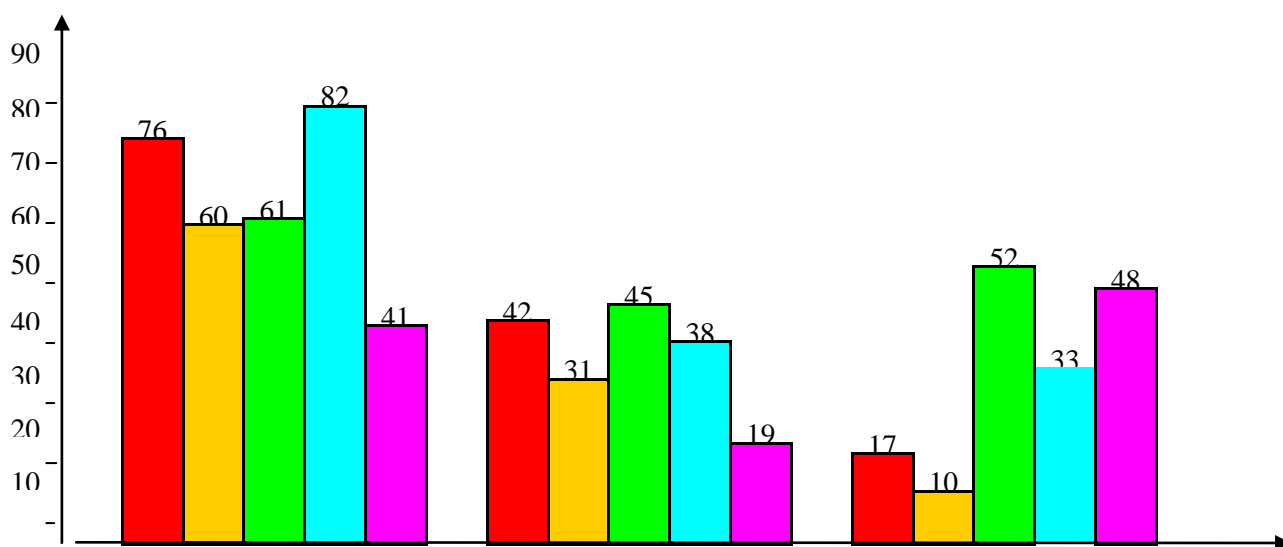

Рис.2.2. Динаміка часток сільськогосподарських підприємств у поголів'ї худоби та птиці у всіх категоріях господарств Миколаївської області

Таблиця 2.7

Групування сільгоспідприємств Миколаївської області за кількістю поголів'я великої рогатої худоби станом на 1 січня*

Групи господарств за кількістю поголів'я	Велика рогата худоба		у т.ч. корови	
	2007 р.	2009 р.	2007 р.	2009 р.

	одиниць	% до загальної кількості господарств	одиниць	% до загальної кількості господарств	одиниць	% до загальної кількості господарств	одиниць	% до загальної кількості господарств
Підприємства, що мали велику рогату худобу - всього	182	100,0	128	100,0	167	100,0	119	100,0
з них:								
до 5 голів	20	11,0	9	7,0	34	20,3	16	13,4
6-10 голів	13	7,1	10	7,8	16	9,6	14	11,8
11-15 голів	14	7,7	6	4,7	16	9,6	14	11,8
16-20 голів	7	3,8	6	4,7	9	5,4	2	1,7
21-29 голів	18	9,9	9	7,0	11	6,6	7	5,9
30-39 голів	8	4,4	8	6,3	5	3,0	12	10,1
40-49 голів	9	5,0	8	6,3	3	1,8	3	2,5
50-99 голів	16	8,8	18	14,1	26	15,5	12	10,1
100-199 голів	19	10,4	16	12,5	30	18,0	26	21,8
200-299 голів	19	10,4	7	5,5	11	6,6	9	7,6
300-399 голів	14	7,7	14	10,9	5	3,0	2	1,7
400-499 голів	7	3,8	3	2,3	1	0,6	1	0,8
500 і більше	18	10,0	14	10,9	-	-	1	0,8

* Статистичний збірник «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Як вже вказувалося, провідним видом худоби в нашій області є велика рогата. Основні результати групування її сільгосп підприємств за загальним поголів'ям останньої і в тому числі корів зосереджено у табл. 2.7.

Наведені у вказаній таблиці дані показують, що майже по всіх групах господарств станом на 1 січня 2009 р. проти відповідної дати 2007 р. відбулося скорочення поголів'я великої рогатої худоби і в тому числі – корів. І це – результат негативних змін у поголів'ї вказаних тварин в аналізованій області.

Обов'язковим завданням кожного сільгосп підприємства і конкретного регіону країни є підвищення продуктивності наявних у них тварин, основні показники якої наведено у табл.2.8.

Таблиця 2.8

Основні показники продуктивності худоби та птиці по сільськогосподарських підприємствах*

Показники	Україна в середньому 2008р.	Миколаївська область					
		1995 р.	2000 р.	2005 р.	2008 р.	2008р.у % до	
						1995 р.	Україна в середньому
Середньорічний удій молока від 1 корови, кг	3793	1850	1241	2604	2948	159,2	0,78

Середньодобові прирости, г:							
- великої рогатої худоби	449	220	216	356	376	170,9	0,84
- свиней	362	86	102	222	280	325,6	0,77
Вихід приплоду на 100 маток, гол.:							
- телят (від корів)	73	75	61	80	76	101,3	1,04
- поросят (від основних свиноматок)	1409	798	635	1224	1041	130,5	0,74
- ягнят і козенят	72	70	52	73	64	91,4	0,89
Середньорічний настриг вовни в 1 вівці, кг	3,5	3,1	2,3	2,4	3,0	96,8	0,86
Середньорічний вихід яєць на 1 курку несучку, шт.	278	162	175	280	253	156,2	0,91

* За даними статистичних щорічників та статистичних збірників по сільському господарству Миколаївської області за відповідні роки.

Як бачимо, вказані в таблиці показники продуктивності худоби і птиці у динаміці за аналізовані роки змінювалися неоднаково. Чисто позитивна закономірність на Миколаївщині склалася лише по середньорічному виходу яєць на 1 курку-несучку та середньодобовому приросту живої маси свиней. Бажані зміни відбулися і по середньорічному надою молока від 1 корови і по середньодобових приростах великої рогатої худоби (виключенням тут є лише 2000 р.) По інших показниках продуктивності по роках є досить помітні коливання.

Порівнюючи ж звітний (2008) рік з базовим (1995) роком, слід вказати, що за більшістю показників продуктивності відбулося зростання (за винятком лише двох з них). А це, звичайно, є позитивним явищем. Однак у порівнянні з Україною в цілому у 2008 р. Миколаївщина виглядає значно гірше, що викликає занепокоєння і вимагає здійснення в нашій області дійових заходів щодо підвищення продуктивності худоби та птиці. Інформація про обсяги виробництва основних видів тваринницької продукції по Миколаївській області наведена в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Виробництво основних видів тваринницької продукції на 100 га земельних угідь по сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області*

Показники	1995р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2008р. у % до 1995р.
Вироблено:							
1) на 100 га сільгоспугідь:							
а) молока, ц	157,9	50,1	36,5	36,4	29,8	27,5	0,17
б) м'яса (у забійній вазі), всього,ц	14,9	7,9	4,2	5,5	7,0	5,4	0,36
в) вовни, кг	38,0	4,1	2,0	2,4	3,6	4,2	0,11
2) на 100 га зернових: яєць всіх видів, тис. шт.	16,3	7,5	21,9	26,4	22,5	31,1	1,91

* Розраховано за даними статистичних збірників по сільському господарству Миколаївщини за відповідні роки

У динаміці по наведених в табл. 2.9. видах тваринницької продукції їх вихід на відповідні площі земельних угідь значно коливається. Негативна стійка тенденція до погіршення склалася лише по молоку. Порівняння ж 2008 р. з базовим 1995 р. показує, що по всіх видах продукції (крім яєць) в області мало місце зменшення їх виходу на відповідну площу.

Ураховуючи вищевказане, на Миколаївщині слід відтворити тваринницькі галузі сільського господарства, які за останні роки зазнали досить великих втрат, що зумовлено різким занепадом тваринництва в сільськогосподарських підприємствах (насамперед – через несприятливу цінову ситуацію на ринку продукції та відсутність ефективного економічного механізму підтримки).

Основою ефективного розвитку тваринництва є його племінна база, оскільки без широкого використання тварин з високими продуктивними характеристиками розраховувати на належний розвиток вказаної групи галузей практично неможливо.

2.2. Оцінка наявності складу та ефективності використання матеріально-технічних ресурсів

Останніми роками як в Україні в цілому, так і на Миколаївщині відбувається поступове зниження рівня ресурсного забезпечення сільського господарства, погіршення технічного оновлення і модернізації матеріально-технічної бази. У результаті частка сільського господарства і пов'язаних з ним послуг у загальній вартості основних засобів з роками поступово зменшується. Наочне уявлення про це по Миколаївській області надає рис.2.3.

Слід вказати, що відсутність впродовж багатьох років в значній частині господарств оновлення основних засобів виробництва у сполученні з їх великим зношенням і поступовим списанням, звичайно ж, призвело до порушення їх оптимальної структури погіршення якісного стану. Викликає занепокоєння, зокрема, поступове зменшення кількості технічних засобів, яке негативно відображається на строках виконання сільгоспробіт, а у підсумку – розмірах і якості урожаїв вирощуваних культур.

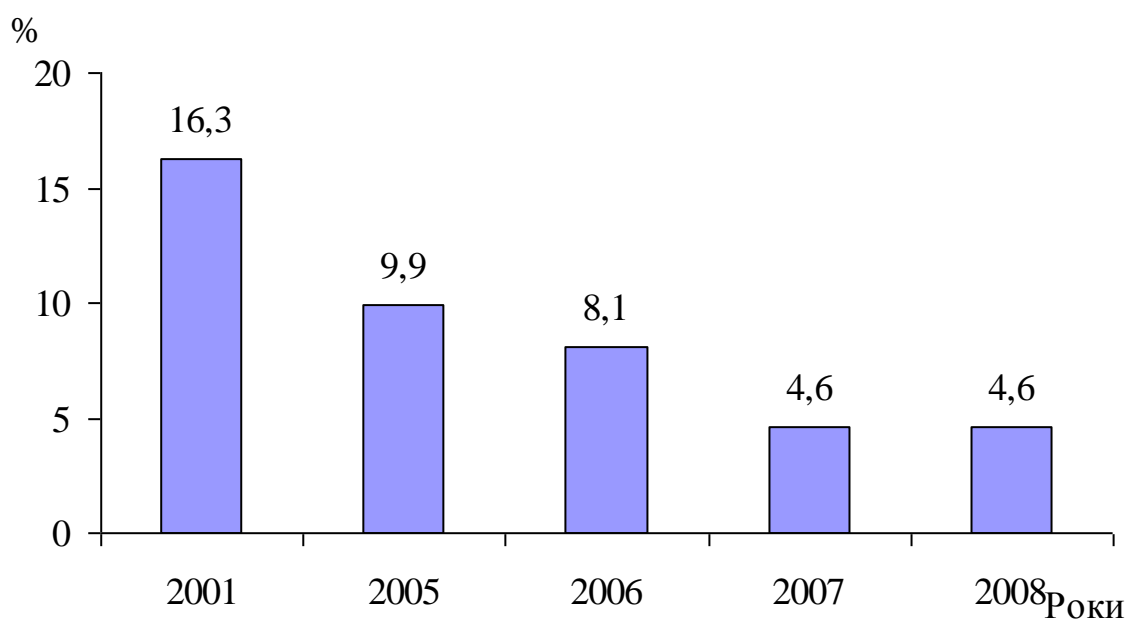

Рис.2.3. Динаміка часток сільського господарства та пов'язаних з ним послуг у загальній вартості основних засобів Миколаївської області

Ефективність діяльності аграрних підприємств значною мірою залежить від розмірів часток основних засобів сільгосппризначення, оскільки частіш за все саме останні відіграють найбільш важливу роль. Слід вказати, що останніми роками у зміні величин цього показника, наприклад у Миколаївській області, єдиної закономірності немає. Зокрема, якщо у 2001 р. питома вага основних

засобів сільгосппризначення в її аграрних підприємствах склала 78,8%, у 2005 р. – 68,5%, а в 2008 р. – 97,7%. Тобто частка засобів сільгосппризначення у 2008 р. є більшою в порівнянні як з 2007, так і 2005 роками. Однак необхідно визнати, що це викликано погіршенням розвитку переробних підприємств в аграрних господарствах області у зв'язку з нестачею у них фінансових ресурсів на розвиток власної промисловості.

Що стосується складу основних засобів сільгосппризначення в аграрних підприємствах досліджуваної області, то про зміни в ньому за вказані вище роки можна судити за даними додатку Ж, побудованого за інформацією наведеною в статистичному бюлетені по Миколаївщині [145]. Як видно з нього, в динаміці за аналізовані роки у зміні вартості майже всіх складових основних засобів єдина закономірність відсутня. Поступова позитивна тенденція щодо збільшення вартості склалася лише по машинах і обладнанню, а в 2008р. проти 2001р. – і по всіх інших видах основних засобів (крім робочої та продуктивної худоби).

Щодо структури основних засобів слід вказати, що найбільшу частку в них практично у всі аналізовані роки займають будинки, споруди, передавальні пристрої, а також машини, обладнання і транспортні засоби. При цьому за досліджений період відбулися коливання в їх частках. Збільшення розмірів цього показника мало місце тільки по машинах і обладнанню, що, на наш погляд, – позитивне явище. Негативом є насамперед помітне (на 12,9%) скорочення частки будинків, споруд і передавальних пристроїв.

У більшості районів Миколаївської області у 2008 р. проти 2001 р. відбулося зменшення загальної вартості основних засобів (і це – при подорожчанні тих з них, що придбаваються нині господарствами). Зростання ж вартості основних засобів склалося лише по 5-ти районам – Баштанському, Березнегуватському, Веселинівському, Очаківському і Первомайському.

Слід мати на увазі, що зміни в загальній вартості основних засобів перш за все залежать від того, які відхилення складаються в розмірах коефіцієнтів їх зносу та оновлення. Уявлення про динаміку останніх у Миколаївській області

надає рис.2.4, зроблений нами за даними Статистичного щорічника Миколаївської області за 2008 р. [185].

З нього видно, що у зміні і коефіцієнта оновлення, і коефіцієнта зносу основних засобів аграрної сфери АПК нашої області єдина закономірність відсутня. Порівнюючи ж один з одним 2008 і 2001 рр., необхідно відмітити, що за цей проміжок часу в нашій області відбулися позитивні зміни: зростання коефіцієнту оновлення і зменшення ступеня зносу. Звичайно, бажано, щоб вони збереглися і на найближчі роки.

Уявлення про те, якими в останньому – 2008 році були розміри коефіцієнту зносу основних засобів аграрної сфери по адмінрайонах Миколаївщини надають матеріали додатку 3, зробленого за даними того ж самого щорічника [185]. З нього видно, що найбільш низькі рівні зносу основних засобів мали сільгосп підприємства Березанського, Арбузинського та Новобузького районів, а самі високі – Снігурівського, Баштанського і Доманівського.

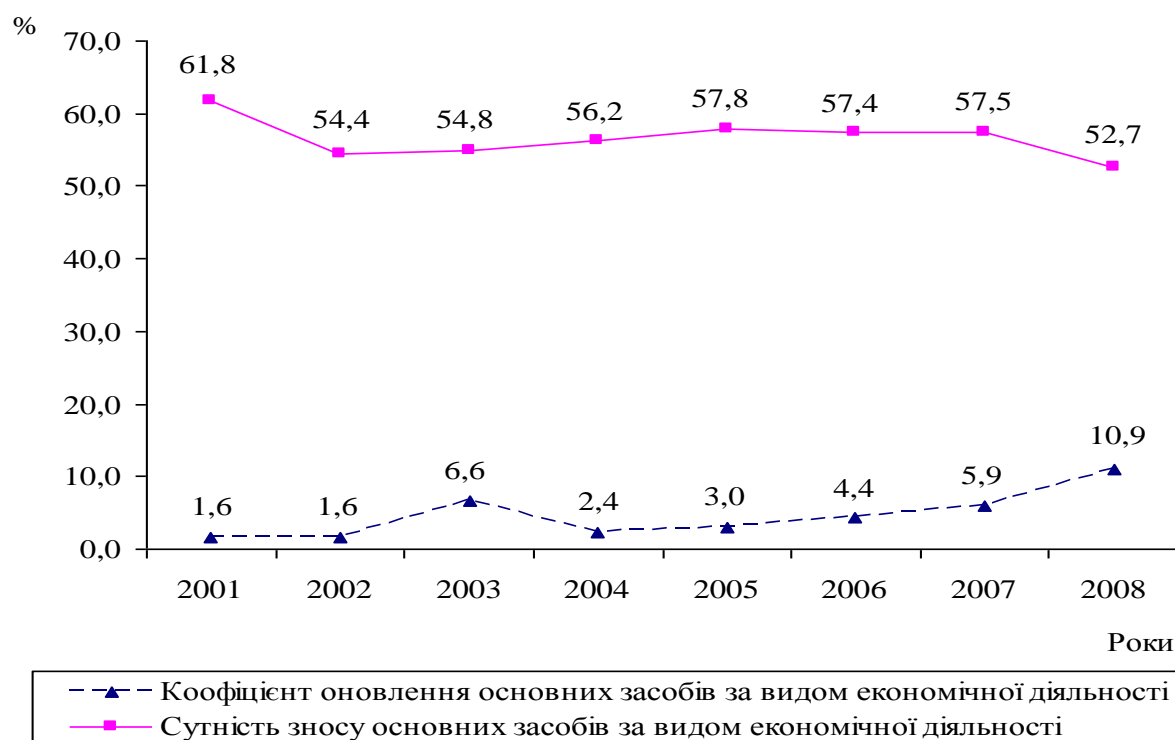

Рис.2.4. Динаміка коефіцієнтів оновлення і зносу основних засобів сільського і лісового господарств та мисливства Миколаївської області

Тобто перша група районів, звичайно ж, має кращі рівні аналізованого показника, ніж друга. Необхідно, щоб свою діяльність в оновленні основних засобів покращили перш за все ті райони, в яких коефіцієнти зносу є найбільш великими.

Уявлення про динаміку кількості провідних видів техніки – тракторів, зерно- і кукурудзозбиральних комбайнів по сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області надає рис.2.5, побудований за даними її статистичного щорічника за 2008р. [185].

Як бачимо практично відбулося помітне скорочення їх кількості тракторів зерно- та кукурудзозбиральних комбайнів за 1992-2008 рр. При цьому наявність першого виду технічних засобів скоротилася на 14806 одиниць (або в 3,1 раза), другого – на 2986 одиниць (або в 2,9 раза), третього – на 517 одиниць (або в 4,7 раза). Тобто зміни в їх загальній кількості за цей період є дуже суттєвими (особливо – кукурудзозбиральних комбайнів).

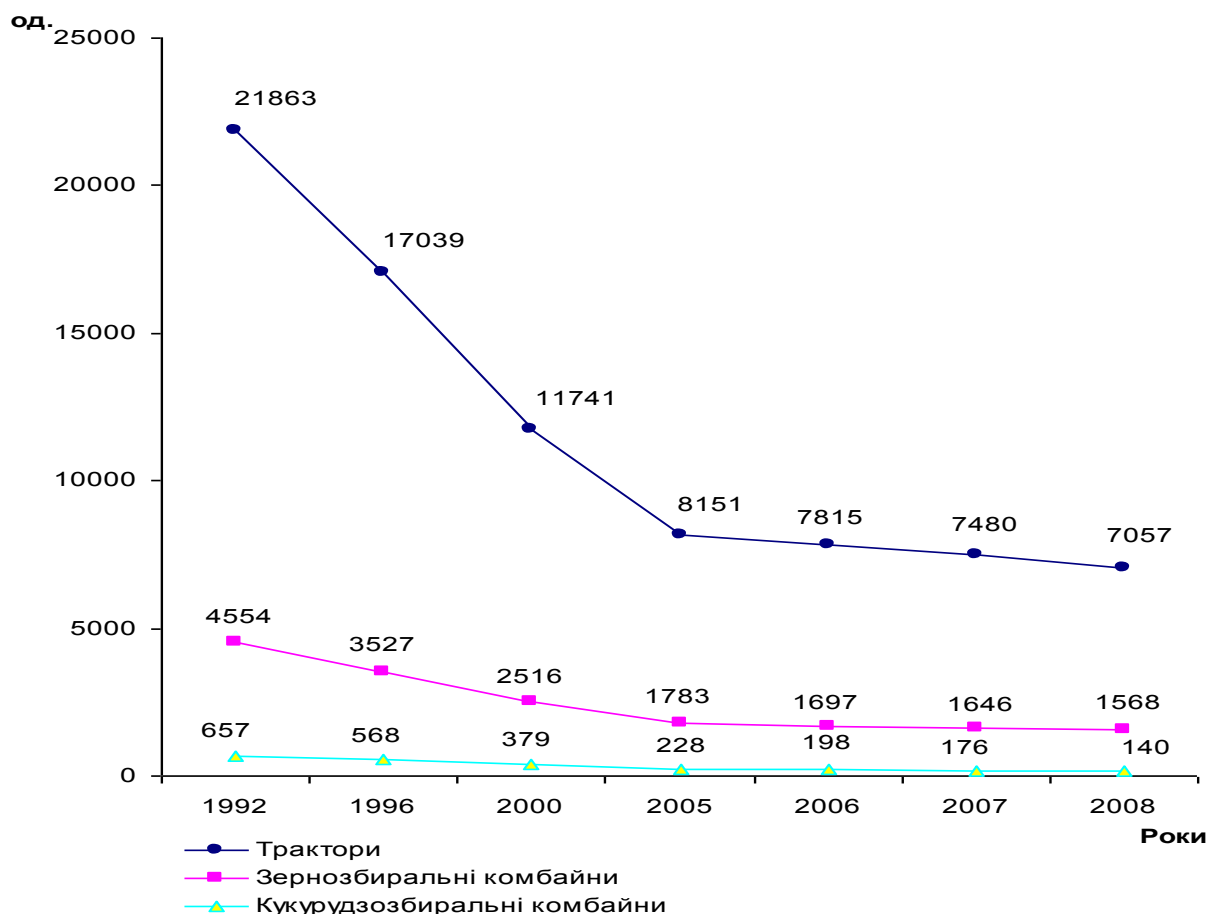

Рис.2.5. Динаміка кількості основних видів техніки в сільгосп підприємствах Миколаївської області

Більш повну і конкретну інформацію про кількість наявних в аграрних підприємствах України та її Миколаївщини основних видів технічних засобів за 1996, 2000, 2006 і 2008рр. наведено в табл. 2.10.

Практично в Миколаївській області в динаміці по досліджених роках спостерігалось поступове зменшення їх кількості наведених у вказаній таблиці видів сільгосптехніки. При цьому найбільше скорочення мало місце по установках та агрегатах для доїння корів (кількість яких зменшилася в 13,7 раза), бурякозбиральних та кукурудзозбиральних комбайнах (скорочення яких становить відповідно 4,6 і 4,1 разів).

Таблиця 2.10

Наявність основних видів сільгосптехніки в аграрних підприємствах*

Види техніки	Миколаївська область, тис.шт.					Україна в цілому, тис. шт.				
	1996р.	2000р.	2006р.	2008р.	% 2008р. до 1996р.	1996р.	2000р.	2006р.	2008р.	% 2008р. до 1996р.
Трактори: – кількість – потужність їх двигунів:	17,1	11,7	7,8	7,1	41,5	441,7	318,9	200,9	117,4	26,6
а) загальна, тис. к.с.	1493,8	1041,0	761,4	724,7	48,5	38175	28023,0	19077,0	17579	46,1
б) середня – 1 трактор, к.с.	87,7	88,7	97,4	102,7	117,1	86,4	87,9	94,8	99,1	114,7
Комбайни:										
- зернозбиральні	3527	2516	1697	1568	44,5	85,9	65,2	44,3	39,1	45,5
- кукурудзозбиральні	568	379	198	140	24,6	12,0	7,9	4,2	3,2	26,7
- бурякозбиральні	525	319	173	114	21,7	18,3	13,0	7,7	5,8	31,7
Установки і агрегати для доїння корів	1994	834	185	146	7,3	58,7	33,5	14,7	11,4	19,4

* Дані по Україні в цілому зі статистичного збірника, а по Миколаївській області - зі статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини [180]

Стосовно України в цілому слід вказати, що у 2008 р. проти 1996 р. тут відбулося зменшення кількості практично всіх видів техніки, наведених в таблиці. Позитивні ж зміни спостерігалися лише по середній потужності 1

трактора. Однак остання в середньому по країні за досліджений період часу зросла в меншій мірі, ніж по Миколаївщині. У той же час необхідно відмітити, що у вказаній області скорочення кількості основній частині видів сільгосптехніки їх було більшим, ніж по Україні в цілому.

Впродовж дослідження з'ясуємо, як розподілялися трактори по адміністративних районах Миколаївської області станом на початок та кінець 2008 року. Інформацію про це наведено в додатку К. З наведених у ньому даних видно, що найбільшу кількість тракторів в аналізованому нами році мали сільгосп підприємства: на його початок – Снігурівського, Первомайського і Баштанського районів, а на його кінець – Первомайського, Баштанського, Березнегуватського і Жовтневого. Менш за все ж тракторів мають підприємства Врадіївського району (на частку якого припадає 1% їх загальнообласної кількості).

На жаль, загальна кількість тракторів, які знаходяться у власності сільгосп підприємств Миколаївської області, тільки за 2008 р. зменшилася на 352 одиниці, або на 4,7%. І це – результат змін, що склалися в більшості районів. При цьому найбільші скорочення кількості наявних у сільгосп підприємств тракторів склалися в Снігурівському (на 21,1%) та Кривоозерському (на 12,9%) районах. Позитивним винятком, з точки зору зміни кількості наявних тракторів у 2008 р., були Арбузинський, Очаківський, Первомайський райони та м. Миколаїв. Однак і в них збільшення кількості тракторів є, по суті, мізерним.

Що стосується комбайнів, то практично по всіх їх видах у Миколаївській області за аналізований рік відбулося зменшення їх кількості. І це – результат негативних змін, що мали місце: по зерно- та кукурудзозбиральних комбайнах – в 10 адмінрайонах; по кормозбиральних – у 12; по бурякозбиральних – у 8 районах. З адмінрайонів Миколаївщини позитивно виділяються Березнегуватський, Врадіївський і Новоодеський, в яких по одних видах комбайнів мало місце збільшення їх кількості, а по інших – збереження

останньої на рівні, що склався на початок року. Доцільно, щоб і в інших районах області в майбутньому спостерігалися хоча б такі ж зміни.

Для одержання уявлення про те, як здійснювалося, зокрема, у 2008р. надходження та вибуття основних видів технічних засобів у сільськогосподарських підприємствах Миколаївщини, розглянемо табл.2.11.

Наведена у цій таблиці інформація свідчить про те, що найбільші обсяги надходжень до сільгосп підприємств в аналізованому році мали такі види технічних засобів, як трактори (455 од.), сівалки (249 од.), зернозбиральні комбайни (152 од.) та тракторні причеми (131 од.). Менш за все поступило роздавачів кормів та доїльних установок і агрегатів (по 2 одиниці). Основним джерелом надходження техніки, звичайно ж, є купівля. Причому, по деяких її видах (кормозбиральних комбайнах, дощувальних установках, доїльних установках та агрегатах, роздавачах кормів, транспортерах для прибирання гною) на частку останньої припадає 100%.

Таблиця 2.11

Надходження та вибуття основних видів техніки по сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області за 2008р. [145, с.30-56]

Види техніки	Надходження			Вибуття		
	всього, од	у т.ч. куплено, од	частка куплених, %	всього, од	у т.ч. списано, од	частка списаних, %
Трактори всіх марок	455	412	90,5	807	239	29,6
Сівалки	249	208	83,5	423	172	40,7
Тракторні причеми	131	87	66,4	428	153	35,7
Сінокосарки тракторні	15	14	93,3	22	13	59,1
Комбайни:						
- зернозбиральні	152	139	91,4	227	71	31,3
- кукурудзозбиральні	6	5	83,3	39	24	61,5
- кормозбиральні	16	16	100,0	56	24	42,9
Дощувальні машини	33	33	100,0	25	-	-
Жатки валкові	40	36	90,0	115	53	46,1
Доїльні установки та агрегати	2	2	100,0	13	10	76,9
Роздавачі кормів	2	2	100,0	40	28	70,0

Транспортери для прибирання гною	22	22	100,0	90	54	60,0
-------------------------------------	----	----	-------	----	----	------

Говорячи про вибуття технічних засобів, слід вказати, що по всіх їх видах (крім дощувальних установок) воно є значно більшим, ніж їх надходження. В умовах гострої нестачі у сільгоспідприємств необхідної їм техніки такий стан справ, зрозуміло, є дуже негативним, і тому в перспективі, з покращенням фінансового стану господарств закупівля основної частини видів технічних засобів має бути більшою, ніж списання.

Уявлення про надходження основних видів техніки до сільгоспідприємств області в розрізі її адмінрайонів надають дані додатку Л. Як і по області в цілому, практично у всіх її адміністративних районах на першому місці за обсягом надходження знаходяться трактори. Друге ж місце слід відмітити, що в одних районах займають сівалки, а в інших – зернозбиральні комбайни.

Провідні позиції серед адмінрайонів Миколаївщини займають: по тракторах – Очаківський (14,7%, Первомайський (9,7%), Арбузинський і Братський (по 7,3%) райони; по сівалках – Очаківський (10,8%), Снігурівський (9,6%), Братський і Первомайський (по 8,0%); по тракторних причепах – Новоодеський (23,7%), Очаківський (20,6%), Первомайський (19,8%); по зернозбиральних комбайнах – Казанківський (11,8%), Доманівський (8,6%), Арбузинський і Новоодеський (по 7,9%); по жатках – Жовтневий та Первомайський (по 12,5%), Арбузинський і Братський (по 10,0%). Тобто найбільшу увагу зміцненню свого технічного оснащення нині надають сільгоспідприємства Первомайського, Очаківського, Арбузинського і Братського районів. Необхідно, щоб їх досвід у цій сфері був запозичений і іншими районами (особливо – Врадіївським, Новобузьким, Веселинівським, Березнегуватським, Баштанським, Березанським).

Далі розглянемо такі основні показники руху технічних засобів, як коефіцієнти росту, оновлення та вибуття по сільгоспідприємствах Миколаївщини за 2008 р. (табл.2.12).

**Розміри коефіцієнтів руху основних видів технічних засобів
сільгосп підприємств Миколаївської області за 2008 рік***

Коефіцієнти	Трактори	Тракторні причеи	Сівалки	Зернозбиральні комбайни	Кукурудозбиральні комбайни	Жатки	Дощувальні установки	Доїльні апарати і установки
Росту	0,95	0,93	0,96	0,95	0,81	0,91	1,04	0,93
Оновлення	0,06	0,04	0,06	0,10	0,04	0,05	0,15	0,01
Вибуття	0,10	0,11	0,10	0,14	0,23	0,14	0,11	0,08

* Розраховано за даними статистичного бюлетеня [145]

Як бачимо, по основній частині видів технічних засобів за 2008 р. спостерігалось зменшення коефіцієнтів росту. Позитивним винятком були тільки дощувальні установки. Порівнюючи один з одним коефіцієнти оновлення та вибуття, слід вказати, що розміри останніх є значно меншими, ніж тих, які оновилися (за винятком дощувальних установок). Звичайно ж, низькі рівні коефіцієнту оновлення у сучасних умовах, коли більшість сільгосп підприємств відчувають гостру нестачу технічних засобів, є дуже негативним явищем, і необхідні дійові заходи щодо покращення стану справ.

Дані про рівні забезпеченості аграрних підприємств Миколаївської області основними засобами в цілому, енергоресурсами та найважливішими їх видами наведено в табл. 2.13. На жаль, за досліджений проміжок часу рівень забезпеченості практично всіма видами техніки значно знизився. Особливо це стосується зернозбиральних комбайнах забезпеченість якими зменшилися в 3,0 раза. Негативним явищем є і зниження (в 2.1 раза) рівня забезпеченості сільгосп підприємств енергетичними ресурсами. Підвищення ж навантаження на наявну у господарствах техніку призводить до розтягування строків виконання технологічних операцій, помітного збільшення втрат урожаю, підвищення собівартості продукції. За розрахунками науковців, вже через 3-4 роки в сільському господарстві наступить техніко-технологічний колапс.

Забезпеченість сільгосп підприємств Миколаївської області основними засобами та енергоресурсами*

Показники	1996р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Вартість основних засобів сільгосппризначення (тис. грн) на:						
а) 100 га сільгоспугідь	292,2	252,9	266,6	276,8	262,6	282,2
б) 1 працівника	42,8	42,7	70,0	85,4	97,7	119,6
Енергетичні потужності на 100 га посівних площ, к.с.	371	270	201	190	198	178
Припадає тракторів на 1000 га ріллі, шт.	10	9	8	8	7	7,1
Кількість зернозбиральних комбайнів на 1000 га посівів зернових (без кукурудзи), шт.	6	4	2	2	2	2

*Розрахована за даними Статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Навантаженість ріллі на трактор в Україні у 4-20 разів, а посівів зернових на комбайн – у 4-8 разів більша, ніж у розвинених країнах світу. Якщо в Україні на 1000 га ріллі припадає 9,4 трактора, то в Польщі – 93,3, Німеччині – 87,4, Франції – 68,7, Великій Британії – 84,7 од. У 4-5 разів менше в нашій країні і зернозбиральних комбайнів на 1000 га посівів відповідних культур [171].

Поряд з основними засобами кожне підприємство повинно мати і відповідні обсяги оборотних. Інформацію про наявність та структуру оборотних засобів у сільськогосподарських підприємствах Миколаївщини зосереджено в табл.2.14, побудованій нами за даними форми №1 зведених річних звітів сільгосп підприємств Миколаївської області.

Наведені в ній дані свідчать, що у зміні вартості майже всіх складових оборотних засобів в динаміці по аналізованих роках відбулося поступове збільшення. І лише по готовій продукції і грошовим коштам мало місце коливання. Порівняння останнього (2008) року з базовим (1996) показує, що відбулося суттєве зростання і по оборотних засобах в цілому, і по всіх видах (особливо це стосується фінансових інвестицій, дебіторської заборгованості та готової продукції).

У структурі наявних у сільгосп підприємствах оборотних засобів у всі три роки найбільшу питому вагу мали виробничі запаси та дебіторська заборгованість, а найменшу – поточні фінансові інвестиції та група інших оборотних активів. На жаль, об'єктивно оцінити позитивність або негативність цих змін у зв'язку із загостренням інфляційних процесів дуже важко.

Для забезпечення бажаного рівня ефективності діяльності будь-якого виробничого формування необхідно, щоб воно мало належний рівень забезпеченості ними. Як показали проведені нами дослідження, в динаміці по трьох останніх роках (2006, 2007, 2008) в нашій області відбулося збільшення розмірів аналізованого показника – з 896,1 грн у 2006р. до 1794,5 грн у 2008р., або в 2 рази. Звичайно ж, це є позитивним явищем.

Таблиця 2.14

Наявність та структура оборотних засобів в сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області (станом на кінець року)

Види засобів	Тис. грн (станом на кінець року)			Структура, %	
	2007р.	2008р.	2008р.у % до 2007р.	2007р.	2008р.
Виробничі запаси	482573,9	643892,6	2,93	32,5	29,3
Поточні біологічні активи	109702,3	142831,1	19,91	7,4	6,5
Незавершене будівництво	195961,0	258473,0	14,34	13,2	11,7
Готова продукція	132612,3	317774,1	23,23	8,9	14,4
Дебіторська заборгованість	359576,2	642120,7	23,5	24,2	29,2
Поточні фінансові інвестиції	22070,5	26870,7	38,28	1,5	1,2
Грошові кошти	129978,5	99286,7	2,11	8,8	4,5
Інші оборотні активи	52483,6	70772,8	2,47	3,5	3,2
Усього	1484958,3	2202021,7	2,30	100	100

Останнім часом більшість сільськогосподарських підприємств відчуває гостру нестачу матеріальних ресурсів, насамперед – виробничих запасів. Розміри останніх (кормів, посівного матеріалу, палива, добрив, запчастин тощо)

мають бути оптимальними, оскільки наявність їх надмірних залишків призводить до зниження ділової активності підприємства, заморожування оборотного капіталу, уповільнення його оборотності, появи проблем з ліквідністю, зростання складських витрат, а у підсумку – до погіршення кінцевих результатів діяльності. Нестача виробничих запасів викликає і зростання тарифів за терміновість постачання та цін на використовувану сировину, зменшення виробництва продукції та розмірів одержуваних прибутків.

В умовах, коли попит на ресурси зростає, а їх наявність зменшується, належний рівень ефективності функціонування сільгосп підприємства можна забезпечити лише на основі раціонального і економічного їх використання. Найбільш важливі показники, які характеризують ефективність використання і основних, і оборотних засобів сільгосп підприємств Миколаївщини, за останні три роки зосереджено в табл.2.15.

Таблиця 2.15

Основні показники економічної ефективності використання основних і оборотних засобів сільгосп підприємств Миколаївської області*

Показники	2006р.	2007р.	2008р.	Відхилення (+, -) 2008р від	
				2006	2007
Основні засоби					
Припадає на 1000 грн вартості основних засобів, грн:					
– валової продукції сільського господарства (у порівняних цінах)	488,9	280,3	575,1	86,2	294,8
– прибутку – всього	316,4	543,8	194,8	- 121,6	- 349,0
у т.ч. від сільського господарства	59,6	57,3	95,1	35,5	37,8
Оборотні засоби					
Коефіцієнт оборотності	1,46	0,98	1,23	- 0,23	0,25
Коефіцієнт закріплення	0,68	1,02	0,81	0,13	- 0,21
Тривалість 1 обороту, днів	246,5	367,3	292,7	46,2	- 74,6

* Розраховано нами за даними Статистичних щорічників і збірників «Сільське господарство Миколаївщини» за відповідні роки, а також даних форм №1 і №2 зведених річних звітів аграрних підприємств.

Як бачимо, ефективність використання основних засобів у 2008 р. за більшістю показників була вищою у порівнянні і з 2006, і 2007 рр. Що ж стосується оборотних засобів, то ідентичних змін у показниках ефективності немає. Зокрема, у 2008 р. проти 2006 р. по всіх показниках мало місце зниження ефективності їх використання, а у порівнянні з 2007 р. – їх підвищення. Звичайно ж останнє є позитивним явищем. Необхідно, щоб такі зміни відбулися і в майбутні роки.

2.3. Аналіз наявності, зайнятості та ефективності використання трудового потенціалу

В Україні в цілому і практично у всіх її областях останніми роками спостерігається досить помітне скорочення кількості сільського населення. Стосовно Миколаївської області слід вказати, що, якщо у середньому за 1991-1995 рр. тут нараховувалося 458,5 тис. сільських жителів, у 1996-2000рр. – 446,9 тис., у 2001 р.– 437,7 тис., то в 2006 р – 401,3 тис., у 2007 р – 396,5 тис., 2008 р. – 386,9 тис. Тобто в останньому році у порівнянні з базовим п'ятиріччям чисельність селян зменшилася на 71,6 тис. осіб, або на 15,7% , що звичайно ж, є, на наш погляд, досить суттєвим.

Як свідчить практика, загальна кількість найманих працівників у сільськогосподарських підприємствах і в Україні в цілому, і її Миколаївській області останніми роками, на жаль, поступово зменшується. Зокрема, у 2008 р. проти 2000 р. вона скоротилася: по країні в цілому – з 2,47 до 0,70 млн осіб (або в 3,5 раза); на Миколаївщині — з 93,4 до 25,6 тис. осіб (тобто в 3,6 раза).

Уявлення про те, як розподілялися в останні роки працівники, зайнятості в сільському господарстві області, по її адміністративних районах надають матеріали додатку М. Наведені у вказаному додатку дані показують, що як в

області в цілому, так і у всіх її адміністративних районах у динаміці по аналізованих роках спостерігається скорочення зайнятих у сільському господарстві штатних працівників. При цьому найбільші зменшення кількості працівників мали місце у Владіївському (в 18,2 раза), Єланецькому (у 11,1 раза) і Кривоозерському (в 7 раза) районах. Найкращий же стан справ склався в Арбузинському та Первомайському районах, в сільському господарстві яких кількість працівників скоротилася відповідно в 2,6 і 2,8 разів.

Розглядаючи розподіл штатних працівників по адмінрайонах, необхідно визнати, що найбільшу їх кількість у досліджуванні нами роки мали Первомайський та Снігурівський райони, а найменшу, наприклад, у 2008р. – Владіївський, Єланецький, Кривоозерський і Братський райони. Причому, різниця в частках адміністративних районів у загальнообласній кількості працівників є дуже суттєвою: у 2000 р. – в 2 рази, у 2005 р. – в 6,2 раза, у 2008 р. – в 11,7 раза. Тобто з роками різниця між районами досить сильно зростає, що викликає занепокоєння. Необхідно, щоб найгірші у цьому плані регіони Миколаївщини запозичували досвід кращих її адмінрайонів.

Основними причинами звільнення працівників з роботи в останні роки є скорочення виробництва, закриття підприємства, низький рівень оплати праці та несвоєчасність її виплати, власне бажання. Зменшення кількості зайнятого населення, звичайно ж, супроводжується зростанням безробіття. Інформацію про динаміку останнього по Україні в цілому, Миколаївській області та її адмінрайонах наведено у табл. 2.16.

Із наведених в таблиці даних бачимо, що ні по Україні в цілому, ні по Миколаївщині єдиної закономірності у зміні рівня безробіття у динаміці по роках немає. Порівнюючи останній рік з базовим, необхідно вказати, що по країні в цілому за цей період часу мало місце зменшення розміру аналізованого показника, а по нашій області, навпаки – його збільшення. Тобто у нашому регіоні відбулися гірші зміни, ніж в країні в середньому. До того ж розмір цього показника в області, наприклад, на початок 2009 р. був в 1,17 раза більшим, ніж по Україні, що викликає велике занепокоєння.

Стосовно адміністративних районів Миколаївщини слід відмітити, що по жодному з них у зміні рівня безробіття єдиної тенденції теж немає. Порівнюючи ж останню дату (на 1.01.2009 р.) з базовою (01.01.2002 р.), бачимо, що у більшості районів відбулося зростання цього показника, що, звичайно ж, є негативним явищем. Позитивні зміни у цьому плані мали місце лише у Жовтневому, Новобузькому, Новоодеському, Очаківському та Первомайському районах. А це означає, що в нашій області необхідно активізувати роботу з обміну досвідом працевлаштування – за рахунок проведення обласних нарад, збільшення публікацій з цих питань в обласній та районних газетах тощо.

Таблиця 2.16

Рівень зареєстрованого безробіття станом на 1 січня, %*

Регіони	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Україна у середньому	3,6	3,7	3,5	3,5	3,1	2,7	2,3	3,0
Миколаївська область	3,3	3,3	3,7	3,5	4,2	3,4	2,9	3,5
у т.ч. по районах:								
Арбузинський	3,9	5,0	5,6	6,2	9,3	8,0	6,5	8,2
Баштанський	4,4	3,5	4,0	4,1	5,3	4,5	4,7	5,7
Березанський	3,3	5,6	7,8	8,0	7,5	5,8	5,5	5,5
Березнегуватський	5,3	7,0	7,3	7,9	9,5	9,7	8,6	9,7
Братський	4,3	4,8	8,1	6,8	9,2	8,5	7,1	9,0
Веселинівський	4,1	4,5	5,6	5,3	7,2	6,2	6,3	6,1
Вознесенський	3,9	5,1	5,3	5,5	6,3	4,0	2,9	5,1
Врадіївський	7,9	8,4	9,9	10,6	11,4	9,2	8,9	8,5
Доманівський	5,6	6,7	6,5	7,3	9,5	6,3	6,0	6,6
Єланецький	4,7	10,5	12,6	11,9	15,2	10,1	8,1	9,1
Жовтневий	3,4	3,4	3,8	4,4	3,1	2,8	1,8	2,0
Казанківський	4,4	7,5	7,2	7,0	8,5	7,0	7,7	8,8
Кривоозерський	4,2	7,3	8,4	9,8	13,8	13,3	10,6	11,6
Миколаївський	4,1	3,2	2,8	2,8	3,6	4,1	3,7	4,1
Новобузький	8,2	3,6	2,7	3,3	4,4	4,0	4,8	4,9
Новоодеський	8,7	7,4	7,3	7,1	7,3	5,8	4,6	5,2
Очаківський	7,6	6,3	8,0	7,8	7,8	7,4	5,6	6,3
Первомайський	5,6	5,4	5,8	5,7	5,2	4,0	3,2	3,8
Снігурівський	3,8	4,3	3,3	3,8	5,2	3,8	3,9	4,9

*За даними статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області» [161]

Одним із найважливіших завдань будь-якого сільгоспідприємства, поряд із зменшенням рівня безробіття селян, є підвищення продуктивності праці зайнятих робітників. Інформацію про розміри основних показників продуктивності праці в аграрних підприємствах Миколаївської області за 2000, 2005 - 2008рр. наведено в табл. 2.17

Таблиця 2.17

**Рівні продуктивності праці робітників сільгоспідприємств
Миколаївської області, грн***

Показники	Роки					Індекс 2008 р. до 2000 р.
	2000	2005	2006	2007	2008	
Припадає на 1 сільгосппрацівника: а) валової продукції (у порівняних цінах) сільського господарства в цілому	10853,6	30295,1	41611,8	27287,4	68530,0	6,31
У т.ч.:						
– рослинництва	8755,4	26112,2	36225,8	20781,4	60924,7	6,96
– тваринництва	2098,2	4182,9	5386,0	6506,0	7605,3	3,62
б) прибутку (збитку) від сільського господарства	886,6	3712,4	5075,2	5581,4	11328,1	12,77

*Розраховано за вихідними даними статистичного щорічника Миколаївської області за 2008 рік [185]

Наведені дані свідчать, що по одних показниках (виходу валової продукції сільського господарства і в тому числі рослинництва у розрахунку на 1 працівника) мали місце помітні коливання і єдина закономірність відсутня, а по інших (валовій продукції тваринництва і загальному прибутку по сільському господарству на 1 працівника) відбулося поступове зростання. Збільшення рівня продуктивності праці у 2008 р. проти 2000 р. склалося практично по всіх наведених в таблиці показниках. Однак, на наш погляд, це значною мірою викликано не стільки зростанням обсягів виробленої в сільгоспідприємствах продукції і одержаного ними прибутку, а і такими факторами: помітним

скороченням кількості працівників; активізацією інфляційних процесів в аграрній сфері економіки.

Ефективність використання ресурсного потенціалу аграрного сектора АПК значною мірою залежить від того, як побудована оплата праці його робітників. Слід визнати, що сучасний рівень останньої в більшості сільськогосподарських підприємств є досить низьким. Крім того, негативний вплив на добробут населення має і перехід цілого ряду безкоштовних раніше послуг (по освіті, охороні здоров'я та ін.) у платні, а також ріст тарифів на них. Сучасний рівень оплати праці є значно меншим, ніж мінімальний споживчий «кошик» і тому не в змозі забезпечити нормального відтворення трудового потенціалу підприємств.

Конкретне уявлення про розміри середньомісячного заробітку 1 сільгосппрацівника Миколаївської області та України в цілому надає рис.2.6, зроблений нами за даними статистичних щорічників по Миколаївській області та Україні.

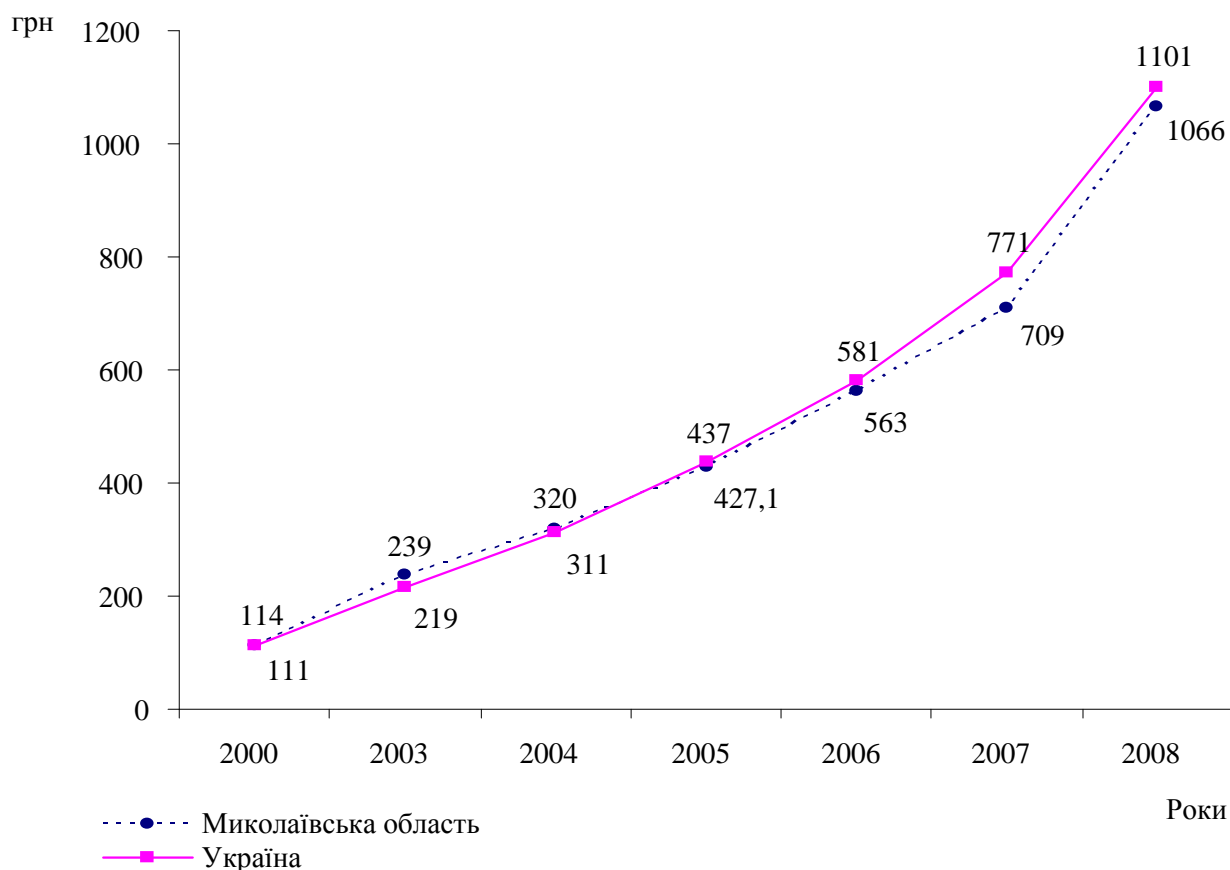

Рис. 2.6. Динаміка середньомісячного заробітку 1–го зайнятого в сільському господарстві працівника

З рисунку видно, що як в Україні в цілому, так і в її Миколаївській області за період з 2000 по 2008 роки середньомісячний заробіток 1 зайнятого в сільському господарстві працівника підвищувався. Однак, на жаль, середньомісячний заробіток сільгосппрацівника Миколаївщини у більшості аналізованих років (2000, 2005, 2007 і 2008) був меншим, ніж по нашій країні в цілому. Позитивним винятком є лише 2003, 2004 і 2006 рр.

Інформацію про фонд оплати праці штатних робітників за 2008р.по сільському господарству Миколаївської області в розрізі її адмінрайонів наведено в додатку Н, побудованому за даними статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області у 2008 році» (161, с.24). Найбільші суми оплати праці сільгоспробітникам в останньому (2008) році, як бачимо, були видані в Миколаївському (з включенням м. Миколаєва), Жовтневому та Снігурівському районах, а найменші – у Владіївському, Єланецькому, Казанківському і Веселинівському.

Що стосується середньомісячних заробітків штатних працівників у сільському господарстві Миколаївщини, то їх розміри наведено в табл.2.18, побудованій нами за даними статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області у 2008 році» [161].

Наведенні дані свідчать, що в динаміці по досліджених нами роках практично у всіх районах і області в середньому спостерігається помітне збільшення середньомісячних заробітків штатних працівників. При цьому найбільший ріст місячної оплати праці у 2008 р. проти 2000 р. мав місце у Кривоозерському (у 16,67 раза), Снігурівському (у 13,2 раза), Владіївському (у 11,55 раза) і Братському (у 10,66 раза) районах.

Порівнюючи один з одним середньомісячні заробітки сіль госппрацівників різних адмінрайонів, необхідно визнати, що найкращий стан за розмірами цього показника, наприклад у 2000 р., склався в Очаківському, Березанському, Арбузинському і Миколаївському районах, в яких він дорівнював відповідно

144, 141, 129 і 127 грн, а в 2008 р. – в Арбузинському, (1173 грн), Березанському (1172 грн), Жовтневому (1145 грн) і Кривоозерському (1100 грн). У той же час середньомісячний заробіток 1 сільгоспробітника був найменшим, наприклад у 2000р., в Кривоозерському (66 грн), Снігурівському (80 грн), і Врадіївському (85 грн) районах, а у 2008р. – у Новобузькому (754 грн), Березнегуватському (799грн) і Доманівському (800 грн).

Таким чином, різниця в розмірах аналізованого показника досить суттєва, що, звичайно ж, є небажаним. Необхідно, щоб відсталі у цьому плані райони Миколаївщини в майбутньому досягли рівнів кращих її регіонів.

Таблиця 2.18

Середньомісячна заробітна плата 1 штатного працівника у сільському господарстві по адмінрайонах Миколаївської області, грн

Райони	2000р.	2005р.	2008р.	Індекс 2008р. до 2000р.	Відсоток району в області у 2008р.
Арбузинський	129	525	1173	9,08	110,0
Баштанський	105	440	1048	9,98	98,3
Березанський	141	434	1172	8,31	109,9
Березнегуватський	99	372	799	8,07	74,9
Братський	90	343	960	10,66	90,01
Веселинівський	94	374	925	9,84	86,8
Вознесенський	113	389	1000	8,85	93,8
Врадіївський	85	311	982	11,55	92,1
Доманівський	96	300	800	8,33	75,0
Єланецький	104	358	844	8,12	79,2
Жовтневий	123	440	1145	9,31	107,4
Казанківський	105	384	884	8,42	82,9
Кривоозерський	66	337	1100	16,67	103,2
Миколаївський	127	468	1021	8,04	97,8
Новобузький	101	395	754	7,47	70,7
Новоодеський	121	455	957	7,91	89,8
Очаківський	144	403	986	6,85	92,5
Первомайський	117	396	885	7,56	83,0
Снігурівський	80	393	1056	13,20	99,01
По області в середньому	112	429	1066	9,52	100

Суттєвим недоліком нинішньої організації оплати праці в сільському господарстві є і те, що нараховані робітникам її суми нерідко видаються з

великим запізненням. Зокрема, хоча останніми роками в Миколаївській області і було досягнуто поступове зменшення заборгованості по оплаті праці, вона поки що є досить відчутною.

Станом 01.01.2009 р сума заборгованості з виплати заробітної плати в сільському господарстві України в цілому досягла 85,9 млн грн, а по її економічно активних підприємствах 26,3 млн грн, що в 2,5 раза перевищує розмір цього показника на 01.01.2008 р. У Миколаївській області станом на вказану дату загальна сума заборгованості по заробітній платі в цілому по сільському господарству, мисливству та пов'язаних з ними послугах дорівнювала 2106,3 тис грн, з яких 32,1% – в економічно неактивних (що призупинили свою діяльність) підприємствах, 28,7% в підприємствах-банкрутах і 39,2% – в економічно активних підприємствах. При цьому в останній групі сільськогосподарських підприємств загальна сума заборгованості по області в цілому дорівнювала 825,7 тис грн. Позитивно, що у порівнянні з 1 січня 2008 р. її величина зменшилася на 102,7%. Причому, найгірший стан із заборгованістю по оплаті праці мав місце у м. Миколаєві, Новоодеському та Очаківському районах [161, с 64,71]

Більш конкретне уявлення про динаміку заборгованості по оплаті праці робітникам аграрної сфери досліджуваної області надає рис. 2.7.

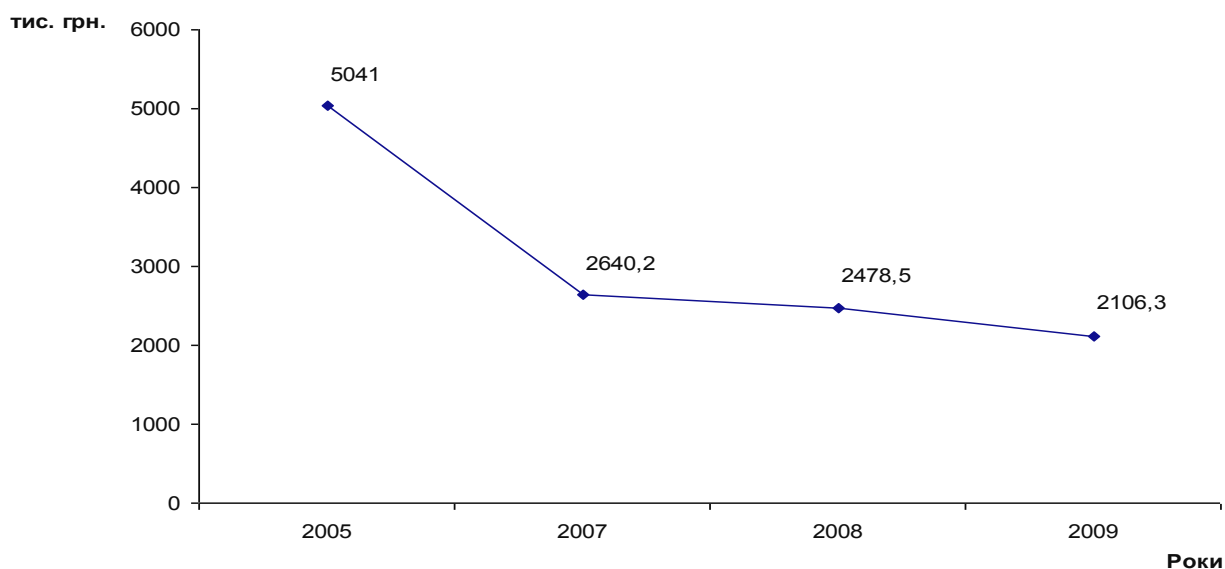

Рис. 2.7. Динаміка заборгованості по оплаті праці в сільському господарстві, мисливстві та пов'язаних з ними послугах по Миколаївській області

Як бачимо, за 2005-2009 рр. (станом на їх початок) на Миколаївщині мало місце поступове зменшення загальної заборгованості по оплаті праці. Необхідно, щоб ця тенденція продовжилася і в майбутньому.

2.4. Узагальнена оцінка ефективності використання ресурсного потенціалу та фінансового стану підприємств

Важливим завданням кожного сільськогосподарського підприємства є забезпечення достатнього рівня ефективності використання свого ресурсного потенціалу. Загальна величина останнього включає в себе грошову оцінку земельних угідь господарства, його трудових ресурсів, основних і оборотних засобів (включаючи навіть незадіяні в обігу фінансові ресурси). Нами у динаміці за 3 останні роки здійснено таку оцінку вказаних складових ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств Миколаївської області. Загальна вартість їх сукупного ресурсного потенціалу дорівнювала: у 2006 р. – 11855,1 млн грн, у 2007 р. – 12128,1 млн грн, у 2008 р. – 13183,7 млн грн.

При цьому ми керувалися висвітленими у підрозділі 1.3 методичними підходами. Зокрема, згідно з «Методичними основами грошової оцінки земель в Україні» [136] для умов Миколаївської області середня грошова оцінка 1 га сільгоспугідь взята нами на рівні 7350 грн. Що стосується трудових ресурсів, то їх вартість ми розраховали як суму оплати їх праці (з урахуванням заборгованості по ній), затрат на підготовку та перепідготовку кадрів та всіх соціальних витрат. Вартість же основних і оборотних засобів бралася нами з форми №1 зведеного річного звіту сільгоспідприємств області (як загальна сума активів).

Як основні показники ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств перш за все застосуємо вихід валової і товарної продукції сільського господарства та прибутку в розрахунку на 1 тис. грн ресурсного потенціалу.

Таблиця 2.19

Основні показники економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільгосп підприємств Миколаївської області, грн

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Індекс 2008 р. до	
				2006 р.	2007 р.
Припадає на 1 тис. грн сукупного ресурсного потенціалу:					
- вартості валової продукції сільського господарства	259,5	156,9	133,4	0,51	0,85
- товарної продукції	118,0	120,0	181,8	1,54	1,52
- прибутку	14,9	13,4	22,0	1,48	1,64

Як бачимо, за більшістю показників (виходом товарної продукції та прибутком в розрахунку на 1 тис. грн сукупного ресурсного потенціалу) у 2008 р. в порівнянні з двома попередніми роками ефективність використання сукупного ресурсного потенціалу аграрних формувань підвищилася. Однак, на жаль, їх розміри нині є мізерними і вимагають збільшення.

Важливими показниками, які характеризують ефективність використання сукупного ресурсного потенціалу будь-якого підприємства, є ті, що відображають рівні прибутковості діяльності та рентабельності їх функціонування. При цьому одним з головних показників ефективності використання ресурсів будь-якого підприємства, зокрема, є загальна рентабельність його діяльності (норма прибутку). Як вже вказувалося в підрозділі 1.3, для досягнення належної глибини дослідження її знаменник доцільно брати як суму основних і оборотних засобів та грошової оцінки земельних угідь господарства.

Уявлення про розміри цього показника, які склалися в аграрній сфері Миколаївської області за останні три роки, можна одержати за такими даними: у 2006 р. він дорівнював 1,62%, у 2007 р. – 1,51% і у 2008 р. – 2,59%. Тобто загальна рентабельність діяльності аграрних формувань Миколаївщини у 2008

р. була більш високою, ніж в обидва попередні роки, що, звичайно ж, є позитивним. Але слід визнати, що розміри цього показника поки що є дуже малими. А це викликає занепокоєння і потребує здійснення дійових заходів щодо покращення стану справ.

Інформацію про загальну кількість прибуткових і збиткових підприємств Миколаївщини та рівні рентабельності їх сільгосппродукції (у цілому та по рослинницьких і тваринницьких групах галузей) наведено в табл. 2.20. Як бачимо, у кількості і прибуткових, і збиткових сільгосп підприємств Миколаївської області в динаміці за досліджувані роки єдина закономірність відсутня. При цьому у 2008 р. проти базового 2000 р. в розмірах цих показників відбулися позитивні зміни: число прибуткових господарств збільшилося на 6%, а збиткових – зменшилося на 36%; частка прибуткових підприємств зросла (на 10,2%), а збиткових – зменшилася (на 10,8%).

Таблиця 2.20

Прибутковість (збитковість) діяльності сільськогосподарських підприємств Миколаївської області *

Показники	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	Індекс 2008р. до 2000р.
Кількість сільгосп підприємств, од. – загальна**	497	298	276	403	453	0,91
у т.ч.: - прибуткових	318	223	215	237	336	1,06
- збиткових	179	75	61	165	114	0,64
Частка підприємств,%:						
- прибуткових	64,0	74,8	77,9	58,8	74,2	1,16
- збиткових	36,0	25,2	22,1	40,9	25,2	0,70
Рівень рентабельності (збитковості) сільгосппродукції, %- загальна	-7,0	7,6	9,9	8,8	27,3	X
у т.ч.: - рослинництва	20,7	8,9	16,5	19,5	32,3	1,56
- тваринництва	-46,0	2,1	-20,6	-27,7	4,3	X

* Побудовано за даними Головного управління Статистики у Миколаївській області [151, с.13]**. Сума прибуткових і збиткових підприємств у 2007 і 2008 роках є меншою, ніж їх загальна кількість, оскільки частина останніх не здійснювала реалізацію продукції.

Стосовно рівня рентабельності сільгоспдіяльності необхідно вказати, що в аграрній сфері в цілому в тому числі – її рослинницькій групі за аналізований період в основному спостерігалися позитивні зміни. По тваринництву ж, на жаль, така закономірність відсутня. У той ж час і по цій групі галузей у 2008р. стан справ за дослідженим показником суттєво покращився і тваринництво із збиткового перетворилося на прибуткове. Вказане досягнуто за рахунок збільшення державних дотацій на розвиток тваринницьких галузей, підвищення цін реалізації продукції, а також – значного скорочення кількості відсталих господарств, що займалися тваринництвом.

Інформацію про кількість збиткових і прибуткових підприємств різних організаційно-правових форм, частку останніх та рівні рентабельності по них наведено в додатку П.

В обидва аналізовані роки у Миколаївській області абсолютно по всіх формах господарювання поряд з прибутковими, на жаль, були і збиткові підприємства. При цьому найбільшу частку прибуткових господарств мали: у 2007 р. – фермерські, а у 2008 р. – група інших підприємств. На другому місці за розміром цього показника знаходилися : у 2007 р. – приватні підприємства, а в 2008р. – фермерські господарства. Найменшими ж частками прибуткових структур відрізнялися: у 2007 р. – інші і державні підприємства, а в 2008 р. – державні і господарські товариства.

Щодо рівнів рентабельності аграрного виробництва у цілому слід вказати, що перше місце за його розміром в обидва досліджені роки посідали фермерські господарства. Друге ж місце належало приватним господарствам – у 2007 р. і групі інших підприємств – у 2008 р., третє – в обидва роки – господарським товариствам, а найменші розміри цього показника мали сільгоспкооперативи і державні підприємства.

Порівнюючи один з одним рослинництво і тваринництво, слід вказати, що в основній частині організаційно-правових форм сільгоспідприємств перша група галузей є більш рентабельною, ніж друга. При цьому найбільш високими рівнями рентабельності групи рослинницьких галузей відрізнялися: у

2007 р. – фермерські і приватні господарства, у 2008 р. – інші, господарські товариства і фермерські. За рентабельністю тваринництва кращі позиції займали групи інших і фермерських господарств, а також виробничі кооперативи.

З метою досягнення більш конкретної і узагальненої оцінки ефективності сільськогосподарської діяльності підприємств різних організаційно-правових форм впродовж дослідження проведемо їх рейтингову оцінку за розмірами рівнів рентабельності (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

**Рейтинги основних організаційно-правових форм
сільгосп підприємств Миколаївської області за рівнями рентабельності**

Форми господарств	Сільгосппродукція в цілому			У тому числі					
	2007 р.	2008 р.	за 2 роки	рослинництво			тваринництво		
				2007 р.	2008 р.	за 2 роки	2007 р.	2008 р.	за 2 роки
Недержавні:									
- господарські товариства	3	3	2	3	2	2	4	5	3
- приватні підприємства	2	4	2	2	4	3	3	3	2
з них фермерські	1	1	1	1	3	1	2	4	2
- виробничі кооперативи	4	5	4	5	6	6	5	1	2
- інші підприємства	6	2	3	6	1	4	1	2	1
Державні	5	6	5	4	5	5	6	6	4

За результатами рейтингової оцінки підприємств за рентабельністю розвитку аграрної сфери в цілому за два аналізовані роки перше місце належало фермерським господарствам, а друге — господарським товариствам і приватним підприємствам. Щодо групи рослинництва слід вказати, що за рентабельністю її розвитку перше місце теж посідали фермерські господарства, друге – господарські товариства, третє – приватні підприємства. Стосовно ж тваринництва необхідно відмітити, що найкращі позиції займала група інших підприємств, за якою йшли приватні підприємства, фермерські господарства і виробничі кооперативи. Таким чином, за більшістю досліджених нами показників ефективності сільськогосподарської діяльності з підприємств різних

організаційно-правових форм позитивно виділяються фермерські і приватні господарства, а також господарські товариства.

Важливим завданням кожного підприємства (незалежно від форми господарювання), адміністративного району, області є одержання належних сум прибутків і уникнення збитків. Інформацію про те, як розподілялися загальні величини прибутків (збитків) Миколаївщини по її адмінрайонах за 2000, 2005 і 2008 рр. зосереджено в додатку Р. Із наведених у ньому даних бачимо, що в цілому по області сільське господарство в 2000 р. було збитковим, а в 2005 і 2008рр. – прибутковим. При цьому у динаміці за вказані роки спостерігалось покращення стану справ в даному питанні. Зокрема, у 2008 р. проти 2000 р. додатково було одержано 422135 тис грн додаткових доходів, що, звичайно ж, є позитивним явищем. Цінно, що стан справ у цьому плані у звітному році був кращим і в порівнянні з 2005р.: сума додаткового прибутку досягала 339335 тис грн.

Із районів Миколаївської області найменші суми збитків у 2000р.мав Новобузький район, а у 4 районах (Арбузинському, Березанському, Братському і Первомайському) навіть у цьому невдалому за лагідними умовами році одержало певні прибутки. Стосовно 2005 і 2008 рр. слід вказати, що в цілому по області в обидва ці роки всі вказані райони діяли прибутково. Найбільші суми прибутків одержали: у 2005 р. – Арбузинський і Первомайський райони, а у 2008 р. – Очаківський, Арбузинський, Снігурівський, Веселинівський і Первомайський. Тобто кращими за розміром цього показника серед адмінрайонів Миколаївщини в обидва ці роки були Арбузинський і Первомайський.

Більш повне уявлення про доходність сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств Миколаївської області по її адміністративних районах за два останні роки надають матеріали додатку С, в якому наведено рівні рентабельності і збитковості аграрного виробництва в них. У дослідженні нами роки практично не було жодного адмінрайону, який би займав однакові позиції у 2007 і 2008 рр. У цілому ж, як показала проведена нами рейтингова оцінка, на

першому місці за вказаний проміжок часу знаходилися сільгосп підприємства Очаківського і Єланецького районів, на другому – Арбузинського і Веселинівського. Найгірші ж позиції за розміром аналізованого показника займали Жовтневий, Врадіївський і Миколаївський райони.

На жаль, різниця в рівнях рентабельності аграрної продукції між окремими адмінрайонами є досить суттєвою: від 51,6% у 2007р. до 174,9% у 2008 р. Наведені у додатку С дані свідчать, що у зміні рівня рентабельності майже всіх видів аграрної продукції, вироблюваних сільгосп підприємствами Миколаївщини, у динаміці за аналізовані роки єдина закономірність відсутня. Винятком є лише соя, по якій простежується тенденція зростання рівня збитковості її вирощування.

Невід'ємною умовою ефективної діяльності будь-якого сільськогосподарського підприємства є забезпечення його належного фінансового стану. Кожне господарство повинне мати насамперед відповідні рівні платоспроможності (ліквідності) і покриття своїх зобов'язань. Вихідні дані для їх визначення та розміри відповідних коефіцієнтів по аграрних підприємствах Миколаївської області в цілому, двох її районів (Миколаївського і Первомайського), а також по господарствах Миколаївського району наведено в додатку Т, побудованому нами за даними форм 1 і 2 річних звітів сільгосп підприємств за 2008 р. (взято у Статуправлінні Миколаївщини). Цей додаток дає підставу стверджувати, що у 2008 р. в цілому по сільському господарству, коефіцієнт абсолютної ліквідності менше нормативу. Це свідчить про те, що господарства не мали можливості розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Коефіцієнт абсолютної ліквідності на кінець 2008 р. по області дорівнював 0,08, а це означає, що господарства мали можливість розраховуватися негайно з 8% боргів. Коефіцієнт же покриття в цілому по області був в межах нормативу, а це свідчить, що господарства області мали можливість виконувати за рахунок оборотних активів всі свої зобов'язання.

У середньому по Миколаївському і Первомайському районах в межах нормативу знаходився коефіцієнт покриття. Тобто сільськогосподарські

підприємства цих районів мали можливість розрахуватися за зобов'язаннями, лише залучивши всі оборотні активи. Причому, значення показника абсолютної ліквідності в Миколаївському районі є гіршим, ніж в Первомайському. Серед підприємств Миколаївського району лише в ДП «Степове» показник ліквідності знаходиться в межах нормативу.

На середньообласному рівні знаходиться коефіцієнт покриття ВАТ «Радсад». В п'яти підприємствах (СГВК «Зеленоярське», ТОВ «Добробут», ДП «Південьконецентр», ДП «СП» «Сонячне», ТОВ «Ковалівка»), як і в середньому по Миколаївському району, в межах нормативу був лише коефіцієнт покриття. Найгірший стан з платоспроможністю в ТОВ «Надбузьке». В цьому підприємстві показник ліквідності (платоспроможності) нижче нормативу, тобто воно мало неліквідний баланс.

Основні показники фінансової стійкості аграрних підприємств Миколаївщини за вказаний вище рік наведено в додатку У. Його дані свідчать, що і в середньому по області, і в Миколаївському, і в Первомайському районах сільськогосподарські підприємства формують свої активи за рахунок власних джерел фінансування. Всі показники фінансової стійкості (незалежності) знаходяться в межах нормативів.

Значення коефіцієнта автономної стійкості (0,53) свідчить, що сільськогосподарські підприємства області в середньому на 53% фінансуються за рахунок власних коштів. Коефіцієнт фінансування показує, що на 1 гривню власних засобів припадає 84 копійки, тобто сільськогосподарські підприємства області в середньому не залежать від зовнішніх джерел фінансування. Вони мають повний запас стійкості, про що свідчить значення коефіцієнта стабільності. На початок 2009 р. на одну гривню залучених коштів припадало 1,19 гривень власних засобів.

Показники по Миколаївському району близькі до середньообласних. Але з 8-ми його господарств два залежать від зовнішніх джерел фінансування. Це – ДП «Південьконецентр», який фінансується за рахунок власних джерел на 48%,

і ТОВ «Надбузьке», що на 91% фінансується за рахунок залучених засобів (коефіцієнт його автономії дорівнює лише 0,09).

Важливим завданням будь-якого підприємства є досягнення більших розмірів одержуваних ним прибутків і підвищення рентабельності їх діяльності. Всі ці показники і необхідна для їх визначення вихідна інформація зосереджено в табл. 2.22, розрахованій за даними форм 1 і 2 річних звітів аграрних господарств Миколаївської області. Аналіз даних цієї таблиці показав, що як в цілому по області, так і в Миколаївському, і в Первомайському районах отримано прибуток від реалізації і чистий прибуток. Тому показники прибутковості позитивні. Найвищі рівні рентабельності продукції і активів - в Первомайському районі.

Таблиця 2.22

**Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств
Миколаївської області за 2008 р.**

Назви районів і підприємств	Прибуток (збиток) від реалізації, тис. грн	Чистий прибуток (збиток), тис. грн	Собівартість реалізованої продукції, тис. грн	Середньорічна сума, тис. грн		Рентабельність, %		
				активів	власного капіталу	продукції (гр. 1 : гр. 3)	активів (гр. 2 : гр. 4)	власного капіталу (гр. 2 : гр. 5)
А	1	2	3	4	5			
Миколаївська область	371322	286597	1619380	3349238	1882992	22,9	8,6	15,2
Первомайський район	29117,8	25000,9	120487,4	249249	195352	24,2	10,0	12,8
Миколаївський район	7785	2973,5	76432,4	172174	107597	10,2	1,7	2,7
в тому числі: СГВК «Зеленоярське»	1843	3472	5065	4832	2004,5	36,4	71,9	173,2
ТОВ «Добробут»	814	787	1984	1999	1585,5	41,0	39,4	49,6
ДП «Південьконецетр»	343,3	1,8	1320,5	1487,9	1086,9	26,0	0,1	0,2
ДП СП «Сонячне»	-20,0	-11,0	2341	4716,5	4088	-0,9	-0,2	-0,3
ДП «Степове»	1501	425	14601	56112,5	55613,5	10,3	0,8	0,8
ТОВ «Надбузьке»	74	64	811	950	57	9,1	6,7	112,3
ТОВ «Ковалівка»	1102,3	1339,1	1980,1	1685,1	911,5	57,4	79,5	146,9
ВАТ «Радсад»	2225	0	17398	47215,5	28246	12,8	0	0

Рівень рентабельності продукції в Миколаївському районі за 2008 р. склав 10,2%, що вдвічі нижче обласного рівня. Серед 8-ми

сіельськогогосподарських підприємств Миколаївського району лише одне господарство – ДП «СК» «Сонячне» отримало збиток як від реалізації сіельськогогосподарської продукції, так і від'ємний чистий результат від звичайної діяльності та надзвичайних подій. В цьому підприємстві рівень збитковості активів склав 0,2%, тобто на 1 гривню середньорічної вартості активів було отримано по 0,2 коп. збитків. Рівень збитковості власного капіталу склав 0,3%. Це означає, що на одну гривню середньорічної вартості власного капіталу припадало 0,3 коп. збитків.

На основі бальної оцінки нами здійснено аналіз фінансового стану сіельгоспідприємств Миколаївського району, проведений за даними його статуправління, результати якого наведено у додатку Ф. З наведених у ньому даних можна зробити висновок, що абсолютно стійкий фінансовий стан був в ДП «Степове» (100 бал), стійкий – в ТОВ «Добробут», ТОВ «Ковалівка», СГВ «Зеленоярське» (по 80 бал.), нестійкий – в ДП «Південьконецентр», ВАТ «Радсад» (по 60бал.), а критичний – в ТОВ «Надбузьке» (40 бал.). На межі банкрутства знаходиться ДП «СП» «Сонячне», яке набрало 20 балів.

3. Основні організаційно-економічні напрямки зміцнення та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств

3.1. Покращення стану та підвищення ефективності використання земельних угідь

Нині розораність земельного фонду в Україні значно перевищує аналогічний показник у переважній більшості країн світу. Питома вага ріллі в сучасній структурі земельного фонду України досягає 54,4%, тоді як у розвинених країнах світу вона є значно меншою. Наприклад, у США цей показник становить 19,8%, Франції – 32,1%, Великобританії – 24,8%, Польщі – 44,2% [47].

У країнах ЄС земля не обробляється, якщо з одного гектара площі не отримують 500 євро прибутку. Тільки маючи таку прибутковість, можна забезпечити інноваційну та інвестиційну привабливість галузі, повернути в села людей, створити їм комфортні умови проживання [163, с.54]. Тому нагальною проблемою є оптимізація земельного фонду країни, зменшення його сільськогосподарської освоєності та розораності, що дасть можливість покращити екологічний стан агроландшафтів, інтенсифікувати виробництво завдяки концентрації коштів на меншій земельній площі.

Існуюча нині структура сільськогосподарських угідь вимагає удосконалення. Їх площі доцільно привести до екологічно обґрунтованих норм. За дослідженнями В.Ф. Іванюти [78], площу ріллі в Україні доцільно скоротити на 5-10 млн га і перевести деградовану і малопродуктивну її частину у природні кормові та лісові угіддя.

Обрана кожним господарством структура сільгоспугідь має забезпечувати найбільш ефективне використання наявних виробничих ресурсів і одержання максимальних обсягів вирощування продукції. З обробітку насамперед доцільно виключити найгірші землі, а також розташовані на крутих схилах ділянки. Саме ці землі слід займати перш за все бобовими травами, здатними відтворювати до 500-700 кілограмів гумусу на 1 га, накопичувати 150-200 кг азоту. А це рівноцінно внесенню 20-30 т гною і 150 кг азоту на 1 га.

У Миколаївській області до 2010 р. згідно з Концепцією соціально-економічного розвитку „Миколаївщина-2010” передбачено консервацію 255 тис. гектарів малопродуктивних та еродованих сільгоспугідь і доведення чистих парів до 180 тис. га [144, с.11]. Однак слід визнати, що в умовах

екстенсивного ведення рослинництва в нашій країні, коли формування урожаїв забезпечується здебільшого за рахунок природної родючості ґрунтів, площі ріллі, виведені з використання, не можуть бути занадто великими. На наш погляд, на увагу заслуговує досвід Білорусі, де близько 10% земель, що не забезпечують господарствам одержання належних прибутків, вже виведено з обороту. Водночас тут здійснюється удосконалення системи сівозмін і ротації культур [44].

Недостатньо продуманою є і структура посівних площ. Інформація про динаміку останньої по Миколаївській області наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Структура посівних площ сільськогосподарських культур Миколаївської області (всі категорії господарств), % *

Групи та назви культур	1995р.	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Зернові та зернобобові – всього	49,8	56,6	61,1	57,9	61,0	56,1
Технічні - всього	<u>15,9</u> 100,0	<u>21,8</u> 100,0	<u>29,2</u> 100,0	<u>33,0</u> 100,0	<u>29,9</u> 100,0	<u>37,2</u> 100,0
у. т.ч.:						
цукрові буряки	16,9	5,1	1,9	2,6	1,5	0,1
соняшник	82,2	89,5	87,0	81,2	77,6	75,9
соя	0,5	1,9	6,5	10,2	7,3	1,9
ріпак	0,0	2,4	1,2	2,9	11,8	24,5
Картопля і овоче-баштанні	4,2	4,5	3,3	3,1	3,2	2,8
Кормові – всього	30,1	17,1	6,4	6,0	5,9	3,9
Вся посівна площа	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Щорічники «Сільське господарство Миколаївщини»

У складі посівних площ сільськогосподарських культур всіх категорій господарств Миколаївської області провідні позиції абсолютно у всі аналізовані роки займали зернові та зернобобові, питома вага яких коливалася від 49,8% у 1995 р. до 61,1% у 2005 р. Тобто роль зернових культур останнім часом все більше зростала. На другому місці в досліджений період знаходився соняшник.

За рекомендаціями науковців НААНУ, для умов Степової зони нашої країни, до якої належить і Миколаївщина, на частку, наприклад, зернових культур має приходиться 55-60% загальних посівних площ, технічних – 10-20%, кормових – 20-25%.

Все більшого значення з роками набуває ріпак і все меншого – цукрові буряки. На нашу думку, оскільки зменшення посівів цукрових буряків призводить до загострення проблеми забезпечення потреби населення області у цукрі, у майбутньому це питання має бути переглянутим. Що ж стосується ріпаку, то збільшення його посівів на даному етапі є перспективним, оскільки його урожаї можна використовувати у країні, так і за її межами (при їх експорті) у вигляді насіння та олії з нього. Найбільший інтерес до українського ріпаку та олії з нього (особливо – для застосування в якості палива) виявляють країни Балтії, Білорусь, Німеччина, Великобританія, Польща, Австрія, Нідерланди, Словенія.

Позитивно, що переробкою ріпаку в нашій країні останніми роками почала займатися ціла низка її олійних заводів. У Миколаївській області це – «Екотранс». Зважаючи на складнощі, що мають місце у зв'язку зі скасуванням квотування на соняшникову олію, диверсифікація діяльності її виробників сприятиме виходу цієї галузі з кризи.

Слід вказати, що вирощування ріпаку має такі переваги: 1 га ріпаку поглинає близько 20 т вуглекислого газу; на 20-30% покращується водопроникненість опадів у нижні шари ґрунту, що запобігає ерозії останнього; він очищує ґрунт від радіонуклідів; технічний гліцерин окремих сортів ріпаку є сировиною для виробництва фосфорних добрив; вирощування ріпаку відрізняється високою рентабельністю [56]. Ураховуючи вказане, в перспективі є сенс збільшити площі під ріпаком насамперед за рахунок скорочення площ під соняшником, що позитивно вплине на якісні показники земель і загальний стан навколишнього середовища.

Аналізуючи дані табл. 3.1, слід вказати, що негативним є помітне зменшення частки кормових культур, головна причина чого – різке скорочення поголів'я худоби у Миколаївській області. Оскільки останнє викликає труднощі у забезпеченні жителів області тваринницькими видами продукції, вказані зміни у складі її посівних площ, звичайно ж, є негативними. Все більш важливого значення має набувати висів багаторічних трав (люцерни, донника)

та бобових культур (сої, гороху). Водночас слід розширювати площі зайнятих парів (бахчевого та донникового).

Як вже вказувалося вище, провідні позиції у складі посівів сільгоспкультур Миколаївської області займає група зернових і зернобобових. Уявлення про структуру площ її посівів надають матеріали табл. 3.2

Таблиця 3.2

Структура посівів зернових культур Миколаївської області (всі категорії господарств), % *

Культури та їх групи	Роки					
	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Озимі - всього	57,3	54,4	60,4	46,5	51,6	73,5
у т.ч.: пшениця	50,2	46,9	48,6	35,6	39,2	54,0
жито	1,2	1,6	0,5	0,2	0,2	0,4
ячмінь	5,9	5,9	11,3	10,7	12,2	19,1
Ярі – всього	42,7	45,6	39,6	53,5	48,4	26,5
у т.ч.: пшениця	0,4	0,2	0,6	0,9	0,6	0,1
ячмінь	25,0	29,6	28,3	40,8	38,1	17,5
овес	2,8	2,4	0,6	0,5	0,4	0,2
кукурудза	6,2	7,7	6,9	7,2	4,2	5,0
просо	0,7	2,0	0,7	1,0	1,1	1,0
гречка	2,5	2,6	1,0	1,1	0,7	0,5
зернобобові	5,0	0,5	1,2	1,4	2,5	0,8
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Щорічник «Сільське господарство Миколаївщини»

Як бачимо, провідні позиції у складі посівів зернових культур майже у всі роки займає озима їх група. Винятком був лише 2006 рік, коли відбулася загибель їх посівів у зв'язку із суворою зимою. Головну роль у складі озимих культур у всі роки відігравала пшениця, а на другому місці знаходився ячмінь. Саме ці дві культури повинні переважати і в майбутньому. Наприклад, як свідчать наукові дослідження, на частку озимої пшениці повинно приходиться 47,5-50%.

Стосовно групи ярих зернових слід вказати, що в ній у всі досліджені роки провідні позиції займав ячмінь, частка якого коливалася від 17,5% загальної площі зернових культур у 2008 р. до 40,8% у 2006 р. Найменша ж питома вага припадала на яру пшеницю, якій в нашому регіоні не приділяється

достатньо уваги. У майбутньому слід розширювати площі і під фуражними зерновими культурами, насамперед – під кукурудзою. І це сприятиме не тільки вирішенню кормової проблеми, а і підвищенню доходності зерновиробництва. Останнє підтверджується, зокрема, даними табл. 3.3, в якій наведено рівні рентабельності вирощування зернових культур.

Таблиця 3.3

Порівняльні рівні рентабельності основних видів зерна по сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області, % *

Види зерна	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Пшениця	0,0	15,3	0,9	18,6
Жито		-17,8	4,8	47,5
Ячмінь	10,9	7,9	-3,4	26,3
Овес	19,5	20,0	-6,3	-7,1
Кукурудза	-10,8	5,9	8,1	35,2
Гречка	15,0	35,7	29,7	29,6
Горох	7,1	10,6	-32,6	21,3
Зерно в цілому	1,8	11,2	0,2	21,6

* За даними статистичного збірника [151]

Крім кукурудзи, високі рівні рентабельності в аналізовані роки на Миколаївщині забезпечували гречка та жито, які також є перспективними.

Пріоритетними напрямками розвитку земельних відносин в Україні, в тому числі – і на Миколаївщині є побудова належного ринку землі та іпотечних операцій, створення на цій основі сприятливих умов для залучення інвестицій та припливу кредитних ресурсів в аграрний сектор. Ринок земель має притаманні йому такі особливі функції: координація діяльності суб'єктів ринку завдяки застосуванню відповідних норм і «правил гри»; обмеження не бажаних необґрунтованих дій окремих суб'єктів ринку щодо зміни стереотипів поведінки; розподіл інформації, витрат і вигод від виробництва; дотримання норм оформлення контрактів та іншої документації тощо.

Земельний ринок повинен передбачати створення відповідної інфраструктури, яка включає біржі, різноманітні контори, що забезпечують проведення земельних торгів. Ринок землі повинен розглядатися як

регульований державою ринок з урахуванням особливостей історичного і національного характеру.

У розвинених країнах світу для регулювання ринку земель застосовуються такі заходи: заборона або обмеження можливості купувати землю юридичними особами; кількісні обмеження площі сільськогосподарських угідь, що купуються однією фізичною особою; вимоги до покупців (проживання в сільській місцевості протягом певного періоду, наявність сільгоспосвіти та досвіду роботи в аграрній сфері); надання місцевим органам управління переважного права купувати земельні ділянки у разі виникнення у них потреб; заборона або обмеження продажу земельних ділянок іноземцям та ін. [36.] При створенні українського ринку сільськогосподарських земель є сенс урахувати досвід США, де він є значно ліберальнішим, ніж у Європі.

На увагу заслуговує і досвід країн СНД. Наприклад, у Росії земельні відносини регулюють органи місцевого самоврядування. У кожній області діє своє земельне законодавство. Мораторій на купівлю- продаж сільгоспземель діє лише в регіонах із найродючішими землями. У Казахстані й Таджикистані торгівля земельними ділянками не дозволена, можливою є лише їх оренда, у той же час у Вірменії, Грузії, Азербайджані, Молдові можна продавати усі землі. В Естонії, Угорщині та Латвії заборонено купівлю землі іноземцями та юридичними особами [32].

Відсутність ринку землі у сучасних умовах не є вигідною для селян – власників земельних паїв, оскільки доходи, які вони одержують в якості орендної плати, мізерні. У таких умовах заборона на відкритий продаж земель вигідна чиновникам та місцевій владі, для яких зміна цільового призначення таких земель нині є джерелом додаткових доходів. На практиці все більш поширюються тіньові схеми відчуження земель. На даному етапі розвитку української економіки мораторій на продаж земельних ділянок сільгосппризначення не приносить корисні ні їх власникам, ні бюджету України. Загальна площа земель України складає 60,35 млн га, з яких 41,8

млн.га (69,3%) – землі сільгосппризначення, у тому числі орна земля – близько 33 млн га. А це означає, що в умовах дії мораторію на продаж аграрних земель поза ринком залишається 70% земель країни.

Слід вказати, що запровадження купівлі-продажу земель потребує розроблення та застосування ефективних ринкових механізмів (насамперед – прийняття Закону «Про ринок земель» та інших регуляторних правових актів). Для припинення розвитку тіньового ринку є сенс в обмеженні руху земельних паїв (не менш ніж на 10 років), а також в їх концентрації в одних руках. З метою протидії спекулятивному обігу сільгоспземель держава має встановити науково обґрунтовані обмеження на розмір земельних ділянок, що передаються в приватну власність.

Для покращення орієнтації осіб, що бажають придбати собі землю, в Україні доцільно видавати «Щорічник продажу земельних ділянок», в якому наведено список усіх потенційних їх продавців. За рахунок цього з'явиться можливість забезпечення цілісності земельних комплексів і стабільності їх використання.

Для запобігання спекуляції земельними ділянками в нашій країні доцільно провести належний землеустрій і на території кожної громади створити відповідний резервний фонд земель. Водночас з метою усунення спекуляції слід заборонити перепродаж останніх раніше, ніж через 3 роки після їх придбання, чітко обґрунтовано визначити розміри податків при передачі права власності на землю, земельний податок повинен бути диференційованим з урахуванням ринкової вартості земель.

При укладанні цивільно-правових угод необхідно використовувати експертну оцінку земельних ділянок, яка базується на ринкових принципах визначення ціни кожної з них. Саме експертна оцінка дозволяє урахувувати такі ринкові чинники, як попит і пропозиція, прибутковість землі, індивідуальні властивості кожної окремої земельної ділянки та економічну ситуацію на момент оцінки.

Для повноцінного функціонування ринку сільськогосподарських земель необхідні умови, за яких земля буде ліквідним товаром. Для цього слід мати науково обґрунтовану систему оцінки земель сільськогосподарського призначення, сформувати інфраструктуру ринку землі, запровадити державний контроль за діяльністю суб'єктів ринку земель, економічні стимули раціонального використання і охорони земель, створити єдину державну систему реєстрації земельних ділянок та нерухомого майна і прав на них у складі державного земельного кадастру. Формування цивілізованого земельного ринку відбуватиметься шляхом створення відповідної правової бази, а також наявності земель як об'єкта купівлі-продажу та платоспроможних покупців. Розвиток ринку землі сприятиме залученню довгострокових кредитів в аграрний сектор.

З метою забезпечення достатньої прозорості земельного ринку в нашій країні необхідно насамперед відпрацювати процедуру укладання угод щодо відчуження земельних ділянок. Розробленні законодавчими органами типові договори купівлі-продажу, обміну, оренди та дарування земельних ділянок повинні бути затвердженні Кабінетом Міністрів України.

Ми підтримуємо пропозицію А.Є. Данкевича [48] щодо ініціювання державою виділення сільгосп підприємствам довгострокових кредитів на викуп земель, у межах яких вони ведуть виробництво, та законодавчого регулювання переважного права на придбання цих угідь, збільшення максимально допустимої площі земель, що можуть знаходитись у приватній власності. Обов'язковою умовою при цьому є ведення сільськогосподарського виробництва. За немотивоване виведення земель із аграрного обороту слід передбачити кримінальну відповідальність.

Ураховуючи, що ринок землі несумісний ні зі збитковістю виробництва, ні зі станом, коли рілля заростає бур'янами, на такі ділянки державі є сенс встановлювати більш високі податки.

З метою забезпечення захисту інтересів власників землі впровадження купівлі-продажу останньої має відповідати таким вимогам: держава повинна

встановити на землю відповідні мінімальні ціни, кінцевий же їх рівень має визначатися ринком; водночас вона покликана викуповувати у селян їх землі – у випадках, коли останні використовуються ними не ефективно.

Альтернативою ринку сільгоспземель може бути ринок емфітевзису, який являє собою довготривале відчуження і таке, що переходить в спадщину, право користування чужою ділянкою для сільськогосподарських потреб. Його привабливість полягає в тому, що землевласник, який з певних причин не може обробляти свою ділянку, має право передати її для використання іншим особам на вигідних для себе умовах, не втрачаючи при цьому права власності на свій земельний наділ.

Емфітевзис, як право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб, є об'єктом цивільного обороту, що також робить його вигідним для землекористувача. За користування земельною ділянкою землекористувач зобов'язаний сплачувати землевласнику визначену договором плату, розмір, форма та порядок сплати якої визначається угодою сторін. В протизвагу орендній платі, яка сплачується щорічно, за договором емфітевзису власник земельної ділянки може отримати значну грошову суму наперед за весь час дії договору [61].

Основними формами використання сільськогосподарських земель у сучасних умовах є такі: передача в оренду, особисте використання її землевласником, спільна експлуатація на кооперативних засадах кількома землевласниками. Говорячи про оренду, слід вказати, що при належній законодавчій базі, дотриманні умови укладених угод, відповідальності сторін саме вона може стати запорукою сталого розвитку сільського господарства. Застосування другого шляху в умовах відсутності засобів малої механізації, нерозвиненості обслуговуючих структур аграрного профілю, професійної невідповідності багатьох власників земельних ділянок, на нашу думку, для більшості з них практично не під силу. Оскільки вирішення цих питань із кооперуванням землевласників значно полегшується, третя з перелічених вище форм є більш прийнятною, ніж друга. У ній легше забезпечувати

багатопрофільність господарювання (що «страхує» від несприятливих погодних умов окремих років), дотримуватися раціональних сівозмін, ефективно використовувати людський ресурс.

Слід вказати, що оренда землі нині одержала поширення майже у всіх країнах. У світі в цілому за орендними відносинами використовується 40-50% загальної земельної площі в обробітку, у тому числі у Східній Європі 45-60%, у США – 50%, у Франції – більше половини, у Бельгії – майже дві третини, в Ізраїлі – 90%. Значну частину земельних угідь орендовані площі займають в Канаді, Німеччині, Голландії, Швейцарії та ряді інших країн [55]. В Європейських країнах оренда землі супроводжується передачею прав володіння та користування нею.

Наприклад, у Китаї відсутня приватна власність на землю, тому головною формою залучення землі в торговельний обіг є оренда. На торги виставляються кращі з наявних у селі ділянки орендної землі. Міністерство сільського господарства КРН проводить лінію на посилення можливостей і розширення прав орендарів землі щодо здавання її в суборенду, а також використання прав оренди для отримання позик [142, с.43-45].

В Нідерландах у цілому понад 30% землі знаходиться в оренді. Близько половини ферм частково або повністю працюють на орендованій землі. Держава регулює всі види земельної оренди, намагаючись не допустити ні парцелізації, ні концентрації землекористування в одних руках [143, с.59-67].

У Данії від орендаря вимагається забезпечення таких цілей: збереження землі в сільськогосподарському виробництві та здоров'я тварин і навколишнього середовища. З метою боротьби з формуванням латифундій тут встановлено верхню межу землекористування – 100 га сільськогосподарських угідь (бажано – компактним єдиним масивом). Орендар повинен прожити в сільській місцевості 8 років. Якщо розмір орендованої ділянки чи ферми перевищує 30 га, орендар повинен довести свою професійну придатність, кваліфікацію, освіту, мати досвід роботи в сільському господарстві та взяти на

себе зобов'язання пропрацювати на орендованій фермі не менше 8 років, протягом яких він позбавляється права передавати ділянку в суборенду.

Юридичні особи в Данії позбавлені права на оренду. Його мають лише особи з відповідною освітою та досвідом. У Німеччині за наявності кількох можливих орендарів перевага надається тому, який уже веде сільськогосподарське виробництво. Орендне законодавство тут протидіє як надмірній фрагментації (мінімально 1 га), так і надмірній концентрації (максимум – 400-500 га, крім земель колишньої НДР) [70, с.301].

Останіми роками оренда землі одержала поширення і в Україні. Нині практично всі її сільськогосподарські підприємства є орендарями земельних угідь. Найбільші площі орендованих земель у нашій країні мають підприємства, розташовані у східних та південних її областях. На Миколаївщині, зокрема, до них належать ТОВ СП «Нібулон» та ТОВ «Агрофірма Корнацьких». За даними Головного управління Держкомзему Миколаївської області, станом на 25.06.2009р. площа орендованих земель склала 962,2 тис. га.

Необхідно, щоб земельна оренда застосовувалася не тільки в межах окремого сільськогосподарського підприємства, а і переробними заводами, що орендують у аграрних формувань своїх сировинних зон відповідні земельні площі, на яких потім здійснюється вирощування власної сировини з високими якісними характеристиками. Прикладом може служити Одеський коньячний завод «Шустов», який створив власний потужний розсадницький комплекс. Останній має свою лабораторію, що робить аналізи ґрунтів, води, визначає стан лози, вміст цукру у винограді, здійснює дослідження листового апарату кущів (а це дає можливість виявити, чого не вистачає рослині). Має завод і свій маточник прищепних лоз, де вирощуються безвірусні клони кращих сортів винограду із Франції. Загальну площу своїх виноградників завод планує довести до 1000 га. Власні виноградники культивують і «Таврія», Одеський коньячний завод, «Золота амфора», «Винко», які щорічно висаджують по 20-40 га виноградників. Завдяки наявності у винзаводів коштів вони мають

можливість забезпечити більш ефективне використання земель під виноградниками, ніж сільгоспідприємства.

Про пріоритетність розвитку орендних відносин свідчить той факт, що в Україні уже укладено 5,5 млн договорів оренди. Основна їх частина укладена на строк від 3 до 5-ти років. А це не дозволяє здійснювати раціональне використання сільськогосподарських земель з дотриманням відповідних технологічних вимог і негативно відображається на стані угідь.

Тому не випадково, що у розвинених країнах світу переважає не коротко-, а довгострокова оренда земельних ділянок. За даними В.І. Назаренка [143], мінімальні строки оренди становлять: у Бельгії і Франції – 9 років; в Італії – 15 років (для низинних земель) і 6 років (для гірських); у Нідерландах – 6 років (для земельної ділянки) і 12 років для всього господарства); у Португалії – 10 років (для тих, хто застосовує найману працю) і 7 років (без найманої праці); у Іспанії – 6 років.

Ефективний розвиток сільського господарства є можливим лише при довгостроковій оренді земель, яка дозволяє здійснювати планування господарської діяльності, проводити землевпорядні роботи, запроваджувати раціональні сівозміни, поліпшувати родючість ґрунтів, залучати інвесторів з галузей промисловості, банківських та інших сфер АПК. Саме тоді можна розраховувати на прагнення орендаря не лише брати від землі, а й працювати над її поліпшенням та оздоровленням. Як свідчить передова практика, в інтересах сільгоспвиробництва строк оренди земель повинен бути не менше 10 років.

Слід вказати, що останніми роками найбільш поширеним терміном оренди землі в Миколаївській області є 4-5 років, на частки якого у 2008 р. припадало 61,6%. Що стосується більших строків оренди, то вони займають значно менші частки: від 6 до 10 років – 26,0%, а більше 10 років – 6,4%. Позитивним явищем є те, що частки тривалих строків оренди у вказаному році є значно більшими (наприклад, у 2001р – вони склали відповідно 10,2% і 3,2%). Водночас, звичайно ж зменшилася питома вага більш коротких (1-3 роки)

строків оренди – з 44,2% у 2001р. до 5,9% у 2008р., або в 7,5 рази. Збільшення строків оренди у майбутньому сприятиме землевпорядкуванню аграрних формувань і найбільш ефективному використанню земель.

У договорі оренди на земельну ділянку слід оговорювати: в якому стані знаходиться вона в момент її передачі в оренду і після її закінчення; бонітет; вміст гумусу; кількість поживних речовин в орному шарі (калію, фосфору, азоту); відповідальність орендаря за зниження якісних характеристик ґрунтів, умови його розірвання, зміни в розмірах орендної плати. Для захисту землевласника від негативних змін у законодавстві, оподаткуванні тощо доцільно здійснювати щорічний перегляд договорів оренди сільськогосподарських земель і навіть їх розірвання (якщо землевласник знайде більш вигідні умови передачі землі в оренду).

Орендна плата за землю може здійснюватися за різними варіантами, основними з яких є такі:

- перший – у розмірі не менше, ніж 1,5% грошової оцінки землі;
- другий – продукцією (певний відсоток від загального урожаю).

Слід визнати, що хоча встановлений законодавством мінімальний розмір орендної плати за землю з позицій як орендодавця, так і її рівнів у розвинених країнах світу є низьким, але підвищення відсоткової ставки понад вказану норму, на наш погляд, в сучасних економічних умовах може призвести до різкого зниження рентабельності і навіть збитковості сільгосппідприємства. Як показують розрахунки, з позиції орендодавця більш вигідним частіш за все є другий варіант – за умовою, коли частка сплаченої орендної плати складає 15% урожаю і більше. Підвищення розміру орендної плати дозволяє посилити захист економічних інтересів селян – власників земельних паїв. Занадто ж низький рівень орендної плати, який, на жаль, має місце в господарствах, може призвести до масового виходу селян із своїми паями зі складу господарства та їх переходу до інших орендарів або самостійного обробітку своїх земель. Такий стан справ може спричинити навіть розпад великих колективних господарств.

У країнах Західної Європи та США орендна плата складає 5-8% від ринкової вартості землі, у Німеччині вона займає 15-30% у структурі собівартості сільськогосподарської продукції, або в середньому 200-400 євро за 1 га. У Росії у 90-х роках орендна плата за землю розраховувалася у розмірі 10% від ринкової вартості останньої [118, с.12]. В Україні ж розміри орендної плати за землю є майже в два рази меншими.

Як свідчить практика більшості країн світу з розвиненими земельно-орендними відносинами, в рахунок орендної плати за землю її власникам спрямовується не більше третини прибутку орендаря або не більше третьої частини виробленої продукції. Для умов нашої країни, за розрахунками М.М. Бабича [14], розмір орендної плати за землю повинен складати 15-30% отриманого урожаю (в залежності від сільгоспкультури).

Інформацію про конкретні розміри орендної плати у розрахунку на 1 га орендованих земель в аграрному секторі Миколаївщини по її адмінрайонах за 2008 р наведено в табл. 3.4.

З адмінрайонів нашої області найбільш високими розмірами орендної плати за землю у досліджуваному році відрізнялися Кривоозерський, Миколаївський, Баштанський та Казанківський, в яких рівень цього показника був вищим, ніж по області в середньому відповідно 18,4; 17,8; 17,5 і 15,3%. Найменшу ж орендну плату своїм працівникам видавали сільгосппідприємства Жовтневого, Веселинівського, Вознесенського і Березнегуватського районів, в яких розмір цього показника був меншим, ніж по Миколаївщині в цілому відповідно на 34,7; 29,8; 15,0 і 14,4%. Саме їм необхідно насамперед вивчити досвід вказаних вище передових у цьому плані районів і запровадити його у себе.

Таблиця 3.4

Розміри орендної плати, виданої орендодавцям за 1 га їх земель, по адмінрайонах Миколаївської області в 2008 році*

Назва району	У центнерах продукції	Відношення району до середньообласного рівня за цим показником, %	В гривнях
Арбузинський	2,94	90,2	226,6

Баштанський	3,83	117,5	296,0
Березанський	3,07	94,2	237,0
Березнегуватський	2,79	85,6	215,6
Братський	3,68	112,9	284,7
Веселинівський	2,29	70,2	177,5
Вознесенський	2,71	85,0	213,6
Врадіївський	3,27	100,3	252,4
Доманівський	3,51	107,7	271,1
Єланецький	3,15	96,6	242,9
Жовтневий	2,13	65,3	164,2
Казанківський	3,76	115,3	290,0
Кривоозерський	3,86	118,4	298,3
Миколаївський	3,84	117,8	296,2
Новобузький	3,35	102,8	258,8
Новоодеський	3,67	112,6	283,8
Очаківський	3,00	92,0	231,7
Первомайський	3,24	99,4	250,4
Снігурівський	3,33	102,1	257,3
По області	3,26	100,0	251,8

* Розраховано за даними Головного управління Держкомзему Миколаївської області

Більшість сільськогосподарських підприємств Миколаївської області при розраховуються за орендовану землю вирощеною на них сільгосппродукцією. Конкретні обсяги основних видів аграрної продукції, яка видавалася в 2000 і 2005-2008 рр. сільськогосподарських працівникам нашого регіону, наведено в додатку Х. При цьому питома вага орендної плати за землю та майно у загальному обсязі реалізованої сільгосппродукції тут з роками зменшується. А це пов'язано з тим, що при розрахунках по орендній платі все більше поширення одержують не натуральні, а грошові виплати. Звичайно ж, це є позитивним.

Основним критерієм визначення розмірів орендної плати має бути грошова оцінка землі, базою якої є рентний доход. Річний розмір орендної плати за землю повинен відшкодовувати її власнику не тільки величину амортизації, а і забезпечувати одержання прибутку. У кінцевому підсумку абсолютна величина орендної плати не повинна бути меншою, ніж банківський відсоток на вартість орендованої землі.

На наш погляд, на увагу заслуговує точка зору І.Я. Лютої, яка пропонує визначити орендну плату за землю не тільки за поширеним нині нормативним, а й за контрактним і ринковим принципами. Контрактний принцип реалізовується у процесі узгодження позицій орендаря й орендодавця, не ураховується низка обставин, пов'язаних з організаційно–економічними характеристиками підприємства та перспективами його розвитку. Ринковий принцип ураховує кон'юнктуру та рівень конкуренції, що складаються на місцевому ринку оренди землі. При визначенні розміру плати за оренду окремих ділянок орних земель пропонується ураховувати розмір земельного масиву, його конфігурацію, розташування відносно господарського центру [123, с.11].

Головними чинниками, що впливають на розмір орендної плати за землю, є: родючість ґрунтів на кожній конкретній ділянці; місце її розташування; рівні цін на сільгосппродукцію та темпи інфляції; наявність (відсутність) пільг для сільгосптоваровиробників. Величина орендної плати за землю повинна бути диференційованою залежно від рівня ефективності використання землі, що досягається за умови тісної співпраці орендодавців з органами місцевого самоврядування та орендарями.

До основних проблем оренди землі можна віднести насамперед недостатній рівень розробки окремих положень орендного законодавства; невирішеність питань відтворення родючості ґрунтів, вилучення з активного обороту деградованих сільськогосподарських угідь, налагодження дійового державного контролю за ефективним використанням земель, а також розвитку іпотечного кредитування.

Держава покликана надати орендним відносинам достатню визначеність і упорядкованість. А це досягається перш за все завдяки розробці і прийняттю цілої низки нормативно - правових актів відповідного змісту.

До недоліків орендних відносин належать і несвоєчасність виплати орендної плати (з порушенням оговорених угодами строків); а також те, що

оцінка натуральної продукції в багатьох випадках є завищеною, що призводить до зниження розміру орендної плати.

Для підвищення ефективності використання орендованих земель в нашій країні необхідно: посилити контроль держави у цій сфері; стимулювати і власників, і орендарів за покращення родючості та екологічного стану ґрунтів; створити банк даних щодо руху прав власників на землю; провести інвентаризацію і паспортизацію земель; вивести з обороту (або трансформувати в інші угіддя) малопродуктивні та деградовані землі тощо. Необхідні регулярні спостереження за якісним станом орендованих земель – шляхом агрохімічних обстежень ґрунтів, які мають проводитися на початку і по закінченні терміну оренди.

Подальший розвиток орендних відносин на селі полягає у:

- становленні ринку оренди землі, що забезпечить перехід земельних ділянок до ефективного господаря;
- збільшенні строків оренди, що сприятиме землевпорядкуванню аграрних формувань;
- науковому обґрунтуванню й законодавчому урегулюванню механізму застави права оренди землі, а саме: створення об'єднань (компаній) власників земельних паїв як суб'єкта ринку оренди землі, що займатимуться пошуком орендарів, укладанням договорів оренди, спостереженням за дотриманням орендарями умов договору, проведенням робіт із виділенням земельних паїв у натурі та інше [49].

З метою захисту прав орендодавців необхідно підвищувати рівень інформованості стосовно їх прав, активізувати роботу центрів юридичної допомоги та консалтингових служб, сприяти налагодженню громадського контролю за ефективним використанням земель. Якщо на земельну ділянку претендують декілька орендарів, її надання в оренду слід здійснювати на конкурсній основі, що сприятиме підвищенню орендної плати. Для захисту своїх інтересів власники земельних паїв можуть об'єднуватися у спілки, які стануть їх представницьким органом.

Ураховуючи, що на практиці не є рідкими випадки із затримкою сплати орендної плати, необхідно посилити відповідальність орендарів за невиконання договірних зобов'язань та налагодити систему дійового контролю за цим.

В Україні доцільно було б запровадити екологічні платежі, які сплачуватимуть землекористувачі за погіршення якості та екологічного стану ґрунтів під час використання орендованих ділянок. Водночас, як справедливо вважає Л.І.Дідковська [56], необхідно ввести такі заохочувальні стимули для орендарів, які здійснюють заходи з поліпшення якісного стану земель: субсидії, пільги, компенсації – за підвищення родючості ґрунтів. Ми підтримуємо і пропозицію деяких авторів щодо доцільності складання агротехнічного паспорту земель, які надаються в оренду. Цей документ повинен додаватися до договору оренди. В ньому наводиться інформація про родючість ґрунтів та агротехнічний стан земельної ділянки. На основі таких паспортів з'являється можливість раціонального використання земель і збереження родючості ґрунтів, поліпшення їх екологічного стану.

Розвиток земельних відносин у майбутньому має бути спрямованим на захист інтересів власників земельних ділянок, насамперед – за рахунок застосування дійових механізмів відповідальності за недотримання сторонами умов орендних угод, підвищення орендної плати за землю, впровадження контролю за використанням екологічно безпечних технологій і відтворенням родючості ґрунтів, удосконалення кредитної, дотаційної та цінової політики.

В Україні необхідно оновити існуючу нині інформаційну базу, що використовується для здійснення грошової оцінки земель, оскільки дані державного земельного кадастру та бонітету ґрунтів значно застаріли. З метою регламентування обороту земель в нашій країні необхідно насамперед встановити мінімальні ціни на земельні ділянки, за якими вони мають скуповуватися у селян.

Необхідно визнати, що встановленню обґрунтованих цін на сільськогосподарські земельні ділянки заважає відсутність повноцінного

земельного кадастру. Удосконалення системи державного земельного кадастру має здійснюватися у напрямі:

- створення нормативно-правової бази та системи автоматизованого ведення земельного кадастру;
- розроблення методик бонітування ґрунтів, економічної оцінки земель та нормативної грошової оцінки земельних ділянок;
- поліпшення обліку земель за кількісними і якісними показниками та забезпечення їх цільового використання.

На жаль, нині практично ніхто не несе відповідальність за неефективне і недостатньо екологічне використання сільгоспземель. З метою усунення цієї ситуації в Україні необхідно установити адміністративну відповідальність за стан і використання сільськогосподарських угідь.

З метою поліпшення екологічного стану сільськогосподарських земель в Україні необхідно запровадити екологічну карту, екологічний паспорт, екологічний стандарт.

При місцевих радах слід створити обмінні земельні фонди із ділянок, які у даний час не мають ефективного користувача. Питаннями, пов'язаними з регулюванням обороту сільгоспземель, мають займатися спеціально створювані для цього сільські товариства, основними завданнями яких є: розгляд наданих їм пропозицій з купівлі-продажу аграрних земель; обмеження розмірів земельних ділянок у одного власника; сприяння створенню резервного фонду земель (шляхом викупу земельних ділянок для їх подальшого перерозподілу); систематизація і надання інформації про оборот земельних ділянок, ціни на них та можливі інвестиції; виявлення непридатних для ведення товарного аграрного виробництва земель з метою їх наступної передачі на несільськогосподарські потреби; проведення узгоджувальних робіт щодо вирішення земельних спорів та ін.

Механізм економічного стимулювання належного використання еродованих земель повинен включати низку заходів, серед яких: звільнення приватних агроформувань від сплати земельного податку – на суму коштів,

витрачених на охорону і поліпшення земель; пільгове кредитування агротоваровиробників, які вкладають власні кошти у земле- відтворювальні та охоронні заходи; застосування дійових штрафних санкцій за погіршення якості землі; державне субсидування агротоваровиробників на впровадження екологічнобезпечних технологій та технічних й агрохімічних засобів.

3.2. Укріплення матеріально-технічної бази підприємств та запровадження новітніх технологій

Ефективне функціонування будь-якого аграрного підприємства вимагає наявності належної матеріально-технічної бази та як можна більш кращого використання всіх її складових. Насамперед це стосується технічних засобів, сучасний рівень забезпеченості якими більшості сільгосптоваровиробників є досить низьким. До того ж слід мати на увазі, що наявна в господарствах техніка частіш за все – застаріла, фізично й морально зношена.

Потреба сільськогосподарського виробництва у машинах та обладнанні нині задоволена менше, ніж наполовину, а з урахуванням фізичного зносу – на чверть [65]. Оновлення ж технічної бази потребує великих сум інвестицій. Зокрема, тільки для оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічної потреби необхідно щорічно купувати машин і обладнання на суму понад 20 млрд гривень. Крім того, для підтримання такого машинно-тракторного парку у функціонуючому стані необхідні 2,0-2,5 млрд грн на закупівлю запасних частин і ремонтних матеріалів [184, с.47]. На жаль, ні у держави, ні у сільгосптоваровиробників таких коштів немає.

За розрахунками вчених, повна технологічна потреба агропромислового комплексу в основних технічних засобах складає 285 млрд гривень. Для насичення аграрного виробництва технічними засобами до технологічної потреби протягом найближчих 10-15 років необхідно інвестувати в середньому по 22-28 млрд грн на рік.

Технічного переоснащення АПК потребує вступ нашої країни до СОТ. При оновленні складу технічних засобів слід урахувати, що придбання останніх має здійснюватися у їх комплексі, без чого розраховувати на достатньо високу ефективність їх використання практично неможливо. Зокрема, наявність тракторів, комбайнів та іншої техніки різних класів не однаковою мірою визначає ефективність використання землі. За характером зміни виходу валової продукції рослинництва підприємства степової зони України повинні мати в розрахунку на 1000 га ріллі тракторів: класу 0,6 – 1,71; 0,9 – не більше 2,28; 1,4 – 6,42; 3 – 5,25 і класу 5 – не більше 0,72.

За дослідженнями М.П. Кононенко [113], оптимальна кількість основних видів сільгосптехніки для рослинництва степової зони України в розрахунку на 1000 га відповідних угідь дорівнює величинам, наведеним в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Оптимальна потреба в основних видах сільськогосподарської техніки на 1 тис. га земельних угідь для рослинництва степової зони України

Трактори і комбайни	Кількість, штук	Сільськогосподарські машини	Кількість, штук
Трактори: - ХТЗ-17021	2	Жатка -ЖВН-69	4
- ХТЗ-181	1	Плуг -ПЛН-5-35	5
- Т-150К-09	2	Агрегат ґрунтообробний - АКШ-3,6	3
- ЮМЗ-8240	3	Культиватор – КПС-8,3К2	2
- ЮМЗ-6АКМ	5	Сівалки: - СЗ-5,4-06	2
Зернозбиральні комбайни	2	- СТС-6	3

Ураховуючи, що Миколаївська область входить до складу Степу нашої країни, вважаємо, що наведені у вказаній таблиці розміри потреб у кожному окремому виді технічних засобів є прийнятними і для нашої області. Саме виходячи з наявних в ній нормативних величин (у розрахунку на 1 тис. га) кожне підприємство даного регіону має розраховувати власну потребу в конкретному виді техніки.

На жаль, останніми роками у зв'язку з тяжким фінансовим станом велика частина сільськогосподарських підприємств не в змозі придбавати необхідну їм техніку. У цих умовах альтернативними механізмами забезпечення

підприємств технікою є: розвинений вторинний її ринок (ринок вживаної техніки), лізинг, розгалужена мережа машинно-прокатних пунктів, спільне використання технічних засобів кількома сільськогосподарськими товаровиробниками та ін. Розв'язанню проблем технічного переоснащення аграрного сектора сприятиме формування повноцінного ринку техніки та технічних послуг, який передбачав би налагодження прямих і опосередкованих зв'язків між виробниками техніки, структурами технічного сервісу та сільськогосподарськими товаровиробниками (за участю банків, інших кредитних установ, страхових і лізингових компаній), створення регіональних центрів маркетингу техніки, забезпечення державної підтримки у підвищенні купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників, розробці та ухваленні відповідних нормативних документів.

Внутрішній ринок сільськогосподарської техніки нашої країни повинен формуватися за такими принципами: добросовісна конкуренція виробників технічних засобів, висока якість останніх, створення спеціалізованих підприємств по ремонту та обслуговуванню техніки, удосконалення і розширення обсягів фінансового лізингу, моніторинг цього ринку тощо. Оскільки у досить значної частини господарств не вистачає коштів для придбання нової техніки, держава має сприяти формуванню певного ринку уживаної техніки, створенню належної системи технічного сервісу машин і знарядь, оновленню вузлів, запасних частин до них. Розвиток вторинного ринку техніки збільшує її пропозицію та забезпечує попит споживачів, які не мають коштів, необхідних для придбання дорогих нових машин.

Функціонування вторинного ринку дозволяє: збільшити пропозицію техніки, ефективніше використовувати деталі, вузли й агрегати списаних машин та механізмів, придатних для відновлення технічних засобів. Купівля-продаж відновленої техніки і ремонтних матеріалів дає сільгосппідприємствам можливість забезпечити продовження строків використання наявних у них технічних засобів. Крім того, це сприяє збільшенню завантаження потужностей ремонтних і агротехсервісних підприємств.

Хоча вторинний ринок техніки має і певні недоліки, але він існує у більшості країн світу (у тому числі США, Англії, Франції, Німеччині). Зрозуміло, що вторинний ринок сільськогосподарської техніки не може бути провідною формою реалізації технічної політики держави, але його наявність є важливою умовою розв'язання проблеми технічного забезпечення товаровиробників (особливо – фермерських та особистих селянських господарств).

Стосовно лізингу слід вказати, що він забезпечує економію коштів у порівнянні як із звичайним кредитом, так і послугами МТС. Тому він має стати пріоритетною формою технічного переоснащення аграрного сектора. До того ж він дозволяє забезпечити 100% фінансування і страхування від інфляції. Оскільки українські банки майже не забезпечують сільгосппідприємства середньо- та довгостроковими кредитами, саме лізинг є єдиними з доступних та ефективних способів придбання сільгосптехніки й устаткування. Він потребує залучення фінансових ресурсів підприємств-виробників техніки, банків, страхових та інших фінансових установ, приватних підприємств і компаній, посилення конкуренції на лізинговому ринку, диверсифікації джерел фінансування лізингових операцій, удосконалення роботи лізингових компаній. У зв'язку з тим, що майже 90% наявної в аграрному секторі техніки відпрацювала нормативні строки своєї експлуатації, а сільгосппідприємства не мають необхідних для придбання нових моделей коштів, обсяги державної підтримки останніх через лізинг доцільно збільшувати.

При формуванні машинно-тракторного парку у великих економічно міцних господарствах необхідно виходити з того, що скомплектований в них парк повинен бути повнофункціональним та відповідати обсягам і використовуваним технологіям механізованих робіт. При цьому необхідно мати на увазі, що у випадку придбання підприємством енергонасичених технічних засобів воно одночасно повинно попіклуватися про забезпечення повнішого використання їх потужностей і механізоване виконання всіх технологічних процесів.

Ураховуючи негативні кількісні і якісні зміни у забезпеченні аграрних формувань технічними засобами, наголос в сучасних умовах підприємствам слід робити перш за все на впровадження енергозберігаючих технологій виробництва та системи точного землеробства; розроблення енергонасичених вітчизняних тракторів потужністю 250-300 кінських сил; виготовлення потужних тракторів (в 150 і більше к.с.) і малопотужних (15-20 к.с.), які необхідні для фермерських і особистих селянських господарств; визначення потреб ринку, а на цій основі – уточнення структури посівних площ сільськогосподарських культур. В умовах нестачі у господарств фінансових і енергетичних ресурсів все більшого значення набуває застосування робочих машин і знарядь, які забезпечують за один прохід агрегату проведення трьох-чотирьох технологічних операцій.

Невеликі ж та економічно слабкі підприємства повинні формувати міжгосподарські машинно-тракторні парки на основі їх кооперації, створювати відповідні спеціалізовані кооперативи, укладати угоди щодо спільного придбання й використання техніки. Спільне використання сільгосптехніки є нині найпоширенішою у західних країнах формою, яку називають „сусідською допомогою”. При цьому наявні у різних фермерів технічні засоби надаються один одному для виконання відповідних робіт на певні періоди за попередньо обумовленою платою. У випадку, коли учасників такого обміну технікою багато, вони можуть створювати кооперативні гуртки, ринги, союзи, машинні товариства тощо.

В нашій країні необхідно сформувати належну систему машин, яка в змозі забезпечити конкурентоспроможне ведення аграрного виробництва. При цьому потрібна її орієнтація на ресурсозбереження.

Застосовувана у сільському господарстві нова техніка має приносити споживачам одержання додаткового (у порівнянні з іншими засобами) ефекту. На жаль, слід визнати, що галузь сільськогосподарського машинобудування в останні роки в Україні майже втрачена. Вже в 2007 році село купило нової та вживаної зарубіжної техніки у шість разів більше, ніж вітчизняної [163, с.44].

Пріоритетними напрямками діяльності сільськогосподарського машинобудування мають стати істотне збільшення обсягів виробництва вітчизняних зернозбиральних комбайнів і тракторів, підвищення їх якості та технологічної надійності. В Україні створено потужності з виробництва до 2000 комбайнів щорічно, проте виготовляється і реалізується їх лише 100-150 одиниць [184].

Більшість науковців дійшла до висновку, що за ціновими критеріями аграріям України доцільно й вигідніше придбати 4-9 вітчизняних машин з продуктивністю в 2-3 рази нижчою, але у 3-8 разів дешевших від однієї зарубіжної [58]. Ураховуючи розукрупнення багатьох сільськогосподарських підприємств і організацію на їх базі цілого ряду фермерських господарств, вказана точка зору, на наш погляд, є виправданою.

В умовах, коли оновлення технічних засобів АПК майже припинено, особливого значення набуває питання підтримання в належному стані наявних машин та обладнання. При цьому для складної сільськогосподарської техніки, що відпрацювала амортизаційний строк, важливим напрямом є організація агрегатного та повнокомплектного ремонту, відновлення деталей і модернізація техніки на спеціалізованих ремонтних підприємствах, які мають необхідне обладнання та висококваліфікованих фахівців.

Існує гостра потреба у технічному переоснащенні ремонтно-обслуговуючої бази сучасними регулювально-обкатувальним, діагностичним обладнанням та приладами, пересувними засобами для технічного обслуговування і усунення несправностей техніки в польових умовах. Необхідно відродити діяльність районних сервісних структур, але вже на нових організаційно-економічних засадах. В них повинні бути сконцентровані всі види послуг для сільгосптоваровиробників. В адміністративних районах доцільно створювати мережу дилерських технічних центрів підприємств-виробників, які забезпечують сільгосптоваровиробників комплексом необхідної їм техніки та запчастинами, її підтримання в роботоздатному стані та ефективне використання.

В кожній області на базі одного районного ремонтного підприємства доцільно створити регіональний технічний центр, а в районах повинні функціонувати його філії. Для забезпечення належного рівня технічного обслуговування в Україні є сенс створити техніко-комерційні центри з фірмового обслуговування за участю заводів-виробників. Створювана заводами сільгоспмашинобудування система фірмового обслуговування повинна забезпечувати роботоздатність техніки в межах експлуатаційних характеристик, її надійність і довговічність.

Для підвищення ефективності використання наявної в аграрній сфері економіки техніки необхідно збільшувати обсяги ремонтних робіт і покращувати їх якість. Остання значною мірою досягається завдяки впровадженню насамперед сучасних засобів діагностування техніки. Нині у Миколаївській області нараховується 17 ремонтних підприємств.

Відомо, що навіть сама досконала техніка, використовувана в аграрній сфері економіки, в змозі забезпечити одержання належного результату лише за умови застосування прогресивних технологій вирощування сільгоспкультур. На жаль, наша країна за ступенем впровадження сучасних технологій значно відстає від розвинених країн світу. Тому не випадково, що основні показники продуктивності сільгоспкультур, худоби та птиці в ній також є меншими. Головними причинами вказаного є катастрофічне скорочення забезпеченості господарств технічними засобами виробництва та відсутність належного їх фінансового забезпечення.

Застосовувані у сільськогосподарському виробництві технології повинні бути спрямованими на найбільш повне використання ресурсного потенціалу і одержання максимального ефекту при мінімальних витратах на виробництво. На Миколаївщині доцільно поширювати запровадження інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур. Активну участь у цьому процесі покликані брати Миколаївський інститут агропромислового виробництва, Миколаївський державний аграрний університет, прес-центри обласної ради і облдержадміністрації. Головне управління агропромислового

розвитку а на місцях – районні державні адміністрації. Саме вони повинні ознайомлювати господарства області з передовим досвідом СВФ «Агросоюз», ЗАТ «Гур'ївка» та інших провідних підприємств не тільки області, а й інших регіонів країни.

В умовах дефіциту ресурсів у більшості сільгоспідприємств найбільш раціональним є біологічний напрям ведення землеробства, який передбачає застосування мінімальної обробки ґрунту і контурно-меліоративну організацію території.

Важливою складовою будь-якої технології вирощування сільгоспкультур є застосування добрив – як мінеральних, так і органічних. На жаль, і в цілому по Україні, і в її Миколаївській області, як вже вказувалося у підрозділі 2.2, середні дози внесення добрив, по суті, є мізерними. Якщо у 1990 р. по країні в цілому на кожен гектар ріллі вносилося в середньому 8-10 тонн органіки, 140-150 кг діючої речовини мінеральних добрив, то сьогодні внесення органіки – майже нульове, а мінеральні добрива вносять лише 22-30 кг діючої речовини [99]. Низькими є і частки удобрених площ сільськогосподарських земель, інформацію про розміри яких по сільгоспідприємствах Миколаївської області наведено на рис. 3.1.

Як бачимо, і по мінеральних, і по органічних добривах у зміні частки удобрених ними площ сільгоспідприємств у динаміці за досліджений період єдиної тенденції немає. Однак, на жаль, наприклад, у 2008 р. проти базового 1990р. по обох групах добрив розміри цього показника сильно зменшилися: по мінеральних – в 1,4 раза, а по органічних – 26,2 раза. (внаслідок різкого скорочення поголів'я тварин в сільгоспідприємствах нашої області).

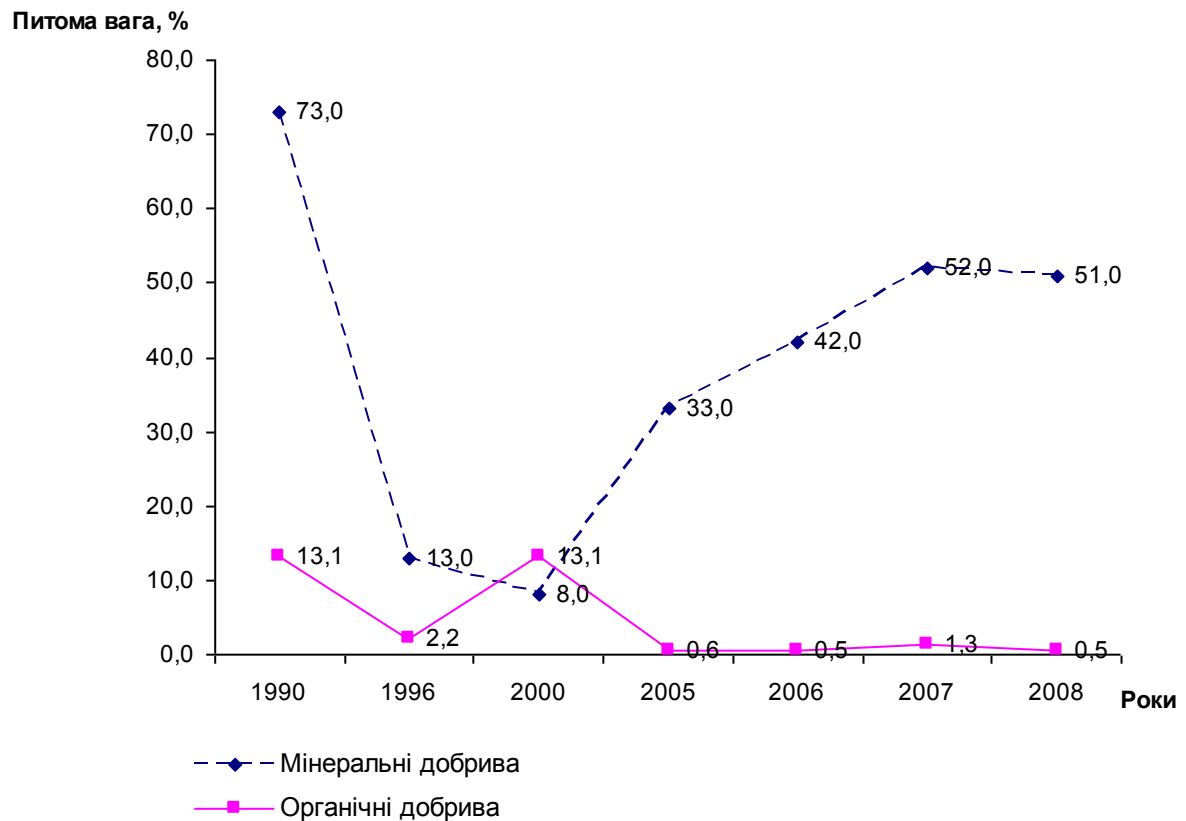

Рис.3.1. Питома вага удобрених сільськогосподарськими підприємствами Миколаївської області площ, % (побудовано за даними статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» [180])

Незбалансоване і недостатнє внесення добрив у ґрунти у більшості сільськогосподарських підприємств призводить до помітного зниження родючості земель, оскільки застосовувані нині дози внесення як мінеральних, так і органічних добрив є недостатніми для компенсації обсягів виносу гумусу. Водночас практика доводить ефективність застосування сидеральних парів, зернобобових культур, багаторічних трав, заорювання у ґрунт побічної продукції (соломи, стебел).

Щорічно Україна втрачає близько 30% урожаю від шкідників, хвороб і бур'янів. Водночас технологічно країна на 90% залежить від імпортних хімічних засобів захисту рослин [187]. Тому в нашій країні необхідно налагодити випуск вітчизняних пестицидів належної якості. Ураховуючи нестачу власних фінансових ресурсів, є сенс зробити це на спільній з іноземними інвесторами основі на базі вітчизняних хімічних заводів.

Оскільки Миколаївська область знаходиться в зоні ризикованого землеробства і однією з суттєвих її проблем є дефіцит вологи в ґрунті, для одержання належних урожаїв значної частини сільгоспкультур (насамперед – овочів і садів) вкрай необхідним є зрошення. На увагу заслуговує розроблений науковцями інституту гідротехніки і меліорації НААНУ [157] комплекс сучасних технологій і технічних засобів мікрозрошення плодових, ягідних і овочевих культур та винограду. Таке мікрозрошення у 2-5 разів збільшує урожайність вказаних культур, підвищує якість їх продукції, а окупність витрат становить: по овочевих культурах – 1 рік, плодово-ягідних і винограду – 2-3 роки після вступу насаджень у плодоношення.

З метою забезпечення більш ефективного використання зрошуваних земель в області є сенс при органах місцевого самоуправління створити структури, які виконуватимуть функції управління та нагляду за застосуванням меліоративної мережі.

З метою економії палива в Україні необхідно розробляти і впроваджувати у виробництво комбіновані ґрунтооборотні агрегати та багатофункціональні посівні комплекси, які в 2-4 рази скорочують кількість проходів по полю, а витрати палива за рахунок цього – на 20-30%. Істотно знизити витрати палива дозволяють і певні технологічні чинники, важливе місце серед яких займають мінімальний обробіток ґрунту, застосування широкозахватної техніки, а також точне землеробство. Зокрема, обробіток ґрунту без оранки за технологією N-TiLL дозволяє знизити витрати палива на 70%. У США за цією системою обробляється 23% посівних площ, у Бразилії – до 60%. Досвід застосування цієї технології в умовах України має корпорація «Агро-Союз» Дніпропетровської області [28].

В умовах подорожчання палива і скорочення його запасів зростає необхідність застосування нетрадиційних його видів, у тому числі біопалива. Україна завдяки своєму агровиробничому потенціалу має всі шанси розпочати власне виробництво біопалива, обсяги випуску якого забезпечуватимуть не тільки її внутрішні потреби, а і експорт готової продукції. Для забезпечення

належних обсягів випуску біопалива необхідно створювати нові лінії на базі маслоекстракційних заводів, елеваторів, аграрних підприємств, які мають вільні площі для зберігання зерна ріпаку і продуктів його переробки.

Останніми роками поступово зростає актуальність проблеми забезпечення ресурсозбереження. Порівнюючи енергоємність ВВП у різних країнах світу, можна переконатися, що українські витрати на виробництво одного кілограма сільгосппродукції удвічі й більше разів перевищують середньоєвропейський показник (0,89 проти 0,34 у.п. на 1 дол. США) [13]. За кордоном широко застосовуються ресурсозберігаючі технології. Особливо це стосується США, де сільськогосподарське виробництво не є таким високодотаційним, як в Європі, і розвивається переважно за рахунок власних фінансових ресурсів.

В Україні вкрай необхідно активізувати здійснювану в ній інвестиційну діяльність. Для цього насамперед доцільно удосконалити існуючу законодавчу базу з питань інвестиційно-інноваційної діяльності, перш за все – Закон України «Про інвестиційну діяльність». На базі існуючих аграрних науково-дослідних установ та навчальних закладів необхідно створювати інноваційні парки.

Для досягнення належного рівня інноваційно-інвестиційної діяльності в нашій країні необхідно сформувати розвинену інноваційну інфраструктуру, що включатиме мережу організацій, основними завданнями яких є створення оптимальних умов для поєднання фінансових потоків та інноваційних розробок, що впроваджуватимуться в практику. Основними складовими інноваційної інфраструктури повинні бути: виробничо-технологічні формування (технопарки, технополіси, інноваційні центри, венчурні та інжинірингові фірми та ін.); об'єкти інформаційної системи (аналітичні, статистичні центри, інформаційні бази і сайти); фінансові структури (банки, організації небанківського сектора, промислово-фінансові групи, страхові компанії), орієнтовані на технологічну інноваційну діяльність; центри, що надають експертні висновки для виробників, інвесторів страхових служб тощо.;

система патентування, ліцензування і консалтингу з цих питань; система сертифікації, стандартизації і акредитації [217].

Важливими складовими інвестиційно-інноваційної політики мають бути: підтримка інвестиційного розвитку сільськогосподарських підприємств; часткова компенсація відсотків за коротко- і середньостроковими кредитами, належне стимулювання розвитку лізингових операцій. З метою активізації інвестиційної діяльності в нашій країні необхідно удосконалювати існуючу податкову систему, яка повинна зацікавлювати інвесторів у вкладанні коштів у виробництво. На жаль, нині основна частина прибутку у сільському господарстві вилучається у інвесторів у вигляді податків, що примушує їх вкладати кошти у більш доходні сфери економіки.

Все більш важливого значення набувають розроблення і реалізація інноваційних проектів у пріоритетних галузях виробничої діяльності, в яких необхідно передбачити обґрунтоване застосування інноваційної продукції, що забезпечує істотний приріст обсягів та ефективності вироблюваної продукції. В Україні доцільно створити організації, які б виконували функції генерального підрядника – організатора комерційної реалізації інноваційного проекту.

3.3. Оптимізація складу та організації використання сільгоспробітників, посилення мотивації їх праці

Формуванню та розвитку «людського капіталу» у розвинених країнах світу останніми роками приділяється все більша увага. Зокрема, у США він зростає більш високими темпами, ніж у матеріально-технічній. Наприклад, у 1990 році витрати на освіту, охорону здоров'я та соціальне забезпечення тут перевищили капіталовкладення у виробництво більш ніж у 3 рази [137].

В Україні ж цей показник є значно нижчим. Тому не випадково, що останні роки тут відбувається досить значне скорочення кількості сільського населення. Зокрема, з 2001 по 2008 рр. чисельність сільського населення

зменшилася на 38,7 тис. осіб (або на 9,0%). За період з 2001 р. в 3,6 тис. населених пунктів не народилося жодної дитини.

Формування трудового потенціалу сільгосп підприємств у значно залежить від демографічної ситуації на селі, яка є кризовою. В умовах, коли відбувається активна міграція, старіння і вимирання сільського населення, розраховувати на належне забезпечення аграрного виробництва працівниками, звичайно, не можна. В українських селах активно відбуваються такі негативні процеси, як: зростання середнього віку селян, у результаті чого кількість пенсіонерів значно перевищує наявність людей працездатного віку; все більше сіл зовсім не мають молоді.

Здійснене в Україні в останні роки реформування сільгосп підприємств і прорахунки в держаній політиці призвели до вивільнення значної частини працівників і зростання рівня безробіття на селі. Причому, останній нині є найвищим серед інших сфер діяльності країни і продовжує зростати. І це не є випадковим, бо сільська місцевість за наявністю основних життєзабезпечуючих сфер (медичного, побутового, торговельного, транспортного обслуговування, освіти, культури тощо) у багато разів відстає від міст.

Уявлення про зміни розмірів в Україні в цілому та її Миколаївській області показника рівня безробіття в 2002-2008 рр., надають матеріали рис. 3.2, побудованого нами за даними Статистичного щорічника Миколаївської області [185].

У зміні розмірів зазначеного показника в динаміці за аналізовані роки ні в Україні в цілому, ні в Миколаївській області єдина закономірність відсутня. Порівнюючи ж останній (2008) рік з базовим (2002) роком, необхідно визнати, що по Україні в цілому рівень безробіття знизився, а на Миколаївщині – зріс. Останнє, звичайно ж, викликає занепокоєння.

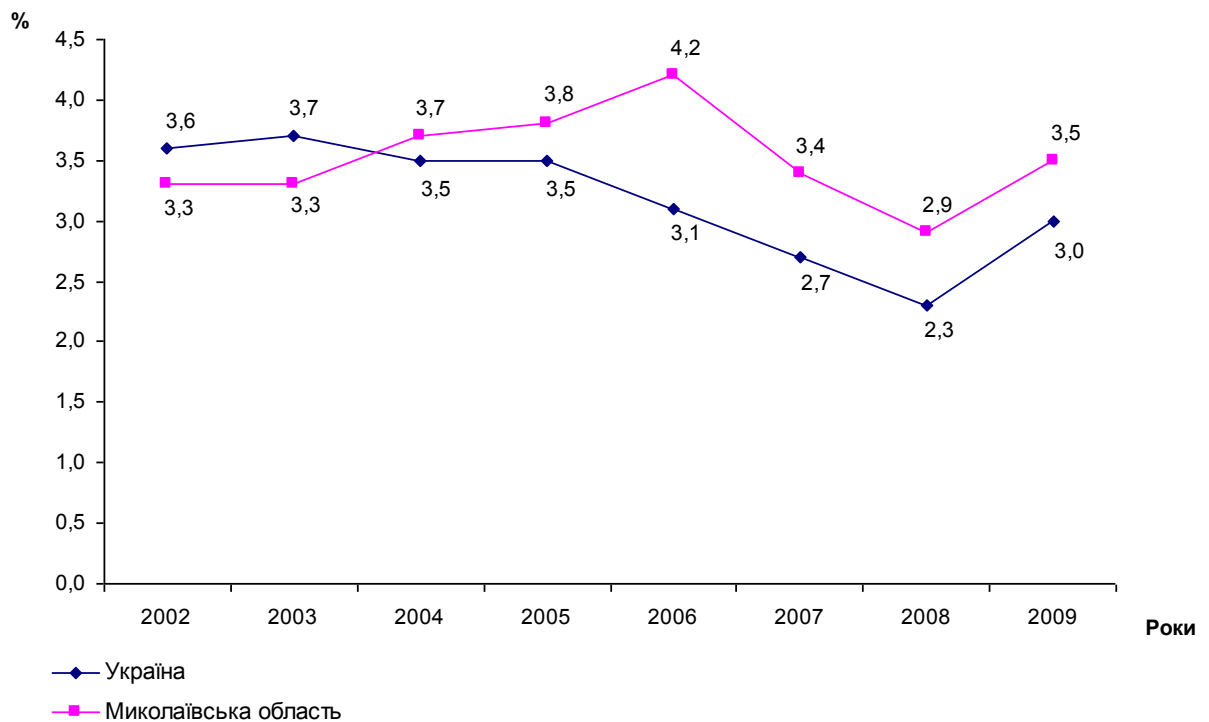

Рис. 3.2. Динаміка коефіцієнту безробіття населення України та Миколаївської області (на 1 січня), %

Більш конкретне уявлення про рівні безробіття та зайнятості сільського населення Миколаївської області за віковими групами за 2008 р. надає табл. 3.6. Як бачимо, найбільш великий рівень зайнятості сільського населення в аналізованому році склався по особах віком 30-34 років, а найнижчий – по пенсіонерах віком 60-70 років. Стосовно ж рівня безробіття слід вказати, що найвищим він був у молоді (15-24 років), а самим низьким – у осіб віком 35-39 років, що пов'язано з досить низькою увагою до молоді на селі, яка не може знайти для себе відповідну роботу. І це питання потребує найскорішого вирішення.

Слід відмітити, що завдяки активізації працевлаштування робітників сільського господарства, мисливства та лісового господарства у Миколаївській області в останні роки досягнуті позитивні зміни. Зокрема, у 2006р. було звільнено 575 працівників, а працевлаштовано – 7966 осіб (тобто в 13,9 разів більше). У 2007 р. ці показники становили відповідно 267 і 9392 осіб (тобто в 35,2 раза більше), а у 2008 р.– 113 і 10781 осіб (в 95,4 рази більше). Звичайно ж,

вказані зміни є досить позитивними, і роботу в цьому плані необхідно продовжувати і в майбутньому.

Таблиця 3.6

Рівні зайнятості та безробіття сільського населення Миколаївської області за його віковими групами у 2008 році (% до кількості населення відповідної вікової групи) *

Показники	Усього у віці 15-70 років	у тому числі						
		15-24 років	25-29 років	30-34 років	35-39 років	40-49 років	50-59 років	60-70 років
Рівень зайнятості	62,8	37,3	72,0	90,1	84,9	83,8	69,2	34,8
Рівень безробіття	7,5	18,1	17,6	2,2	0,5	6,4	4,1	-

* Побудовано за даними статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини у 2008 році» [180]

Важливими напрямками зниження рівня безробіття сільського населення є: створення у кожному адміністративному районі банку даних про наявність вакансій, що полегшить працевлаштування безробітних; виділення необхідних сум бюджетних коштів на створення нових робочих місць в державному секторі економіки; розвиток продуманої системи підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до вимог ринку; поліпшення інформування безробітних про наявність вільних робочих місць; встановлення цільового квотування робочих місць для літніх людей, жінок і молоді та надання їм відповідних гарантій при наймі на роботу і звільненні з неї; сприяння поширенню самозайнятості населення у фермерських та особистих селянських господарствах, допоміжних галузях; сприяння заснуванню власної справи та розвитку підприємницької ініціативи; розвиток агротуризму і відпочинку городян у сільській місцевості; скорочення робочого часу селян; створення необхідних умов для ефективного розвитку регіональних і міжнародних ринків праці тощо.

Проблемою села є і більш швидкі темпи скорочення кількості працюючих жінок (у порівнянні з чоловіками), що позбавляє сільські поселення перспектив розвитку. Як показують дослідження, для чоловіків важливим мотивом є відповідність робити набутій спеціальності, а для жінок – зручний режим

роботи, належні побутові умови та сприятливий морально-психологічний клімат у трудовому колективі. Для покращення статевого стану селян необхідно насамперед створити або відновити робочі місця для сільських жінок. За даними І.Г. Кириленка [103], лише від скорочення тваринництва в Україні було втрачено 500 тис. робочих місць. Крім того, за офіційною статистикою, протягом 11 років скоротилося 30% загальної кількості дошкільних закладів, 16% клубів і бібліотек, 42% закладів громадського харчування, 44% лікарень, 45% магазинів, 93% будинків побуту. А це – ще 200 тис. жіночих місць.

Першочерговим завданням керівників аграрних підприємств є збереження наявних в них працівників, які перебувають в найбільш продуктивному віці, мають достатні рівні кваліфікації та практичного досвіду. Вони повинні попіклуватися про удосконалення галузевої структури підприємства, яка дозволила б забезпечити більш повне завантаження працівників упродовж року. Розширенню зайнятості сільського населення сприяє розвиток трудомістких галузей (овочівництва, виноградарства, садівництва, скотарства, свинарства тощо).

Україні доцільно б було запозичити досвід інших країн світу – зокрема Китаю, де в сільській місцевості набули широкого розвитку підприємства багатьох галузей промисловості (з переробки сільгосппродукції, з виробництва будматеріалів і будівництва та ін.). При цьому залучаються кошти інвесторів, яким вигідно використовувати дешеву робочу силу селян.

Зменшенню кількості безробітних певною мірою сприяє і їх працевлаштування за умовою неповної зайнятості, оскільки це дозволяє їм одержувати певні доходи. Загальна кількість працівників сільського господарства, мисливства та пов'язаних з ними послуг, які з ініціативи адміністрації працювали неповний робочий день, у Миколаївській області у 2008 р. проти 2007 р. зросла на 847 осіб, або на 21,4%. При цьому збільшилася і частка таких робітників в загальній середньообліковій кількості зайнятих у цих сферах осіб – від 13,5% до 18,7%. Розміри ж цього показника по народному

господарству регіону дорівнювали відповідно 5,9 і 9,4%%. Тобто в аграрній сфері забезпеченню хоча б часткової зайнятості наявних працівників у дослідженні два роки приділялася більша увага.

Одним з важливих заходів щодо зменшення безробіття сільського населення і підвищення рівня його зайнятості є і поширення працевлаштування хоча б за тимчасовими угодами та сумісництвом. Наведені в додатку Ц по районах і містах Миколаївської області за 2008 рік дані щодо використання двох вказаних заходів свідчать, що найкращим чином вказані напрямки застосовувалися: перший – в Снігурівському і Доманівському районах, а другий – у Жовтневому та Миколаївському. Накопичений в них досвід необхідно поширити і на інші райони області, особливо на Очаківський, Новобузький, Казанківський, Арбузинський, Братський, Владіївський і Сланецький райони.

До заходів, спрямованих на підвищення зайнятості сільського населення, можна віднести і такі: розвиток на селі малих підприємств, що обслуговують аграрне виробництво і переробляють вирощену в ньому продукцію; розширення мережі інфраструктурних формувань аграрного ринку (заготівельних і складських об'єктів, постачальницьких, транспортних, інформаційних, консультативних та деяких інших структур); зміцнення соціальної інфраструктури села (побудова дошкільних та медичних установ, доріг з твердим покриттям тощо.); диверсифікація підприємницької діяльності на селі; розвиток сільського туризму; відродження і відтворення підсобних промислів та ремесел.

Невід'ємною умовою збільшення забезпеченості сіл трудовими ресурсами є збереження наявної у них молоді та залучення молодих спеціалістів. Важливими заходами щодо захисту інтересів сільської молоді є: прийняття відповідних законодавчих і нормативних державних актів; удосконалення системи фінансування соціального захисту сільської молоді; забезпечення умов покращення технологій виробництва; розширення мережі професійно-технічних навчальних закладів для підготовки працівників масових

професій у сільському господарстві, відновлення роботи міжшкільних професійно-навчальних комбінатів; надання молоді можливості для проходження альтернативної служби на аграрних підприємствах, в установах і організаціях, розташованих у сільській місцевості; державна підтримка розвитку молодіжного фермерства в сільській місцевості; надання сільській молоді пільгових кредитів для придбання товарів тривалого користування та будівництва житла; забезпечення молодим спеціалістам належного рівня заробітної плати і медичного оздоровлення (як їх самих, так і дітей); створення у відповідних міністерствах і відомствах організаційних структур, які відповідають за соціальний захист молоді та ін.

Дійовими заходами щодо підвищення зайнятості сільського населення, зокрема, є визначення потреби в робочих місцях і створення оптимального ринку праці, а також виявлення можливостей створення додаткових робочих місць і забезпечення наявних. Зниженню рівня безробіття сприятимуть збільшення рівня самозайнятості населення та кількості нових підприємств, здатних забезпечити робочими місцями певну кількість мешканців сіл, у тому числі і пенсіонерів. Підвищенню ж рівня зайнятості сільського населення сприятимуть: розроблення та впровадження механізму мотивації праці; розширення мережі об'єктів соціальної інфраструктури села; легалізація неформальної зайнятості; активна співпраця сільгосппідприємств з кадровими агенціями та дорадчими службами, що є безпосередніми учасниками ринку праці на селі.

За дослідженнями науковців, до 2015 р. в Україні необхідно збільшити кількість робочих місць у сільгосппідприємствах (за умови прискореного розвитку виробництва і підвищення продуктивності праці) до 1344 тис. од. [178, с.72]. Основними особливостями сільського ринку праці, які гальмують його розвиток, є: сезонний характер більшості видів сільгоспдіяльності, який зумовлює нерівномірність трудового навантаження у різні періоди року; нерозвиненість і дорожняча транспортного сполучення (що робить останнє недоступним для більшості мешканців сіл).

Важливими напрямками покращення діяльності обласних центрів зайнятості, у т.ч. і Миколаївського є удосконалення (у сполученні з ростом видатків на фінансування соціальних заходів) структури витрачання коштів фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, широкомасштабне впровадження єдиної технології обслуговування незайнятого населення, а також відкриття на базі сільських рад представництв (філій) районних центрів зайнятості.

Серед заходів державного регулювання ринку праці найбільш важливими є: здійснення пріоритетного фінансування розвитку соціальної сфери на селі; розроблення регіональних комплексних програм виходу з кризових ситуацій; сприяння розвитку підприємництва, приватної ініціативи; підвищення ефективності використання трудових ресурсів; підприємства, установи й організації, що створюють нові робочі місця в регіонах з високим рівнем безробіття місцевого населення, повинні мати пільги з оподаткування прибутку та іншу фінансову допомогу згідно із законодавством.

Важливим фактором досягнення належної ефективності діяльності реформованих підприємств є висока компетентність і ділові якості керівників та спеціалістів, які вміють визначити майбутню стратегію розвитку. У ринкових умовах великого значення набувають і ділові зв'язки керівників і спеціалістів господарств з іншими підприємницькими структурами та державою. Однак (за деякими експертними оцінками) тільки у 15% реформованих сільськогосподарських підприємств нашої країни працюють керівники і фахівці, що відповідають сучасним вимогам, і саме на ці агроформування припадає близько 40% виробленої валової продукції (без урахування особистих господарств населення) [100]. Як правило, це – великі високотехнологічні спеціалізовані підприємства з виробництва й переробки зерна, соняшнику, цукрових буряків, молока, а також продукції птахівництва й вигодівлі свиней.

Рівень кваліфікації працівників повинен відповідати вимогам сучасних технологій і використовуваних у виробництві технічних засобів. З метою

формування високопрофесійних управлінських кадрів в Україні необхідно запровадити дійову систему безперервної освіти фахівців різного рівня управління.

Слід вказати, що важливими складовими формування концепції кадрового потенціалу в сільськогосподарському виробництві мають стати: створення умов для працевлаштування молодих спеціалістів (істотне підвищення рівня заробітної плати, розширення держаної підтримки галузей АПК, запровадження державного замовлення від обласних, районних і сільських адміністрацій, безпроцентні кредити на придбання житла, участь роботодавців у підготовці фахівців, державні інвестиції та програми щодо створення відповідної соціально-побутової сфери села тощо); професійний ріст сучасної управлінської еліти тощо.

Важливою проблемою є і комплектування аграрних підприємств механізаторськими та іншими кадрами масових професій. У сільських загальноосвітніх школах необхідно відродити профорієнтаційну роботу, посилити їх зв'язок з сільськогосподарським виробництвом, що сприятиме вихованню у молоді бажання працювати на селі. В Україні доцільно істотно збільшити обсяги бюджетного фінансування підготовки кадрів для сільської місцевості, оснащення навчальних закладів сучасною технікою і устаткуванням.

На жаль, у зв'язку з фінансовою кризою, яка має місце в нашій країні і в тому числі – на Миколаївщині, дійсних позитивних змін у навчанні селян новим професіям немає. Наприклад, у Миколаївській області у 2006 р. їх одержали 296 осіб, у 2007 р – 158, а в 2008 р. – 250. Позитивним явищем є лише зростання останніми роками кількості осіб, що підвищили свою кваліфікацію. Зокрема, у 2006 р. їх чисельність дорівнювала 582 людини, у 2007 р і 2008 р. – відповідно 920 і 940.

Для успішного вирішення кадрової проблеми необхідно здійснювати ефективне інвестування в людський капітал, яке повинне забезпечувати в масштабах країни випереджальні темпи зростання валового внутрішнього

продукту над темпами приросту інвестицій, а на макрорівні – високу конкурентоспроможність підприємства. Саме такі інвестиції дають змогу залучати в сільськогосподарське виробництво кваліфікованих фахівців, які мають відповідну спеціальну підготовку.

В Україні доцільно розробити і опрацювати дійову програму роботи з кадрами на селі на майбутні роки, яка б передбачала комплекс заходів, здатних об'єднати зусилля загальнодержавних, регіональних та місцевих органів управління, а також сільгосп підприємств різних форм власності і господарювання. Ця програма повинна бути спрямованою на подолання кризової демографічної ситуації, зупинення негативної тенденції щодо погіршення вікового, статевого та професійно-кваліфікаційного складу сільського населення, оптимізацію рівня забезпеченості аграрних підприємств висококваліфікованими кадрами.

З метою регулювання питань сільського розвитку слід створити спеціальне агентство, яке функціонувало б на державній або державно-громадській основі і здійснювало координацію та контроль за комплексним розвитком сільських територій.

Ефективність використання ресурсного потенціалу аграрного сектору АПК значною мірою залежить від того, як побудована оплата праці його робітників. Слід визнати, що сучасний рівень останньої в більшості сільськогосподарських підприємств є досить низьким. Крім того, негативно впливає на добробут населення і перехід цілого ряду безкоштовних раніше послуг (в освіті, охороні здоров'я тощо) у платні, а також ріст тарифів на платні послуги. Сучасний рівень оплати праці є значно меншим, ніж мінімальний споживчий «кошик» і тому не в змозі забезпечити нормального відтворення трудового потенціалу підприємств. До того ж на практиці нерідкі випадки, коли мають місце затримки з їх виплатою. І це – при дуже високих реалізаційних цінах практично на всі необхідні людині споживчі товари.

Останніми роками держава відмовилася від своїх прав і обов'язків, якими раніше регулювалися розподільчі відносини і забезпечувалися певні гарантії

працівникам. Нові ж механізми державного регулювання оплати праці, по суті, не є дійовими, що негативно позначається і на життєвому рівні населення, і на становищі виробництва. Вже тривалий період частка оплати праці у структурі собівартості сільгосппродукції в Україні поступово зменшується. Наприклад, у 2008 р. вона склала лише 10,7%, тоді як у розвинених країнах світу – 38-45%. Тому рівень оплати праці в сільському господарстві нашої країни доцільно значно підвищити.

Частка оплати праці у загальних витратах на виробництво аграрної продукції у сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області в останні роки, як свідчить рис.3.3, є нестабільною і порівняно низькою. Причому, це стосується як сільськогосподарської діяльності в цілому, так і обох груп її галузей – рослинництва і тваринництва. Позитивним явищем є лише деяке збільшення розмірів аналізованого показника у 2008 р. проти 2000 р. Однак, на жаль, це зростання є досить незначним.

Як показали наведені у підрозділі 2.3 дослідження, номінальна середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника в області у 2005р. становила 744,26 грн, а у 2008р. – 1066грн, що на 42,7% є вищою. Однак, на жаль, середній рівень оплати праці 1 робітника і в Україні, і на Миколаївщині є значно нижчим у порівнянні не тільки з країнами ЄС, а і з Росією, Казахстаном та Білоруссю.

Середні рівні оплати праці сільгоспробітників є неоднаковими і по адмінрайонах Миколаївщини. На нашу думку, адміністраціям районів і керівникам сільгосп підприємств з найбільш низькою мотивацією праці доцільно докласти зусилля щодо підвищення розмірів заробітків своїх працівників хоча б до рівнів, досягнутих кращими районами та підприємствами області.

Важливим завданням практично кожного сільгосп підприємства є нарахування своїм робітникам належних сум не тільки основної, а і додаткової оплати праці. На жаль, розміри останньої, заохочувальних та компенсаційних виплат в сільському господарстві є значно меншими в порівнянні і з

промисловістю, і народним господарством у цілому. Зокрема, у Миколаївській області в 2008 р. їх питома вага склала відповідно 18,7, 39,0 і 37,6%. Звичайно ж, вже найближчим часом вкрай необхідні дійові заходи щодо нарахування сільгосптоваровиробникам більш високих заробітків.

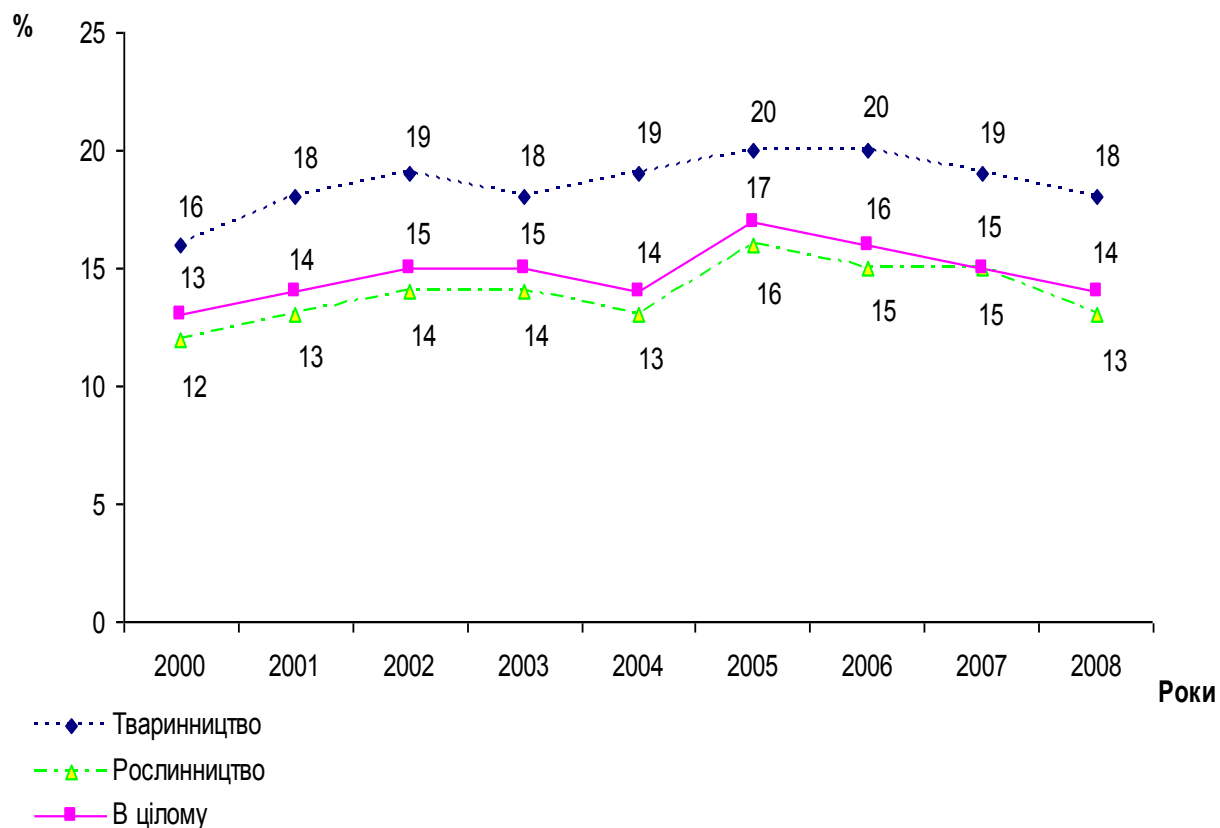

Рис.3.3. Питома вага оплати праці у загальних витратах на виробництво аграрної продукції у сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області (побудований за даними статистичного збірника «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» [151, с.18])

Позитивним явищем останніх років є помітне зменшення сум заборгованості по заробітній платі працівникам сільськогосподарських підприємств. Уявлення про динаміку розмірів цього показника по Україні в цілому та її Миколаївській області надають матеріали табл.3.7, побудованої за даними Статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області у 2008р.» [161].

**Заборгованість із виплати заробітної плати працівникам підприємств
сільського господарства та пов'язаних з ним послуг**

Показники	Млн грн (на початок року)			Індекс 2009 р. до	
	2000 р.	2005 р.	2009 р.	2000 р.	2005 р.
Заборгованість:					
- Україна в цілому	2041,9	275,9	1188,7	0,58	4,3
- Миколаївська область	83,0	5,0	23,8	0,29	4,8
Частка області в Україні	4,1	1,8	2,0	X	X

Як бачимо, за 2000 – 2008 рр. і в Україні в цілому, і на Миколаївщині відбулося значне зменшення загальних сум невиконаних своєчасно сільгосппрацівникам заробітків. Причому, у Миколаївській області вони скоротилися в 3,5 рази, а в Україні в середньому – в 1,7 рази. Тобто в досліджуваному нами регіоні погашення заборгованості сільгосппідприємств своїм працівникам здійснювалося значно (2,1 рази) більшими темпами, що, звичайно ж, є позитивним явищем.

Але слід визнати, що середні розміри заробітків працівників аграрних підприємств поки що є значно більш низькими, ніж в інших галузях економіки. Ураховуючи, що значна частина сільгосппідприємств відчуває нестачу коштів для своєчасної сплати заробітків своїм працівникам, є сенс у створенні консолідованого страхового фонду заробітної плати за рахунок роботодавців з наступним використанням його коштів на погашення заборгованості по ній в разі банкрутства підприємства.

Інформацію про те, які зміни за 2005 і 2008 рр. відбулися в різних адмінрайонах Миколаївської області, зосереджено в додатку III (вона взята нами із статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області у 2008 році» [161]). Із наведених в ньому даних видно, що, на жаль, у більшості адмінрайонів області заборгованість по виплаті заробітків в обидва аналізовані роки існувала. Найбільш кращий у цьому плані стан справ був в трьох районах – Братському, Веселинівському і Снігурівському, де зовсім відсутня заборгованість. Необхідно, щоб їх досвід активно впроваджували у себе всі інші райони нашої області.

В нашій країні належить виробити і освоїти сучасні диференційовані системи заробітної плати та обрати такі з них, які найкраще відповідають конкретним умовам виробництва. Колективним формам організації праці повинна відповідати колективна оплата. У цьому плані заслуговують на увагу безтарифні системи, які дозволяють всебічно враховувати як колективні результати, так і особисті внески окремих працівників.

В основу безтарифної моделі організації зарплати на сільськогосподарських підприємствах слід покласти принцип співвідношення в оплаті праці різної якості залежно від груп кваліфікації робітників, їх розрядів, професій та посад. Саме з урахуванням цих особливостей повинні розподілятися кошти за кінцеві результати праці. Бабенко Ю.М. та Македонський А.В. [12] для цього рекомендують використовувати наступну формулу:

$$РОП_i = \frac{K_i \times ГРД}{K_{ср} \times n},$$

де РОП_i – розмір оплати праці i-го робітника; K_i – коефіцієнт, що показує, у скільки разів оплата праці цього робітника вища мінімальної по підприємству; ГРД – госпрозрахунковий дохід працівників; K_{ср} – середній коефіцієнт співвідношень в оплаті праці на підприємстві; n – загальна кількість робітників підприємства.

В свою чергу K_{ср} можна визначити за формулою:

$$K_{ср} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \cdot n_i}{n}$$

Деякі автори роблять наголос на поширенні погодинної оплати праці як засобу державного її регулювання та сприяння підвищеного рівня зайнятості населення. Проте, на нашу думку, домінуючу роль у формуванні заробітків працівників аграрного сектора АПК повинна відігравати не погодинна, а оплата за конкретну роботу. При цьому слід забезпечити належний зв'язок заробітної плати з кінцевими результатами праці. Основна оплата більшості працівників

сітьгоспідприємств може бути поставлена в залежність від обсягів виробництва.

Крім того, потрібне стимулювання працівників за фінансові результати діяльності підприємства – прибуток, умовний прибуток (для об'єктивно збиткових та дотованих виробництв), а здебільшого – відносну економію (порівняно з обґрунтованими нормативами чи завданнями). Стимулювання економії матеріальних ресурсів за нинішніх умов особливо важливе, оскільки їх питома вага в собівартості значно зросла. Частину вивільнених таким чином коштів доцільно спрямовувати на підвищення заробітної плати. В якості показників преміювання працівників сільгоспідприємств можуть бути взяті і підвищення (порівняно з планом або нормативом) урожайності сільгоспкультур та продуктивності тварин, і покращення якісних параметрів продукції.

Найбільш прийнятною формою оплати праці для аграрних підприємств є та, що формується виходячи з встановлених в розрахунку на одиницю вартості продукції нормативів оплати праці, які повинні забезпечувати хоча б мінімальний гарантований рівень заробітку. Нижньою межею останнього повинен бути його мінімальний розмір, який господарство мусить сплачувати за найменш кваліфіковану працю за умови повного відробітку місячного фонду робочого часу. Що стосується максимальної межі оплати праці, то вона (при повному використанні річного фонду робочого часу) повинна знаходитися хоча б на рівні прожиткового мінімуму на період угоди про оплату праці.

Недопустимою в Україні є ситуація, коли висококваліфікований спеціаліст одного підприємства має більш низький заробіток, ніж значно менш кваліфікований – в іншому. Держава повинна контролювати це питання. Одним із пріоритетних напрямків аграрної політики України є здійснення системних організаційних заходів щодо погашення заборгованості та підвищення рівня середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства.

Основним елементом державного регулювання розмірів заробітків сільгосппрацівників має бути гарантування їх мінімальних рівнів. Останні ж не повинні бути меншими, ніж встановлений на відповідний період часу

прожитковий мінімум. Держава законодавчо зобов'язана організувати перспективні наукові дослідження з метою забезпечення розроблення і застосування тарифної системи, удосконалення тарифно-кваліфікаційних довідників, проводити єдину тарифну політику.

Кошти на здійснення соціальних програм повинні виділятися з державного та місцевих бюджетів і розподілятися у формі пільгових кредитів, субсидій, субвенцій місцевим адміністраціям і сільському населенню. Для забезпечення належного розвитку соціальної інфраструктури села необхідні заходи: передбачення у державному і регіональних бюджетах довгострокових інвестиційних кредитів для індивідуального будівництва на селі під заставу земельних ділянок за умови надання кредитів з невеликою ставкою за їх кредитування; надання сільгосп підприємствам, які продовжують утримувати об'єкти соціальної сфери, пільг і гарантій в реалізації продукції, та кредитуванні і застосування до них заохочувальних заходів; компенсація сільгосп підприємствам витрат на утримання об'єктів соціальної сфери (на рівні прийнятих нормативів); зниження рівнів оподаткування сільгосп підприємств пропорційно розмірам їх витрат на утримання соціальних об'єктів; прискорення передачі соціальних об'єктів місцевій владі.

Оновлення сільської соціальної інфраструктури повинне здійснюватися за рахунок різноманітних джерел фінансування. Необхідна державна підтримка сільських населених пунктів, які втратили здатність для самовідтворення, запровадження матеріальної допомоги на господарське забезпечення для випускників вищих та середніх спеціальних начальних закладів через надання довгострокових пільгових кредитів за регіональними програмами «Власний дім». Зміцнення та розширення соціальної сфери потрібно здійснювати насамперед за рахунок будівництва загальноосвітніх, дошкільних та медичних закладів (дільничних лікарень та фельдшерсько-акушерських пунктів).

Створення в сільських поселеннях нових сучасних соціальних закладів повинно здійснюватися із застосуванням компенсацій відповідних витрат з державного та місцевих бюджетів. Причому, необхідно досягти таких обсягів

асигнувань, які забезпечать усі потреби розвитку соціальної інфраструктури на селі. Слід вказати, що місцеві органи самоврядування мають здійснювати контроль за станом соціальної сфери та постійно піклуватися про комплексний розвиток територій.

Підтримка соціальної сфери повинна бути спрямована насамперед на такі цілі: забезпечення раціональної організації виробництва і стимулювання праці; підготовку і перепідготовку кадрів, які можуть бути вивільнені у зв'язку з реорганізацією підприємств; встановлення для сільської місцевості нормативів державних витрат на медичне обслуговування, освіту, культуру та відпочинок населення.

Для забезпечення належного розвитку соціальної інфраструктури села необхідно поступово відновлювати її державне інвестування. У розвинених країнах світу фінансова допомога надається не тільки державним, а і приватним господарствам. Стимулювання створення на підприємствах нових робочих місць в них здійснюється насамперед за допомогою заходів кредитної і податкової політики. В Україні доцільно запровадити прозорий і жорсткий режим використання бюджетних коштів, що виділяються на створення інфраструктурних об'єктів села.

До числа першочергових державних заходів повинні включатися і такі, як:

- створення умов, що сприяють скороченню безробіття і підвищенню доходів сільського населення;
- посилення та активізація держпідтримки заходів, спрямованих на вирішення житлової проблеми, розвиток на селі систем охорони здоров'я, освіти, газифікації, дорожнього будівництва;
- розроблення і реалізація механізму управління природними ресурсами, захисту навколишнього середовища.

3.4. Ефективний розвиток підприємництва, інтеграції та кооперації і покращення фінансового забезпечення господарств

Останніми роками, коли більшість сільськогосподарських підприємств відчуває гостру нестачу ресурсного потенціалу, все більшу актуальність набуває розвиток підприємництва. Насамперед це викликано тим, що у зв'язку з економічною кризою відбувається тенденція до скорочення кількості інноваційно активних підприємств, частка яких нині не перевищує 10%. І це – тоді, як у розвинених країнах світу розмір цього показника перебуває в межах 60-70% [130].

Підприємницькими сільськогосподарськими формуваннями можуть бути підприємства будь-яких форм господарювання – і приватні, і державні, і господарські товариства, і виробничі кооперативи, і фермерські господарства. Уявлення про зміни їх складу по Миколаївській області за 2006 – 2008рр. надають матеріали табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Розподіл діючих у сільському господарстві Миколаївської області підприємств по їх організаційно – правовим формам*

Форми господарств	Кількість підприємств, од.		Їх структура, %	
	2006 р.	2008 р.	2006 р.	2008 р.
Господарські товариства	351	348	7,9	8,0
Приватні підприємства	288	295	6,5	6,8
Виробничі кооперативи	20	22	0,4	0,5
Державні підприємства	18	16	0,4	0,4
Фермерські господарства	3726	3587	83,8	83,0
Підприємства інших форм	44	56	1,0	1,3
Всього	4447	4324	100,0	100,0

*Побудовано за даними статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини».

Наведені у вказаній таблиці дані свідчать, що загальна кількість сільськогосподарських підприємств у 2008 р. проти 2006 р. зменшилася на 123 одиниці. Причому, це відбулося за рахунок господарських товариств, фермерських господарств і державних підприємств. У трьох групах господарств (приватних, кооперативних та інших форм власності), навпаки, має місце збільшення їх чисельності – відповідно на 7, 2 і 12 одиниць. Розглядаючи

структуру організаційно-правових форм аграрних підприємств, необхідно вказати, що за досліджений період часу ніяких суттєвих змін в ній не відбулося.

Проведене нами, наприклад, за 2008 рік порівняння такого узагальнюючого показника ефективності сільгоспдіяльності підприємств різних організаційно-правових форм, як рівень рентабельності показало, що самі великі розміри цього показника були досягнуті у фермерських господарствах (37,6%) і господарських товариствах (32,5%). Що ж стосується інших господарств, то рівень рентабельності по них становив: по приватних підприємствах – 22,6%, по виробничих кооперативах – 11,6%, а по державних господарствах – 2,8%, тобто різниця в розмірах цього показника між підприємствами різних організаційно-правових форм є помітною. Однак в попередні роки кращий стан справ у цьому плані був у приватних і фермерських господарствах. Тобто у ті чи інші роки різні підприємства працюють з неоднаковою ефективністю, рівень якої значною мірою залежить від діяльності їх керівників.

Вибір тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання повинен здійснюватися з урахуванням розміру і спеціалізації підприємства, рівня інтенсивності виробництва в ньому, економічних інтересів власників та ефективності функціонування. Конкретне уявлення про те, як саме розподілялися в останні 3 роки аграрні підприємства Миколаївщини за розмірами їх посівних площ надають матеріали табл. 3.9.

Наведені в ній дані свідчать, що у динаміці за дослідженими нами роками практично по всіх виділених групах господарств відбулися коливання. Порівнюючи один з одним 2008 і 2006 роки, необхідно вказати, що в розподілі господарств за розмірами їх посівних площ мали місце деякі зміни: зменшення частки дрібних (з площею до 50 га) підприємств, зростання – середніх, а питома вага великих (з площею більше 3000 га) формувань залишилися майже незмінною.

Таблиця 3.9

Розподіл аграрних підприємств Миколаївської області за розміром загальної посівної площі сільгоспкультур*

Показники	Кількість підприємств, од			Їх структура,%		
	2006р.	2007р.	2008р.	2006р.	2007р.	2008р.
Підприємства – всього	3757	3609	3850	100,0	100,0	100,0
З них з площею, га до 50	2460	2293	2453	65,5	63,5	63,7
50,01-100	288	284	331	7,7	7,9	8,6
100,01-250	322	374	336	8,5	10,4	9,5
250,01-500	211	210	221	5,6	5,8	5,7
500,01-1000	164	161	183	4,4	4,5	4,8
1000,01-2000	164	162	154	4,4	4,5	4,0
2000,01-3000	83	66	75	2,2	1,8	2,0
більше 3000	65	59	67	1,7	1,6	1,7

* За даними статистичних збірників «Сільське господарство Миколаївщини» за відповідні роки

Як свідчить практика, більш високих економічних результатів досягають великотоварні підприємства, що працюють на принципах спільного використання розпайованих засобів виробництва, застосовують досвід колективної організації виробництва і праці, зберегли цілісність організаційно-господарських комплексів і пропорцій їх успішного функціонування.

У великотоварних господарствах урожайність зернових знаходиться на рівні 45-50 ц/га, цукрового буряка – 400-500 ц/га, соняшнику – 23-30 ц/га, надій на фуражну корову 4700-5000 кг, середньодобовий приріст худоби і свиней на відгодівлі – 450-480. Собівартість продукції тут на 25-30% нижче, а продуктивність праці – вище в 2,5-3 рази [4]. Фінансове становище таких господарств стійке, вони послідовно оновлюють свій ресурсний потенціал (насамперед – за рахунок придбання нових тракторів, комбайнів, сільгоспмашин). Нові відносини власності в них ефективно сполучаються з принципами спеціалізації і концентрації виробництва. Тому при подальшій трансформації сільськогосподарських підприємств слід уникати їхнього розукрупнення.

Однак доцільно мати на увазі, що у випадку, коли розміри підприємства перевищують за раціональні розміри, з'являється негативний ефект масштабу. За дослідженнями В.Я. Месель-Веселяка [134], оптимальний розмір

сільськогосподарського підприємства складає 2,5 тис. га і більше, ферми з виробництва молока – 600 корів. При цьому забезпечуються значне зниження (на 25-30%) собівартості продукції і підвищення продуктивності праці (у 2-2,5 рази).

Розміри створюваних нових підприємств повинні таким чином сполучатися з параметрами вже існуючих господарських формувань, щоб вони у сукупності забезпечували не тільки потреби ринку у тому чи іншому виді продукції, а і необхідні розміри резервних запасів, завантаження наявних в регіоні потужностей переробних підприємств. Оскільки і великі, і середні, і малі за своїми розмірами підприємства мають свої переваги і недоліки, необхідно, щоб на практиці вони сполучалися між собою у найкращих пропорціях і ефективно доповнювали один одного.

У країнах з ринковою економікою основною організаційною формою сільськогосподарського виробництва є фермерські господарства. Поступово зростає їх роль і в колишніх соціалістичних країнах Центральної та Східної Європи. Проте, незважаючи на це, в Україні процес їх створення відбувається досить повільно.

Середній розмір сільськогосподарських угідь у розрахунку на 1 фермерське господарство, наприклад, Миколаївщини, у 2008 р. дорівнював 74,3 га, на яких практично неможливо використовувати прогресивні сівозміни і технології вирощування аграрної продукції, високопродуктивну техніку та обладнання. До того ж фермери, як правило, досить погано забезпечені необхідною технікою, яка здебільшого є старою, зношеною. Слід визнати, що на Миколаївщині розвиток фермерства має тенденцію до посилення, про що свідчать зростання кількості та збільшення земельних площ фермерів (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

**Основні показники ресурсного потенціалу фермерських господарств
Миколаївської області***

Показника	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Кількість фермерських	4260	4373	4504	4533	4517	4445	4559	4638	4603

господарств, одиниць									
Площа наданих їм сільськогосподарськ их угідь, тис. га	134,4	184,6	201,0	237,5	255,3	273,8	310,2	325,6	342,2
у тому числі ріллі	129,0	178,9	194,2	232,2	249,4	269,3	306,3	320,8	337,7
Поголів'я великої рогатої худоби – всього, гол.	80	1222	1438	645	748	908	975	847	948
у тому числі корів	22	492	465	326	339	391	447	422	375
Свині	266	2300	3199	1751	1415	3685	5324	3542	2920
Вівці та кози	-	190	283	307	390	541	1096	1797	2442
Птиця	12972	18390	10590	8774	23118	31031	22263	13688	12220
Кількість, одиниць: - тракторів	1140	1395	1522	1622	1802	1937	1980	2023	1947
- комбайнів - всього	243	348	423	456	499	511	516	526	1059
з них: зернозбиральних	226	307	374	404	443	460	472	478	494
кукурудзозбиральних	8	15	19	26	28	30	26	30	25
кормозбиральних	9	21	25	22	21	21	18	18	14
бурякозбиральних	8	22	29	22	23	23	21	20	13
- сівалок	625	779	817	878	1005	1082	1114	1140	1106
- жаток валкових	59	100	109	111	146	161	177	179	175

* За даними статистичних збірників «Сільське господарство Миколаївщини» за відповідні роки

З табл. 3.10 бачимо, що з роками у вказаній області відбулося і одночасне збільшення поголів'я великої рогатої худоби (у тому числі – корів), свиней, овець і кіз. Зросла і кількість наявної у фермерів техніки.

За даними статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини», загальна вартість валової продукції сільського господарства, виробленої фермерськими господарствами області останніми роками, склала: у 2001р. – 179,9 млн грн, 2002 р. – 188,1млн грн, 2003 р. – 101,4 млн грн, 2004 р. – 208,2 млн грн, 2005 р. – 200,3 млн грн, 2006р. – 265,0 млн грн, 2007 р. – 115,0 млн грн, у 2008 р. – 352,3 млн грн. [181]. Водночас в останні роки має місце і підвищення доходів, а в кінцевому рахунку – і рівні в прибутковості.

Досвід країн Західної Європи свідчить, що ефективність виробництва вища там, де розміри землекористування перевищують 100 га, у США – 400 га. При цьому досягається повна трудова зайнятість фермера і найвища ефективність використання засобів виробництва. За розрахунками інституту

аграрної економіки НААНУ, раціональні розміри фермерських господарств для овочівницьких, плодоягідних і виноградарських господарств – 25-50 га; для інших напрямів спеціалізації – 300-400 га. Тобто більшість існуючих господарств потребують збільшення землекористування, насамперед за рахунок оренди земельних ділянок у інших категорій сільського населення [1, С.185].

Хоча середній розмір фермерського господарства по Україні в цілому є порівняно невеликим і складає 62 га (тоді як, наприклад, в Росії – 42 га), але близько половини фермерів нашої країни мають земельні ділянки площею до 10га, а близько 15% – до 5 га [70, с.300]. Але доцільно мати на увазі, що розширення площ кожного окремого фермерського господарства повинно здійснюватися лише з урахуванням його можливостей у забезпеченні ефективного господарювання.

Дійовим напрямом підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств є удосконалення їх спеціалізації. Слід вказати, що спеціалізація сільськогосподарських виробничих формувань притаманна усім країнам з високим рівнем розвитку продуктивних сил. Наприклад, у США 93% фермерських господарств є вузькоспеціалізованими, у Канаді спеціалізованими є близько 90% ферм. Спеціалізовані господарства переважають і в країнах ЄС. В Україні питома вага спеціалізованих сільгоспідприємств у їхній загальній кількості складає близько 18%. Внаслідок цього вона не в змозі запроваджувати індустріальні технології та мати достатню кількість висококваліфікованих фахівців [144, с.143-144, 146]. Конкретну інформацію про співвідношення галузей сільгоспідприємств Миколаївщини за 1995, 2000 і 2005-2008рр. зосереджена в додатку Щ, зробленому за даними Статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» [185].

У динаміці по наведених у вказаному додатку роках по всіх виділених в ній галузях і продуктах єдиної закономірності немає. Порівнюючи ж останній (2008) рік з базовим (1995) роком, помічаємо, що у вартості валової продукції сільського господарства за цей період відбулося збільшення частки групи

рослинництва і зменшення – тваринництва. При цьому у рослинницьких галузях спостерігалось підвищення ролі зерновиробництва, олійних та овочевих культур і зниження – інших. Стосовно тваринництва необхідно вказати, що негативні зміни в його розвитку мали місце по всіх видах його продукції (крім яєць). Тобто в спеціалізації аграрних підприємств відбулися дуже суттєві зміни.

Найбільш перспективними з точки зору спеціалізації аграрного виробництва для умов Миколаївської області є: господарства, що спеціалізуються на вирощуванні зернових і технічних культур; плодоовочівництво, картоплярство, садівництво доцільно розвивати переважно у приватному секторі на базі горизонтальної кооперації; розвиток масового товарного виробництва м'ясо-молочної продукції – у фермерських та особистих селянських господарствах; відродження індустріального виробництва м'яса птиці, що забезпечує високу конверсію кормів, належну оборотність засобів і рентабельність виробництва.

Ефективність використання ресурсного потенціалу кожного окремого підприємства залежить від визначення найбільш прийняттого співвідношення між різними сферами його діяльності. Останнього ж можна досягти насамперед на основі застосування економіко-математичного моделювання. Разом з Ключник А.В. для ПОСП «Золота Нива» Новобузького району ми вирішили задачу щодо визначення оптимальних розмірів сільськогосподарських і промислових галузей та їх співвідношення між собою. Функція цілі – одержання максимальної суми прибутку. При цьому ми використовували наступну вихідну інформацію: фактичні площі земель, що знаходяться у користуванні – за видами угідь; сучасний склад поголів'я тварин; рівень виходу продукції з 1 га посівних площ і від однієї голови худоби та птиці; норму годівлі тварин та оптимальні кормові раціони; обсяги виробництва та реалізації продукції рослинництва та тваринництва; витрати праці та грошових коштів у секторах сільськогосподарського та переробного виробництв; прогнозні

реалізаційні ціни на продукцію. Уся фактична вихідна інформація по досліджуваному підприємству взята нами в середньому за 2006 – 2008рр.

У вказану задачу нами було введено цілий комплекс змінних, серед яких: площі сільськогосподарських культур; поголів'я худоби та птиці; обсяги виробництва, реалізації та внутрішньогосподарського споживання продукції; структура витрат (загальних, виробничих, трудових).

Водночас ми передбачили низку відповідних обмежень, у тому числі: щодо структури посівних площ; збалансованості обсягів виробництва і потреби в кормах та інших виробничих ресурсах; оптимізації поголів'я тварин; обсягів виробництва і наступного використання одержаної продукції (у тому числі реалізації); балансу сировини; обсягів виробничих потужностей переробних цехів підприємства.

Математична модель вирішеної нами задачі нараховує 96 змінних і 113 обмежень. Вирішення задачі на ЕОМ здійснювалося за допомогою стандартних засобів пошуку рішення табличного процесора MS Excel. Моделі вказаної задачі (з умовними позначеннями) наведено в додатку Ю.

За результатами розв'язання цієї задачі нами визначено оптимальні обсяги виробництва і співвідношення галузей аграрної та переробної сфер економіки ПОСП «Золота Нива» Новобузького району. Основні показники, одержані у кінцевому рахунку, зосереджено у таблицях 3.11, 3.12, 3.13.

Порівнюючи одну з однією фактичну і проектну посівні площі ПОСП «Золота Нива» Новобузького району за видами культур (табл. 3.11), бачимо суттєве збільшення площ озимого і ярого ячменю, кукурудзи на силос і зелений корм та багаторічних трав. По інших же культурах пропонується деяке зменшення (або незмінність) площ посівів.

Таблиця 3.11

**Фактичний та проектний склад посівних площ
сільськогосподарських культур у ПОСП «Золота Нива» Новобузького
району**

Культури	Фактично за 2008 р.		Проект	
	Площа, га	Ії структура,	Площа, га	Ії структура,

		%		%
Зернові - всього	2220	44,9	2200	44,5
а) озимі - в цілому	2080	42,0	2024	40,9
- у т.ч.: - пшениця	1680	34,0	1160	23,4
- жито	140	2,8	116	2,3
- ячмінь	260	5,3	748	15,1
б) ярі- всього	140	2,8	176	3,6
- у т.ч.: - ячмінь	140	2,9	176	3,6
Соняшник	900	18,2	652	13,2
Кукурудза на силос і зелений корм	330	6,7	522	10,6
Однорічні трави на зелений корм і сінаж	152	3,1	152	3,1
Багаторічні трави на сіно і зелений корм	161	3,3	202	4,1
Кормові коренеплоди	0	-	35	0,8
Природні пасовища	784	15,8	784	15,8
Пар	400	8,0	400	8,0
Разом	4947	100	4947	100

Оскільки досліджуване нами господарство поряд з рослинницькими займається і тваринницькими галузями, далі розглянемо, які зміни відбуватимуться за результатами вирішення вказаної економіко-математичної задачі їх розвитку (табл.3.12).

Як бачимо, у порівнянні з фактичними даними 2008 р. в аналізованому підприємстві доцільно в майбутньому передбачити збільшення поголів'я практично всіх (крім коней) видів наявних в господарстві тварин. При цьому найбільші зміни мають відбутися по птиці (у 118,3 раза). На другому місці знаходиться свині (у 1,7 раза). По інших же видах тварин проектні показники відрізнятимуться від фактичних незначно.

Таблиця 3.12

Поголів'я худоби та птиці у ПОСП "Золота Нива" Новобузького району, гол.

Види тварин	Фактично за 2008 р.	Проектний (за результатами розв'язку на ЕОМ)	Індекс проекту до факту
Велика рогата худоба - всього	745	753	1,01
у т.ч.: - корови	132	140	1,06
Свині	631	1064	1,69

Птиця	6	710	118,33
Коні	3	3	1,00

У зв'язку зі змінами в площах сільськогосподарських культур і поголів'ї худоби та птиці в майбутньому відбудуться і помітні зміни в обсягах виробництва продукції (як аграрної, так і промислової). Конкретне уявлення про них надає таблиця 3.13.

Наведені у вказаній таблиці дані свідчать, що в ПОСП «Золота Нива» в перспективі повинні відбутися значні зміни в обсягах виробництва як аграрної, так і промислової продукції. При цьому по зерну, насінню соняшнику, кукурудзі на зелений корм, багаторічних травах, м'ясу птиці та свиней, курячому яйцю, а також по більшості продуктів переробки передбачається збільшення.

Слід відмітити, що вказані проектні зміни в обсягах виробництва аграрної продукції дозволять забезпечити повне завантаження переробних структур підприємства (нині ж їх проектні потужності використовуються лише на 16-20%). Водночас все це сприятиме підвищенню зайнятості місцевого населення, зменшенню рівня його безробіття.

Одержана за результатами вирішення економіко-математичної задачі сума прибутку при проектному сполученні галузей у досліджуваному підприємстві дорівнюватиме 884,14 тис. грн. Порівняння останньої з фактичним прибутком господарства, який воно отримало у 2008 році (220 тис грн), свідчить, що за рахунок удосконалення структури посівних площ, поголів'я тварин та переробного підкомплексу зростання прибутку складе 664 тис. грн.

Таблиця 3.13

**Обсяги виробництва сільськогосподарської і промислової продукції у
ПОСП "Золота Нива" Новобузького району, ц**

Види продукції	Фактично у 2008 р.	Проект	Індекс проекту до факту 2008 р.
Зерно - всього	59724,0	38635,0	0,65
у т.ч. на: - насіння	7764,1	5978,5	0,77

- фураж	10750,3	12330,8	1,15
- реалізацію	11841,0	14837,7	1,25
- переробку	29368,6	5487,9	0,19
Насіння соняшнику - всього	17600,0	15056,0	0,86
у т.ч. на:			
- насіння	352,0	301,1	0,86
- реалізацію	13782,0	10088,0	0,73
- переробку	880,0	752,8	0,86
Кормові коренеплоди	0,0	6898,0	-
Кукурудза:			
- на силос	18534,0	6790,1	0,37
- на зелений корм	45786,0	75593,3	1,65
Однорічні трави на зелений корм і сінаж	20984,0	21660,0	1,03
Багаторічні трави на зелений корм	16638,0	21526,5	1,29
Молоко	3852,0	4085,0	1,06
М'ясо:			
- великої рогатої худоби	336,0	337,2	1,00
- свиней	421,0	712,8	1,69
- птиці	-	13994,1	-
Яйця, шт.	-	108630,0	-
Борошно пшеничне	1250,0	1246,2	1,00
Висівки пшеничні	1300,0	727,6	0,56
Крупи	40,0	234,4	5,86
Хліб	760,0	486,0	0,64
Макаронні вироби	60,0	411,2	6,85
Олія соняшникова	240,0	354,3	1,48
Макуха	270,0	398,3	1,48
Комбікорм	4000,0	3341,6	0,84

Проектний рівень рентабельності в цілому по підприємству становитиме 19,3%, що в 5,5 раза перевищуватиме фактичний розмір цього показника за 2008р. І це при фактичних рівнях ефективності виробництва рослинницької, тваринницької і промислової продукції, тобто виграш тут досягнутий лише завдяки покращенню сполученню галузей ПОСП «Золота Нива» Новобузького району.

Ураховуючи вказане, застосовану нами вище викладену економіко-математичну модель доцільно використовувати і в інших підприємствах

нашого регіону, що сприятиме підвищенню економічної ефективності функціонування аграрного сектора економіки області.

Порівняльний аналіз ефективності роботи підприємств АПК показує, що більш стійке економічне становище мають ті з них, які створили відносно замкнений цикл «виробництво – переробка – реалізація» в рамках одного формування і адаптувалися до умов ринку. В інтегрованих формуваннях з'являються можливості широкого впровадження досягнень науково-технічного прогресу, диверсифікації капіталу, скорочення управлінського апарату.

У США інтегрованими агропромисловими підприємствами виробляється приблизно третина сільгосппродукції, в тому числі: всі м'ясні курчата, 99% молока, по 90% курячих яєць та індиків, 98% овочів на переробку, 95% картоплі, вся сировина для виробництва цукру та цитрусові. У цілому ж вертикально інтегровані підприємства виробляють тут 6% сільгосппродукції [147].

Різноманітні види агропромислових формувань об'єднують у дві наступні групи: господарські (до них належать агропромислові підприємства, агрофірми, агроконсорціуми) і регіональні (які представлені агропромисловими комбінатами і концернами, асоціаціями, холдингами, АПФГ та ін.). Створення безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах переробних цехів та заводів, а також власної збутової мережі для продажу виробленої продукції – важлива форма агропромислової інтеграції.

До числа сільськогосподарських підприємств Миколаївщини, які поряд з аграрним виробництвом мають і значну кількість переробних цехів, належить СТОВ «Інгульське» Баштанського району. В ньому функціонують сім невеликих промислових виробництв: млин, олійня, пекарня, крупорушка, ковбасний та макаронний цехи, комбікормовий завод. Їх обслуговування здійснюють 18 відповідних працівників.

Потужним агропромисловим підприємством Миколаївської області є і ВАТ «Коблево» Березанського району, яке нині має 900 га виноградних насаджень, власний сучасний завод первинного та вторинного виноробства. Це

– велике підприємство, яке щорічно перераховує до бюджету країни близько 6 млрд грн. Його вин завод випускає більше 30 найменувань вин високої якості, що користуються попитом споживачів не тільки області, а і інших регіонів країни та навіть за кордоном.

До недоліків переробки сільськогосподарської сировини безпосередньо її виробниками насамперед слід віднести досить обмежений асортимент продукції, що виготовляються. Крім того, вони не в змозі забезпечити достатньо високу якість готових продуктів та застосування безвідходних технологій. Однак незважаючи на вказані складнощі, інтеграція аграрного і промислового виробництва на рівні окремого підприємства, як правило, є вигідною.

Як вже вказувалося вище, поряд з агропромисловими підприємствами перспективними є і різноманітні об'єднання. Причому, агропромислові об'єднання можуть організовуватися як на базі порівняно потужних переробних підприємств, так і банківських структур, машинно-технологічних станцій та інших міцних формувань.

Створенням в адміністративних районах агропромислових об'єднань може вирішуватися і проблема фінансового оздоровлення неплатоспроможних сільгосп підприємств. На нашу думку, у сучасних економічних умовах найбільш прийнятними з великих агропромислових формувань є агропромислові фінансові групи (АПФГ) та холдинги. Говорячи про АПФГ, слід вказати, що їх створення забезпечує формування замкненої, закінченої схеми виробництва кінцевої продукції – від вирощування сільгосп сировини та її поглибленої переробки і зберігання до реалізації готової продукції, концентрації фінансових та інших ресурсів.

Створення холдингів передбачає придбання провідною компанією контрольного пакета акцій інших подібних компаній, які з цього моменту стають дочірніми. Завдяки цьому головна компанія одержує можливість сконцентруватися на розробці й реалізації стратегії конкуренції, а дочірні – на виробничій і збутовій діяльності.

Об'єднання агрохолдингового типу дозволяють: акумулювати фінансові ресурси для вирішення пріоритетних напрямів розвитку агропромислового виробництва і обслуговування; інтегрувати в єдине ціле аграрне виробництво, переробку і торгівлю; оздоровити фінансовий стан підприємств і організацій, що входять до них; збільшити можливості просування на ринок конкурентоспроможної продукції; подолати локальний монополізм, виключити посередників; підвищити контроль за ефективним використанням виробничого потенціалу, забезпечити трудову і технологічну дисципліну; використовувати прогресивні технології, високопродуктивну техніку, досягнення науки [192].

Зокрема, на увагу заслуговує вдала діяльність холдингу «Юнімілк Україна», який в молочній промисловості України функціонує з 2002 р. Він вже придбав ВАТ «Галактон», ВАТ «Кременчуцький міськмолкозавод» та дніпропетровську компанію «Фанні». В результаті частка вітчизняного молочного ринку, яка контролюється підприємствами холдингу, складає нині 20% [59, с.104].

Однак слід вказати, що далеко не всі холдинги здійснюють свою діяльність на принципах рівної окупності авансованого у виробництво капіталу (включаючи землю). У погоні за одержанням високих доходів агрохолдинги частіш за все займаються монокультурою або мають дуже вузький набір сільгоспкультур (переважно – зернові, соняшник, цукрові буряки), а тваринницькими галузями зовсім не займаються. Останнє ж призводить до відсутності органічних добрив і тому негативно відображається на стані земель та розвитку рослинництва. Крім того, як свідчить практика, агрохолдинги не займаються вирішенням соціальних проблем села та працевлаштуванням безробітних верств населення.

До складу холдингу доцільно включати не тільки міцні, а і економічно слабкі господарства, що допомагає вирішувати соціальні проблеми останніх. При цьому найбільш доцільним є використання земельних угідь на умовах їх оренди. Фінансові ж відносини краще за все будувати на внутрішньобюджетній системі, коли виторг від реалізації продукції поступає на розрахунковий

рахунок інвестора, який під жорстким контролем учасників фінансує практично всі затрати.

На наш погляд, на увагу заслуговує розвиток інтеграції на засадах партнерської кооперації на окремих стадіях технологічного процесу, які є дієвим засобом об'єднання капіталів господарських одиниць та поєднання їх інтересів.

Для забезпечення собі належного ресурсного потенціалу та ефективного його використання кожне підприємство повинне мати відповідні обсяги фінансових ресурсів. Як свідчить практика, нестача у господарств фінансових ресурсів призводить до виникнення та зростання заборгованостей перед партнерами і працівниками, негативно впливає на їх імідж та можливості.

За розрахунками науковців [171], для забезпечення норми прибутку в 4,5% аграрний капітал України має складати 822 млрд грн, що забезпечить функціонування сільгоспідприємств у режимі простого відтворення. Для забезпечення ж розширеного відтворення, тобто норми прибутку на рівні 7%, треба 1278 млрд грн.

Джерелами фінансування сільгоспідприємств можуть бути їх власні кошти (прибуток від виробничої діяльності; амортизаційні відрахування; фонд економічного стимулювання – у частині, яка використовується на капітальні вкладення, тощо), позикові джерела (кредити банків; внески членів акціонерних товариств; надходження від продажу акцій), державне цільове фінансування.

За дослідженнями О.Д. Балана [16, с.11], 75-80% одержуваного сільгоспідприємствами прибутку доцільно спрямовувати на розширене відтворення і 20-25% – на споживання. Такий підхід дасть змогу здійснювати інноваційне технологічне забезпечення засобами виробництва і застосовувати дієву систему матеріального стимулювання працівників.

Кожне підприємство повинне приділяти велику увагу збільшенню розмірів та оптимізації складу свого капіталу. До основних напрямів покращення рівня забезпеченості сільгосптоваровиробників капіталом насамперед можна віднести: розроблення та реалізацію певних управлінських

рішень щодо формування максимального капіталу; орієнтацію на виробництво конкурентоспроможної продукції та раціональне використання наявного ресурсного потенціалу; покращення організації інтеграційних процесів в АПК; розширення обсягів фінансування сільгосптоваровиробників переробними підприємствами; продовження застосування часткової компенсації відсоткових ставок комерційних кредитів тощо.

Важливим джерелом фінансування створення належного ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України та її регіонів є залучення коштів, що знаходяться у населення. В Україні необхідно створити механізм залучення вказаних коштів [130].

В Україні слід удосконалити механізм державного регулювання розвитку АПК, основні складові якого наведено на рис.3.4.

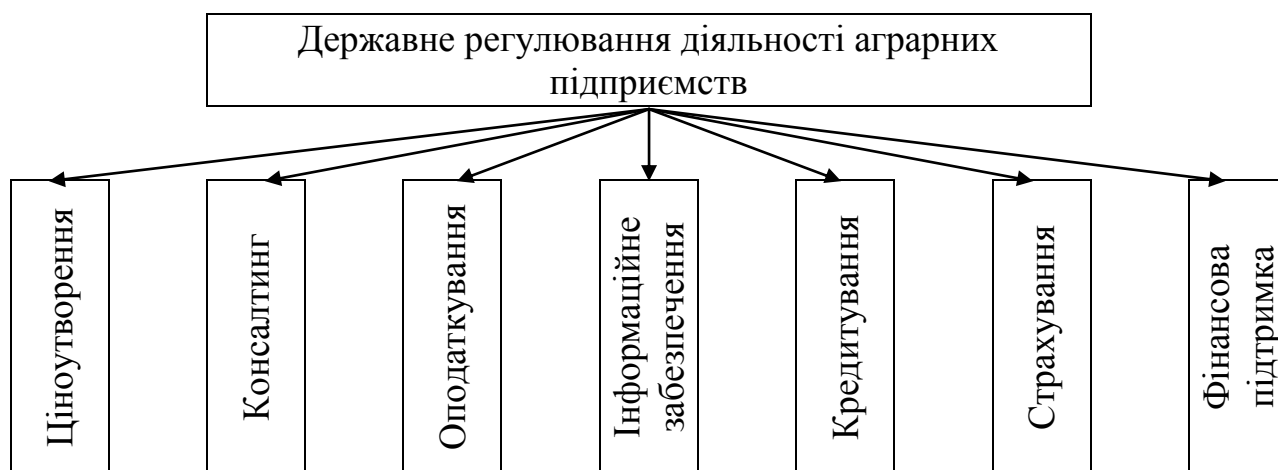

Рис.3.4. Основні напрямки державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки

На жаль, здійснювана в Україні останніми роками бюджетна політика не сприяла інноваційно–структурним перетворенням аграрної сфери АПК. За даними Комітету з питань аграрної політики та земельних відносин Верховної Ради України, в державних програмах, як правило, беруть участь всього 10-12% сільськогосподарських підприємств. Це менше фермерських господарств (не більше 2-3%), особисті ж селянські господарства взагалі перебувають поза державною увагою [139, с.135].

На нашу думку, на увагу заслуговує розроблена О.Є. Гудзь [42] схема інструментів державного регулювання фінансових потоків сільгосп підприємств прямого та опосередкованого впливу, яка включає такі інструменти: державні інвестиції та кредити, митні тарифи, санкції, валютне регулювання, встановлення мінімальної заробітної плати, розмір мінімального статутного фонду, обов'язкове формування цільових фондів, розмір амортизаційних відрахувань, систему розрахунків, форми платежів, склад бази відрахувань, розмір облікової ставки, ставки податків і відрахувань, субсидії, склад бази оподаткування, види обов'язкового страхування, цінове регулювання, операції на ринку цінних паперів, матеріальне стимулювання, встановлення мінімального розміру дивідендних виплат.

Бюджетні кошти на підтримку діяльності сільгосп підприємств необхідно спрямовувати насамперед на наукові дослідження, оновлення тракторного парку й іншої техніки сільгосп призначення, проведення технологічних ярмарок, підготовку та перепідготовку кадрів тощо.

На наш погляд, на увагу заслуговують запропоновані Н.Г.Мельничук [132] стратегії розвитку сільгосп підприємств, що ураховують їх різний фінансовий стан: стратегія виживання – для тих з них, які є збитковими; стратегія стабілізації, яка передбачає вирівнювання обсягів продажу, прибутку, інших показників з наступним їх підвищенням і поступовим переходом від захисної до наступальної стратегії (при цьому головну увагу необхідно приділяти економії усіх видів витрат, зняттю з виробництва нерентабельної продукції, перегляду системи товароруху, пошуку резервів підвищення ефективності); стратегії зростання, прийнятної для успішно функціонуючих підприємств (вона передбачає зростання обсягів продажу, прибутку, капіталу та інших показників).

Важливу роль у забезпеченні сільгосп підприємств фінансовими ресурсами відіграють кредити банків. Однак, на жаль, для агротоваровиробників доступ до них залишається досить утрудненим.

Сучасні обсяги кредитування не задовольняють потреб сільського господарства, а кредитні механізми недосконалі з точки зору ні захисту інтересів позичальників, та безпеки фінансових установ, що надають кредити. Зокрема, потребують вирішення такі питання: збільшення обсягів кредитів, полегшення доступу підприємств до одержання кредитних коштів, зростання термінів кредитування, зменшення розмірів кредитних ставок, підвищення ефективності використання кредитів.

На жаль, в Україні система кредитування аграрного сектора економіки формується здебільшого комерційними банками, кредитні програми яких розраховані переважно на короткостроковий термін. Між тим короткострокове кредитування є неприйнятним для сільгосптоваровиробників, оскільки воно створює базу для падіння цін на їх продукцію.

За результатами проведеного інститутом досліджень сільського розвитку аналізу, близько 64% сільськогосподарських підприємств України мають потребу в довгострокових кредитах, 16% – у середньострокових і лише 10% – у короткострокових [44]. Ураховуючи це, необхідно збільшити обсяги довгострокових кредитів.

Основою кредитної системи в АПК повинен бути Аграрний банк, що з одного боку, покликаний стати центром, через який Уряд має проводити державну фінансову політику в аграрному секторі економіки, а з другого – фінансовим центром, де здійснюється акумуляція усіх фінансових ресурсів незалежно від джерел їх формування.

Деякі банки вже почали робити певні кроки щодо кредитування аграрної сфери АПК. До них, зокрема, належить Райффайзен банк Аваль, який стосовно придбання сільгосптехніки та інвентарю пропонує такі умови кредитування: власний внесок підприємства – не менше, ніж 20% від вартості нової техніки і не менше 30% – на техніку, що була у користуванні; заставою виступає сама придбана техніка; термін кредитування – до 3-х років; валюта кредиту – гривня, долари США та євро.

Ураховуючи, що більшість комерційних банків надають сільгосптоваровиробникам кредити за непомерними для них відсотковими ставками, необхідно, щоб державні позички склали основну частину цих кредитів або надмірні відсотки комерційних установ частково компенсувалися з державного бюджету. Слід визнати, що одержані нині сільгосппідприємствами суми кредитів, по суті, є мізерними і не в змозі підняти їх економіку.

В Україні з метою підвищення доступності кредитів для сільгосптоваровиробників доцільно створити механізм часткового або повного державного гарантування повернення позик. При цьому слід урахувати досвід розвинених країн світу, де існує фонд гарантій, який дає можливість розв'язати проблему забезпечення кредиту, стимулювати надання банками необхідних аграрному сектору позичок та перерозподіляти кредитні ризики. На нашу думку, часткова компенсація відсоткової ставки кредитів має бути диференційованою залежно від пріоритетності напрямку використання, строків кредитування та особливості позичальника.

В Україні доцільно створити фонд кредитної підтримки сільгоспвиробників, джерелами якого можуть бути: кошти, одержані від реалізації продукції аграрних підприємств – у розмірі одного відсотка; повернена заборгованість по раніше одержаних з державного бюджету позичках; надходження коштів від одержаного державою ввізного та вивізного мита; надходження від грошової приватизації державних об'єктів АПК; кошти, одержані в порядку різної допомоги; надходження від повернення кредитів, наданих за рахунок Фонду та плати відсотків за них; інші джерела [155].

Починаючи з 2006 р. окремі підприємства Миколаївщини стали користуватися кредитами обласного відділення Аграрного фонду України. Розпочату у цьому плані справу в майбутньому доцільно розширювати, оскільки кредитування з Аграрного фонду має низку переваг, до складу яких належать такі: нижча (у 2 рази) відсоткова ставка у порівнянні з банківськими позиками; менша кількість документів (у порівнянні з комерційними банками), необхідних для одержання позики; заставою є зерно, яке у випадку

необхідності може бути використане його власником за умови вигідної цінової пропозиції; сплата відсотків за кредит здійснюється при його погашенні, а не щомісячно.

В ролі гарантів при одержанні банківських кредитів могли б виступати місцева адміністрація та управління агропромислового розвитку області, які добре знають можливості кожного агротоваровиробника. В Україні необхідно розширити практику надання державних кредитів під заставу сільгосппродукції, що сприятиме чіткому її надходженню в централізовані фонди. При формуванні кредитної політики в аграрному секторі України можна скористатися і досвідом Канади. Для фермерів цієї країни встановлено пільгове кредитування, суть якого полягає в тому, що фермери з річним доходом від 100 до 250 тис. канадських доларів платять податок у розмірі 14% від одержаної суми доходу. Певну роль у забезпеченні стабільності фермерських господарств відіграє і діючий тут Закон «Про фермерську заборгованість», який передбачає створення в кожній провінції спеціальних рад для регулювання розрахунків між економічно слабкими фермерськими господарствами та їх кредиторами [80].

В Україні доцільно створити спеціальну кредитну систему, спрямовану на відтворення основних засобів сільгосппідприємств. Вона має включати таку структуру, як «Агрокредит», до якої увійдуть: Аграрний банк, Кредитний фонд, кооперативні банки, кредитні спілки; лізингові компанії, інституції фінансового та товарного ринку і постачальники матеріально-технічних ресурсів; гарантійний та страховий фонди, страхові організації; інституції, що здійснюють нормативно-правове регулювання відносин між кредиторами та позичальниками.

Одним з важливіших інструментів ринкового господарювання є іпотека. У світовій практиці кредити під заставу землі досягають 95% інвестиційного ресурсу фермерів. Наприклад, у США іпотечні кредити складають майже 70% від усіх обсягів кредитування в сільському господарстві [147; 145]. В Угорщині мінімальний кредит видається не менш як на 5 років. Тут створено земельний фонд, який викупує земельні ділянки у громадян, що одержали їх у держави в

результаті роздержавлення і не бажають на них працювати, та заставлені сільськогосподарські угіддя іпотечного банку. При викупі земель цей фонд уточнює їхню оцінку, в результаті чого кредити можуть збільшуватися або зменшуватися. У Росії іпотека земель сільгосппризначення дозволена законодавством.

В Україні теж є значна потреба у розвитку іпотечного кредитування. При цьому, як вважає В.А. Облюк [149], першочерговими заходами в цьому напрямі є створення: аграрного банку; фонду кредитної підтримки; ринку земель сільськогосподарського призначення. Наступний етап – формування селянського іпотечного банку.

Створенню ефективної системи іпотечного кредитування в нашій країні сприяли б і такі заходи: відповідні зміни у нормативно-правовій базі (насамперед – впровадження спрощеної схеми оформлення іпотеки землі та забезпечення захисту прав кредиторів у випадку невиконання позичальником умов кредитного договору); використання «плаваючих» відсоткових ставок за іпотечними кредитами, розрахованих на основі об'єктивних ринкових індикаторів (що зменшить вплив цінових ризиків); налагодження діяльності бюро кредитних історій (що дасть можливість зменшити кредитні ризики) тощо.

Певною мірою вирішенню проблеми іпотечного кредитування сприятиме створення Державного земельного селянського іпотечного банку України, який здійснюватиме інтеграцію та кооперацію з агропідприємницькими структурами. Іпотечна позика повинна надаватися на строк від 5 до 30 років при відносно низькій кредитній ставці. Для розвитку довгострокового іпотечного кредитування Кабінету Міністрів України доцільно створити державний департамент гарантування кредитів сільському господарству.

Одним з напрямів збільшення потенціалу підприємств є поширення використання лізингу, який сприяє вирішенню проблеми оновлення їх технічної бази. Він забезпечує економію (у порівнянні зі звичайним кредитом) до 10% вартості технічних засобів за весь період лізингу. Одержання технічних

та деяких інших виробничих засобів за лізингом не потребує застави (яка необхідна при наданні кредиту), оскільки останньою є самі засоби. Однак необхідно вказати, що гальмом для його розвитку є відсутність прискореної амортизації, яка застосовується у розвинених країнах світу.

Загальні суми фінансового лізингу щодо поставки сільгосптехніки вітчизняного виробництва останніми роками в цілому по Україні склали: у 2001р. – 170,8 млн грн, у 2002 р. – 59,4; у 2003р. – 182,9; у 2004р.– 362,0; у 2005 р. – 127,2; 2006 р. – 163,9; 2007 р. – 204,5; 2008 р. – 185,7 млн грн. У цілому за 2003-2008рр. на умовах фінансового лізингу аграрним формуванням було поставлено 2229 тракторів, 610 зернозбиральних комбайнів, 4052 одиниці ґрунтообробної та посівної техніки, 2245 – інших видів техніки [178].

Однією з проблем, що гальмують поширення лізингу, є і брак власних коштів у компаній - лізингодавців, який робить неможливою закупівлю того, що можна здати в оренду. Покращенню ситуації у цьому плані могла б сприяти розширення мережі в Україні західних компаній. Такі структури в нашій країні вже мають Латвія, Франція, Голландія та ін. Доцільно, щоб представники регіональних лізингових компаній відповідально укладали з лізингоодержувачами договори застави, а також удосконалювали правову базу стосовно процедури вилучення техніки у неплатників – її одержувачів.

Сьогодні одним з найбільш актуальних питань є несвоєчасна сплата лізингових платежів. Для більшості сільськогосподарських підприємств найбільш прийнятна сплата лізингових платежів – один раз на рік. В умовах же їх здійснення декілька разів протягом року відбувається відволікання коштів із господарської діяльності виробничих формувань, що негативно відображається на строках проведення сільгоспробіт, а у підсумку – на кінцевих результатах діяльності агротоваровиробників.

З другого боку, можна перейти від 30% компенсації вартості складної техніки на компенсацію аграріям їх першого лізингового платежу. Сплативши 10-20% вартості техніки, товаровиробник одержує можливість використовувати

її у виробництві, й, одержуючи від держави відповідну компенсацію, має кошти для закупівлі матеріально-технічних ресурсів [186].

Лізингові кошти необхідно застосовувати не тільки для підвищення технічної оснащеності сільського господарства, а і на закупівлю племінних тварин. Саме це буде основою більш швидко відтворення великотоварного виробництва тваринницької продукції та підвищення її прибутковості.

Важливу роль у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва займає застосування інвестицій. Необхідно вказати, що загальні обсяги вкладених у розвиток сільського господарства (з урахуванням мисливства) та пов'язаних з ними послуг Миколаївської області інвестицій останніми роками поступово зростали. Зокрема, у 2001 р. вони дорівнювали 72,2 млн грн, 2002 р. – 174,1 млн грн, 2003 р. – 86,0 млн грн, 2004 р. – 119,8 млн грн, 2005р. – 166,6 млн грн, 2006 р. – 233,7 млн грн, 2007 р. – 258,1 млн грн, у 2008р. – 496,1 млн грн. Тобто за дослідженні вісім років відбулося їх збільшення в 6,3 раза. Однак слід вказати, що частка аграрного сектору економіки в загальних сумах інвестицій країни в цілому, на жаль, є мізерною. Якщо, наприклад, у 2002 р. вона склала 16,8%, то у 2008 р. – 11,5%, тобто була меншою в 1,46 раза. А це звичайно викликає занепокоєння.

Недостатній рівень інвестування аграрного сектору зумовлений низькою прибутковістю сільськогосподарського виробництва. Тому держава повинна: забезпечити інвесторам належну правову базу, яка дозволила б сформувати в нашій країні сприятливий інноваційно-інвестиційний клімат; створити належні соціально-економічні умови для новітніх розробок; побудувати відповідну систему інженерно-технічного забезпечення АПК; сприяти формуванню повноцінного ринку землі; збільшувати обсяги вкладень в основний капітал, особливо – у нове будівництво і реконструкцію діючих підприємств; забезпечувати послідовне зниження банківських кредитних ставок і збереження пільг щодо оподаткування АПК; сприяти залученню в АПК прямих іноземних інвестицій та ін.

Оскільки нині Україна та більшість її регіонів і підприємств відчувають нестачу власних фінансових ресурсів, все більшого значення набуває залучення іноземних інвестицій. Держава покликана створити іноземним інвесторам належне для їх діяльності в Україні економічне середовище, чому сприятимуть: введення державних гарантій реалізації найбільш ефективних проектів, що передбачають залучення іноземних інвестицій; розроблення комплексної програми стимулювання вітчизняних та іноземних інвестицій в аграрну сферу; визначення переліку пріоритетних галузей, виробництв та підприємств, яким надаватиметься пільговий режим оподаткування.

Для забезпечення найбільш ефективного використання іноземних інвестицій в Україні доцільно визначити пріоритетні напрями їх залучення. Ми підтримуємо точку зору О.Ю. Єрмакова та В.О. Герасіної [68] щодо того, що одним із основних критеріїв такого вибору має бути можливість досягнення ланцюгової реакції господарської активності й економічного росту у всьому агропромисловому комплексі.

Говорячи про оподаткування, слід вказати, що кожний сільгосптоваровиробник має обрати найбільш прийнятну для нього форму оподаткування – або за загальними умовами, або фіксований податок. Наприклад, компанія «Нібулон» сплачує податки на загальних умовах, які передбачають сплату 28 загальнодержавних і 14 місцевих податків та зборів. Дрібним же товаровиробникам краще працювати на умовах фіксованого податку, який нараховується з одиниці земельної площі і не змінюється на протязі встановленого законом терміну. Для ріллі, сіножать і пасовищ він складає 0,15% їх грошової оцінки, для багаторічних насаджених – 0,09%.

Важливим елементом фінансового забезпечення підприємств є страхування ризиків сільськогосподарського виробництва, без чого розраховувати на стабілізацію їх діяльності, практично неможливо. Держава повинна відшкодовувати виробникам втрати, понесені у результаті несприятливих стихійних лих та погодних умов. Однак слід визнати, що сучасний стан страхування розвитку сільського господарства в нашій країні, по

суті, є незадовільним. Страховий захист урожаю практично відсутній. Та і сам механізм державної підтримки страхування поки що несформований. Між тим державна його підтримка вкрай необхідна.

Ми підтримуємо точку зору О.Є. Гудзь [43] щодо необхідності державної підтримки страхування на основі таких підходів: добровільність; диференційоване відшкодування державою частини страхових тарифів по різних культурах; регулювання нею розмірів страхових тарифів або методики їх розрахунку; встановлення державою вимог до страхових компаній, що беруть участь у такій програмі; регіональний підхід.

Одним з найважливіших напрямків державного регулювання розвитку аграрних підприємств є ціноутворення. Це обумовлено тим, що диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію викликає гостру нестачу фінансових ресурсів і обмежує можливості ефективного розвитку аграрного виробництва. За даними В.Я. Месель-Веселяка [134], через диспаритет цін аграрії втратили з 1991 р. 900 млрд грн коштів.

Ми погоджуємося з думкою П.Т. Саблука [173, с101], що слід запропонувати еквівалентні ціни (ціни відтворення), які формуються на основі норми прибутку на авансований капітал з урахуванням вартості землі. У разі реалізації продукції за ціною нижчою від еквівалентної товаровиробнику має відшкодуватися різниця між еквівалентною та середньою ринковою або заставною ціною. Але для цього у держбюджеті повинен формуватися спеціальний фонд регулювання доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Важливими напрямками встановлення в нашій країні паритету цін на сільгосппродукцію – з одного боку і матеріально-технічні ресурси, що постачаються селу, є: застосування дотацій і компенсацій по основних видах аграрної продукції; встановлення державою мінімальних гарантованих цін на продукцію в межах визначених нею квот; товарні інтервенції; державне регулювання цін на продукцію природних монополій та інші види матеріально-технічних ресурсів і послуг для сільського господарства; пільгове

оподаткування і кредитування сільського господарства, квотування та митне регулювання експорту й імпорту; застосування лізингу. Джерелами необхідних для здійснення вказаних компенсаційних витрат коштів можуть бути іпотечні кредити, державні і місцеві бюджети, іноземні інвестиції, а також додаткові надходження.

Приєднання України до СОТ та інших міжнародних економічних структур обумовлює необхідність розроблення відповідної державної підтримки, спрямованої на поліпшення умов відтворення ресурсного потенціалу його підприємств. Однак слід мати на увазі, що на даному етапі розвитку сільського господарства нашої країни повна орієнтація на здійснюване в країнах ЄС зменшення розмірів державної підтримки для нас є неприйнятною, оскільки це призведе до дисбалансу конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на світовому ринку.

Система державної підтримки АПК потребує удосконалення за такими основними напрямками:

- перехід до прямих бюджетних виплат сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від розмірів господарств та їх організаційно-правових форм;
- впровадження ефективного механізму використання бюджетних коштів підприємствами АПК;
- розроблення та запровадження нових механізмів розподілу субсидій сільськогосподарським товаровиробникам;
- забезпечення прозорості процесу розподілу фінансової підтримки та рівноправної участі всіх аграрних підприємств в її отриманні тощо [188].

Формування в Україні фонду підтримки сільського господарства найбільш доцільно здійснювати за прикладом Білорусі, де 2% виручки від реалізації в усіх сферах відраховуються на користь села, що за наших умов і обсягів складає 60 млрд грн. Ми підтримуємо пропозицію В.Я. Месель-Веселяка [134] щодо створення фонду підтримки сільського господарства у розмірі 0,5% (9 млрд грн) з використанням його коштів на розвиток сільських

територій. Важливим завданням держави та її регіональних підрозділів є створення інформаційно-аналітичних центрів і дорадчих служб з відповідними функціями обслуговування сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження щодо зміцнення та підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств дозволяє зробити висновки, які мають теоретичне і практичне значення.

1. Ресурсний потенціал сільгосппідприємства являє собою сукупність всіх ресурсів, необхідних йому для забезпечення ефективної діяльності (землі, матеріально-технічних засобів, трудових, фінансових і різноманітних нематеріальних ресурсів). Відтворення та ефективність використання ресурсного потенціалу підприємств доцільно оцінювати як по кожній групі ресурсів окремо, так і в цілому. Найбільш прийнятні показники використання землі, матеріально-технічних засобів, трудових, фінансових та деяких інших ресурсів наведено в роботі.

2. Для забезпечення узагальненої оцінки ефективності використання сукупного ресурсного потенціалу аграрного підприємства показники ефекту необхідно співставляти із загальною величиною його ресурсного потенціалу. При цьому грошову оцінку складових останнього найбільш доцільно визначати: землі – за методикою, що застосовується в Молдові, матеріально-технічних засобів – в оцінці за їх залишковою вартістю, трудового потенціалу – як суму нарахованої оплати праці, витрат на підготовку та перепідготовку кадрів і залучення у підприємство висококваліфікованих фахівців, задоволення різноманітних соціальних потреб працівників та їх сімей. Значний інтерес представляє і рентабельність авансованого капіталу, в якості чисельника якої доцільно застосовувати прибуток з урахуванням розмірів податків, а в якості знаменника – авансований капітал, до якого включається і грошова оцінка сільгоспземель.

3. Загальна площа сільгоспугідь і орних земель як в Україні в цілому, так і на Миколаївщині останніми роками помітно зменшувалася. У той же час у Миколаївській області у 2008 р. проти 1995 р. по одних культурах (зернових, зернобобових, соняшнику, овочах, картоплі та винограду) відбулося зростання їх валових зборів, а по інших – зменшення. Причому, рівні урожайності за вказаний період часу абсолютно по всіх культурах підвищилися. Зросли і розміри валової продукції та прибутку на 1 га і на 1 грн грошової оцінки сільгоспугідь.

в останні роки відбулося зменшення поголів'я. Майже по всіх видах тварин у Миколаївській області Низькою є і продуктивність худоби та птиці, за рівнями якої у порівнянні з Україною в цілому Миколаївщина виглядає значно гірше.

4. В останніми роками у Миколаївській області відбулося досить значне скорочення кількості основних видів сільгосптехніки (особливо – зернозбиральних комбайнів). Водночас спостерігалось і зменшення забезпеченості сільгосп підприємств оборотними засобами, особливо – виробничими запасами.

5. У Миколаївській області в 2008 р. у порівнянні із середніми даними за 1991-1995 рр. кількість сільського населення зменшилася на 71,6 тис. осіб, або на 15,7%. Ще більшою мірою скоротилася чисельність осіб, зайнятих у сільгосп підприємствах. Негативні зміни на Миколаївщині мають місце і в рівні безробіття, який не тільки не зменшується, а навіть зростає. Вищим він є і в порівнянні з Україною в цілому. У гіршому стані область знаходиться і по розміру середньомісячного заробітку 1-го сільгоспрацівника.

6. Розрахована нами з включенням до основних засобів сільгосп підприємств вартості земельних угідь загальна рентабельність їх діяльності (норма прибутку) у 2008 р. перевищувала рівні двох попередніх років (2006-го – в 1,60 раза, а 2007-го – в 1,71 раза). Рівні ж рентабельності сільськогосподарської діяльності аграрних підприємств Миколаївщини (і в т.ч. рослинництва) за період з 2000 по 2008 рр. підвищилися. Деякі позитивні зміни

мали місце і в групі тваринницьких галузей. Але розміри вищевказаних показників є досить малими.

З адмінрайонів області найвищі рівні рентабельності мали Очаківський, Єланецький Арбузинський і Веселинівський, а найменші – Жовтневий, Владіївський і Миколаївський. Як показав аналіз фінансового стану сільгосп підприємств Миколаївської області, у 2008 р. вони мали можливість виконувати свої зобов'язання за рахунок наявних у них оборотних активів. Практично всі показники їх фінансової стійкості знаходилися в межах нормативу, що є позитивним явищем.

7. Для зменшення рівня розораності аграрних земель у Миколаївській області необхідно провести консервацію 255 тис. га малопродуктивних та деградованих земель і збільшити площу чистих і зайнятих парів. Потребує удосконалення і структура посівних площ. Зокрема, на частку зернових і зернобобових має приходиться 55-60% всіх посівних площ, а технічних культур – 10-20%.

Пріоритетними напрямками розвитку земельних відносин є належна побудова земельного ринку, а також оренда земельних ділянок (переважно – на конкурсних засадах) та спільна їх експлуатація кількома землевласниками. Строк оренди має бути не менше 10 років, а найбільш прийнятними формами орендної плати – є: її видача продукцією (15-30% вирощеного урожаю); у відсотках від грошової оцінки орендованої землі (але не менше банківського відсотка на вартість орендованої землі).

8. Необхідно поступово зміцнювати матеріально-технічну базу сільськогосподарських підприємств і підвищувати ефективність її використання. Особливо це стосується технічних засобів. Кожне підприємство виходячи із наведеної у монографії оптимальної кількості технічних засобів на 1000 га земельних угідь має розраховувати власну потребу в них. В умовах нестачі у господарств фінансових ресурсів доцільними є: придбання технічних засобів за лізинговими умовами; розвиток ринку уживаної техніки; створення розгалуженої мережі машинно-прокатних пунктів; формування економічно

слабкими і невеликими підприємствами міжгосподарських машинно-тракторних парків.

9. Важливими напрямками зниження рівнів безробіття сільського населення є: виділення необхідних сум бюджетних коштів на створення нових робочих місць; удосконалення системи підготовки і перепідготовки кадрів; розвиток трудомістких галузей (овочівництва, виноградарства, садівництва, скотарства, свинарства) та підприємництва; поширення працевлаштування безробітних за умови неповної зайнятості, тимчасовими угодами та сумісництвом; створення дійового ринку праці. Вимагає підвищення і рівень оплати праці на селі. Потрібно освоювати сучасні системи заробітної плати та обирати такі з них, які краще відповідають конкретним умовами виробництва і пов'язані з кінцевими результатами роботи.

10. З метою забезпечення більш ефективного використання ресурсного потенціалу ПОСП «Золота Нива» Новобузького району нами за допомогою економіко-математичної задачі щодо оптимізації розмірів посівних площ, поголів'я худоби, обсягів виробництва аграрної продукції та продуктів власної промисловості була встановлена необхідність здійснення значних змін. Проектна сума додаткового щорічного прибутку (у порівнянні з 2008 р.) складатиме 664 тис. грн.

11. Держава має: поступово збільшувати обсяги довгострокових кредитів; створити Фонд кредитної підтримки сільгоспвиробників; поширити розвиток іпотеки – з наданням іпотечної позики на строк від 5 до 30 років запровадити сплату господарствами лізингових платежів один раз на рік.

12. Кожний сільгосптоваровиробник має обрати найбільш прийнятну для нього форму оподаткування. Великим потужним сільгосппідприємствам є сенс сплачувати весь перелік податків, а дрібним краще працювати на умовах фіксованого податку.

ДОДАТКИ

Додаток А

Розподіл сільськогосподарських угідь по адміністративних районах
Миколаївської області *

Регіони	Усі категорії господарств				Сільгоспідприємства			
	Площа, тис. га		Місце району, %		Площа, тис. га		Місце району, %	
	2000р.	2008р.	2000р.	2008р.	2000р.	2008р.	2000р.	2008р.
Область	1841,0	1788,0	100,0	100,0	1587,8	1083,2	100,0	100,0
Міста: Миколаїв	5,5	4,6	0,3	0,3	1,0	0,3	0,1	0,0
Вознесенськ	1,0	0,9	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Первомайськ	0,8	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Южноукраїнськ	0,1	0,10	-	-	0,1	0,0	0,0	0,0
Райони: Арбузинський	82,6	81,6	4,5	4,6	74,3	59,0	4,7	5,4
Баштанський	130,4	140,1	7,1	7,8	108,0	67,4	6,8	6,2
Березанський	109,2	90,5	5,9	5,1	102,1	57,3	6,4	5,3
Березнегуватський	94,0	97,7	5,1	5,5	76,1	61,7	4,8	5,7
Братський	96,9	94,3	5,3	5,3	91,6	48,0	5,8	4,4
Веселинівський	97,8	94,4	5,3	5,3	74,7	62,3	4,7	5,8
Вознесенський	98,2	96,2	5,3	5,4	88,1	61,9	5,5	5,7
Врадіївський	55,4	59,9	3,0	3,3	46,4	31,1	2,9	2,9
Доманівський	100,1	107,8	5,4	6,0	85,5	69,7	5,4	6,4
Єланецький	89,4	74,3	4,8	4,2	83,4	33,3	5,3	3,1
Жовтневий	117,5	108,9	6,4	6,1	102,5	67,8	6,5	6,3
Казанківський	118,7	105,1	6,4	5,9	100,3	56,9	6,3	5,3
Кривоозерський	64,1	64,6	3,5	3,6	55,1	48,6	3,5	4,5
Миколаївський	97,5	87,8	5,3	4,9	84,3	55,9	5,3	5,2
Новобузький	100,7	98,0	5,5	5,5	88,7	50,6	5,6	6,7
Новоодеський	118,2	110,8	6,4	6,2	100,9	59,0	6,3	5,4
Очаківський	58,9	58,2	3,2	3,3	52,6	41,3	3,3	3,8
Первомайський	101,5	101,1	5,5	5,5	85,7	77,2	5,4	7,1
Снігурівський	102,5	110,4	5,6	6,2	86,2	73,8	5,4	6,8

*Статистичний збірник «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Додаток Б

Розподіл земель Миколаївської області по категоріях їх власників *

Види угідь і роки	Сільгоспідприємства (без фермерських)	Фермерські господарства	Громадяни	Інші землекористувачі	Загальна площа
Загальна земельна площа, тис. га:					
2000	1465,2	167,9	265,2	560,2	2458,5
2006	845,4	246,9	732,2	634,1	2458,6
2007	842,5	260,5	726,9	628,6	2458,5
2008	825,6	275,8	721,8	635,3	2458,5
Індекс 2008р. до 2000р.	0,56	1,64	2,72	1,13	1,00
Площа сільгоспугідь, тис. га:					
2000	1420,8	167,0	253,2	172,3	2013,3
2006	823,5	245,4	716,1	225,4	2010,4
2007	823,9	258,9	710,2	217,1	2010,1
2008	809,2	274,0	704,8	222,0	2010,0
Індекс 2008р. до 2000р.	0,57	1,64	2,78	1,29	0,99
Частка сільгоспугідь у загальній земельній площі, %					
2000	97,0	99,5	95,5	30,8	81,9
2006	97,4	99,8	97,8	35,5	81,8
2007	97,8	99,4	97,7	34,5	81,8

2008	98,0	99,3	97,6	34,9	81,8
------	------	------	------	------	------

* Побудовано за даними статистичних щорічників Миколаївщини за відповідні роки (по сільському лісовому і рибному господарствах та мисливству)

Додаток В

Валові збори продукції основних сільськогосподарських культур по Миколаївській області *

Культури	Роки								
	1995	2000	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Всі категорії господарств									
Зернові та зернобобові	1660,0	921,3	2430,1	800,2	2696,7	1763,4	1950,6	640,9	2385,9
Цукрові буряки (фабричні)	582,3	130,4	201,9	252,4	234,3	145,5	283,0	53,1	14,3
Соняшник	218,4	250,5	232,1	411,9	259,3	426,8	499,2	259,7	517,3
Картопля	231,5	72,5	132,6	192,8	226,5	213,2	206,6	105,5	180,5
Овочі	184,6	174,1	170,2	180,5	220,9	266,7	297,2	151,6	274,4
Плоди та ягоди	71,3	23,7	19,8	36,7	32,1	37,1	20,5	23,3	36,9
Виноград	56,1	30,2	26,3	30,6	25,0	37,4	21,4	27,1	48,7
Сільськогосподарські підприємства									
Зернові та зернобобові	1598,8	819,2	1833,1	514,9	1842,1	1258,3	1399,7	467,6	1684,6
Цукрові буряки (фабричні)	581,3	128,9	196,4	245,5	227,9	140,3	279,2	51,6	14,3
Соняшник	216,2	235,6	204,8	348,8	202,5	313,3	348,8	195,6	378,2
Картопля	1,0	0,4	1,3	2,9	3,6	3,0	4,2	3,1	3,7
Овочі	76,4	47,1	64,7	52,1	58,5	65,6	82,0	46,0	107,7
Плоди та ягоди	17,3	10,3	8,2	21,2	16,1	16,2	5,8	5,5	12,4
Виноград	39,8	26,6	23,8	27,8	23,7	34,7	19,9	24,0	45,1

* Статистичний збірник «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Додаток Д

Урожайність основних сільськогосподарських культур (всі категорії господарств), ц/га *

Культури	Україна в середньому 2008р.	Миколаївська область							2008р. у % до	
		1995 р.	2000 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	1995р.	України у середньому	
Зернові –у середньому	34,6	22,9	14,7	20,8	23,0	12,3	28,7	1,25	0,83	
Цукрові буряки	356,2	148,4	106,8	193,4	226,2	124,3	198,1	1,33	0,56	
Соняшник	15,3	11,3	10,7	12,0	12,7	9,5	12,3	1,09	0,81	
Картопля	138,7	81,1	27,3	83,6	92,5	47,5	91,5	1,13	0,66	
Овочі	173,9	89,6	83,6	141,3	152,5	93,8	155,9	1,74	0,90	
Плоди та ягоди	64,4	47,6	22,2	52,8	31,6	40,2	66,8	1,40	1,04	
Виноград	58,6	53,3	44,8	70,5	41,9	57,3	97,3	1,83	1,66	

*Побудовано за даними Статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Додаток Е

Поголів'я худоби та птиці по Миколаївській області, тис. гол. *

Види тварин	Всі категорії господарств					Сільгоспідприємства				
	1995р.	2000р.	2005р.	2008р.	2008р. у % до 1995	1995р.	2000р.	2005р.	2008р.	2008р. у % до 1995
Велика рогата худоба-всього	515,3	294,4	180,6	145,6	28,3	390,3	103,9	37,5	24,1	6,2
в т.ч. корови	232,6	144,7	115,1	96,2	41,4	140,2	44,2	13,7	9,2	6,6
Свині	391,6	136,8	140,2	113,7	29,0	240,8	62,2	68,3	59,5	24,7
Вівці та кози	188,5	42,5	41,0	48,6	25,8	154,0	16,3	9,3	15,8	10,3
Птиця	3025,0	2531,7	3200,0	3742,0	123,7	1246,7	477,4	926,2	1807,7	145,0

* За даними статистичних бюлетенів за відповідні роки

Додаток Ж

Склад та структура основних засобів сільськогосподарського призначення в аграрних підприємствах Миколаївської області*

Групи засобів	Млн грн			Структура, %		
	2001р.	2005р.	2008р.	2001р.	2005р.	2008р.
Будинки споруди і передавальні пристрої	1583,9	737,9	1566,2	64,1	46,8	51,0
Машини і обладнання	489,2	493,1	1128,6	19,8	31,2	36,8
Транспортні засоби	149,4	144,6	243,4	6,1	9,2	7,9
Робоча та продуктивна худоба	48,0	8,3	27,4	1,9	0,5	0,9

Багаторічні насадження	72,9	112,8	103,9	2,9	7,1	3,4
Інші	128,5	81,4	-	5,2	5,2	-
Всього основних засобів сільськогосподарського призначення	2471,8	1578,1	3069,5	100,0	100,0	100,0

* За даними статистичного збірника «Сільське господарство Миколаївщини» [180]

Додаток 3

Ступінь зносу основних засобів по сільському господарству, мисливству та лісовому господарству Миколаївської області за 2008р.*

Назва району	Ступінь зносу, %	Відношення району до середньо обласного рівня
Арбузинський	32,1	0,61
Баштанський	63,1	1,20
Березанський	30,3	0,57
Березнегуватський	43,3	0,82
Братський	47,3	0,90
Веселинівський	39,1	0,74
Вознесенський	46,1	0,87
Врадіївський	40,6	0,77
Доманівський	56,3	1,07
Єланецький	40,8	0,77
Жовтневий	40,3	0,76
Казанківський	37,9	0,72
Кривоозерський	44,2	0,84
Миколаївський	33,9	0,64
Новобузький	32,8	0,62
Новоодеський	48,7	0,92
Очаківський	41,0	0,78
Первомайський	39,2	0,74
Снігурівський	68,5	1,30
Область в цілому	52,7	1,00

* Розраховано за даними статистичного бюлетеня «Наявність та рух тракторів і сільськогосподарських машин у сільському господарстві за 2008 рік» [145]

Додаток К

Розподіл тракторів сільськогосподарських підприємств по адміністративних районах Миколаївської області у 2008р. *

Назва району	Кількість одиниць		Кінець року до його початку, %	Місце району в області, %	
	на початок року	на кінець року		на початок року	на кінець року
Арбузинський	379	382	100,8	5,1	5,4
Баштанський	535	504	94,2	7,2	7,1
Березанський	362	335	92,5	4,9	4,7
Березнегуватський	464	457	98,5	6,3	6,5
Братський	359	332	92,5	4,8	4,7
Веселинівський	391	388	99,2	5,3	5,5
Вознесенський	343	341	99,4	4,6	4,8
Врадіївський	73	69	94,5	1,0	1,0
Доманівський	396	392	99,0	5,3	5,6
Єланецький	229	224	97,8	3,1	3,2
Жовтневий	489	457	93,5	6,6	6,5
Казанківський	348	340	97,7	4,7	4,8
Кривоозерський	357	311	87,1	4,8	4,4
Миколаївський	398	391	98,2	5,4	5,5
Новобузький	424	396	93,4	5,7	5,6
Новоодеський	430	414	96,3	5,8	5,9
Очаківський	264	266	100,8	3,6	3,8
Первомайський	540	543	100,6	7,3	7,7
Снігурівський	546	431	78,9	7,4	6,1

м. Миколаїв	82	84	102,4	1,1	1,2
Область в цілому	7409	7057	95,3	100,0	100,0

* Зроблено за даними статистичного бюлетеня «Наявність на рух тракторів і сільськогосподарських машин у сільському господарстві за 2008р.» [145, с. 12-13]

Додаток Л

Надходження основних видів сільськогосподарських машин в аграрні підприємства Миколаївської області (в розрізі її адмінрайонів) за 2008р.*

Назва району	Трактори		Сівалки		Тракторні причеми		Зернозбиральні комбайни		Жатки	
	Одиниці	Частка району, %	Одиниці	Частка району, %	Одиниці	Частка району, %	Одиниці	Частка району, %	Одиниці	Частка району, %
Арбузинський	33	7,3	15	6,0	8	6,1	12	7,9	4	10,0
Баштанський	18	4,0	15	6,0	6	4,6	2	1,3	-	-
Березанський	16	3,5	11	4,4	3	2,3	2	1,3	2	5,0
Березнегуватський	18	4,0	7	2,8	-	-	7	4,6	1	2,5
Братський	33	7,3	20	8,0	6	4,6	9	5,9	4	10,0
Веселинівський	11	2,4	7	2,8	2	1,5	6	3,9	1	2,5
Вознесенський	27	5,9	9	3,6	3	2,3	3	2,0	2	5,0
Врадіївський	4	0,9	4	1,6	-	-	4	2,6	-	-
Доманівський	17	3,7	8	3,2	3	2,3	13	8,6	1	2,5
Єланецький	18	4,0	8	3,2	6	4,6	7	4,6	-	-
Жовтневий	24	5,3	9	3,6	3	2,3	11	7,2	5	12,5
Казанківський	24	5,3	8	3,2	4	3,1	18	11,8	3	7,5
Кривоозерський	15	3,3	14	5,6	-	-	4	2,6	3	7,5
Миколаївський	22	4,8	16	6,4	-	-	7	4,6	2	5,0

Новобузький	10	2,2	17	6,8	1	0,7	6	3,9	-	-
Новоодеський	25	5,5	8	3,2	31	23,7	12	7,9	2	5,0
Очаківський	67	14,7	27	10,8	27	20,6	11	7,2	3	7,5
Первомайський	44	9,7	20	8,0	26	19,8	8	5,3	5	12,5
Снігурівський	27	5,9	24	9,6	2	1,5	9	5,9	2	5,0
м. Миколаїв	2	0,4	2	0,8	-	-	1	0,9	-	-
Область в цілому	455	100,0	249	100,0	131	100,0	152	100,0	40	100,0

* Побудовано за даними статистичного бюлетеня [145, с.30-42]

Додаток М

Розподіл працівників сільського господарства Миколаївської області по її адміністративних районах*

Назва району	Кількість працівників , осіб				Частка району, %		
	2000р.	2005р.	2008р.	2008р. у % до 2000р.	2000р.	2005р.	2008р.
Арбузинський	3991	2540	1551	38,9	4,3	6,3	6,1
Баштанський	6435	2064	1586	24,6	6,9	5,1	6,2
Березанський	4411	1858	1295	29,4	4,7	4,6	5,1
Березнегуватський	4046	1791	1198	29,6	4,3	4,4	4,7
Братський	4184	1795	944	22,6	4,5	4,4	3,7
Веселинівський	3294	1544	863	26,2	3,5	3,8	3,4
Вознесенський	5591	2129	1410	25,2	6,0	5,3	5,5
Врадіївський	3340	541	184	5,5	3,6	1,3	0,7
Доманівський	4868	1665	1101	22,6	5,2	4,1	4,3
Єланецький	3889	582	350	9,0	4,2	1,4	1,4
Жовтневий	6517	2584	2029	31,1	7,0	6,4	7,8
Казанківський	3949	1466	798	20,2	4,2	3,6	3,1
Кривоозерський	5412	1604	771	14,2	5,8	4,0	3,0
Миколаївський	6562	2965	1628	31,2	5,6	7,3	6,4
Новобузький	5293	1985	1129	21,3	5,7	4,9	4,4
Новоодеський	4892	1338	1178	24,1	5,2	3,3	4,6
Очаківський	4341	2429	1397	32,2	4,6	6,0	5,5
Первомайський	5913	3292	2102	35,5	6,3	8,1	8,2
Снігурівський	6509	2649	1902	29,2	7,0	6,5	7,4
м. Миколаїв	1336	3516	1897	142,0	1,4	8,7	7,4

м. Вознесенськ	-	122	93	X	X	0,3	0,4
м. Южноукраїнськ	-	40	150	X	X	0,1	0,6
Область в цілому	93437	40499	25556	27,4	100,0	100,0	100,0

* Розраховано за даними статистичних бюлетенів «Праця в Миколаївській області» виданих у 2006, 2009 рр. [161]

Додаток Н

Фонд оплати праці штатних робітників сільського господарства по адміністративним районам Миколаївської області за 2008р.*

Назва району і міста	Тис. грн	У % до області в цілому
Арбузинський	21827,3	6,7
Баштанський	19953,8	6,1
Березанський	18213,1	5,6
Березнегуватський	11481,8	3,5
Братський	10873,8	3,3
Веселинівський	9581,1	2,9
Вознесенський	16921,3	5,2
Врадіївський	2169,2	0,7
Доманівський	10568,3	3,2
Сланецький	3545,9	1,1
Жовтневий	27878,5	8,5
Казанківський	8464,3	2,6
Кривоозерський	10179,4	3,1
Миколаївський	19941,9	6,1
Новобузький	10211,5	3,1
Новоодеський	13527,1	4,1
Очаківський	16522,0	5,1
Первомайський	22331,5	6,8
Снігурівський	24107,6	7,4
м. Миколаїв	45427,1	13,9
м. Вознесенськ	644,8	0,2
м. Южноукраїнськ	2695,1	0,8

Область в цілому	327066,4	100
------------------	----------	-----

* За даними статистичного бюлетеня «Праця в Миколаївській області 2008 рік» [161]

Додаток П

Основні показники прибутковості (збитковості) різних організаційно – правових форм сільгоспідприємств Миколаївської області *

Показники та роки	Недержавні всього	у тому числі					Державні
		господарські товариства	приватні	з них фермерські	виробничі кооперативи	інші	
Кількість підприємств, одиниць:							
а) прибуткових							
2007	231	119	102	16	5	5	6
2008	330	143	165	49	8	14	6
б) збиткових							
2007	158	83	62	4	5	8	7
2008	105	53	48	7	3	1	9
Частка прибуткових підприємств, %							
2007	59,4	58,9	62,2	80,0	50,0	38,5	46,2
2008	75,3	71,9	77,5	87,5	72,7	93,3	40,0
Рівень рентабельності сільгосппродукції, %:							

загальний							
2007	9,2	8,5	13,5	27,7	-2,5	-9,1	-3,7
2008	28,5	32,5	22,6	37,6	11,6	34,2	2,8
у т.ч.: рослинництва							
2007	19,6	18,5	24,6	30,1	2,1	-4,4	18,4
2008	33,1	39,5	24,6	38,3	3,8	40,2	13,2
тваринництва							
2007	-26,7	-29,1	-26,6	-18,3	-30,3	-15,5	-37,6
2008	6,4	2,4	9,4	8,5	43,9	21,4	-22,5

* Побудована за даними статичних щорічників по сільському господарству Миколаївщини за 2007-2008рр.

Додаток Р

Прибуток (збиток) від реалізації продукції сільського господарства по адміністративних районах та їх місце в Миколаївській області *

Райони та міста	Прибуток (збиток), тис. грн			Відношення району до області, %		
	2000р.	2005р.	2008р.	по збитку	по прибутку	
				2000р.	2005р.	2008р.
Область	-32069	50731	390066	100,0	100,0	100,0
Миколаїв	-	-2192	50336	-	-	12,9
Арбузинський	4465	12616	32064	-	24,9	8,2
Баштанський	-3654	5647	19565	11,4	11,1	5,0
Березанський	2088	-1166	7160	-	-	1,8
Березнегуватський	-2512	-1249	12156	7,8	-	3,1
Братський	2692	836	14513	-	1,6	3,7
Веселинівський	-1216	5012	24047	3,8	9,9	6,2
Вознесенський	-5197	-2299	9376	16,2	-	2,4
Врадіївський	-2993	105	2100	9,3	0,2	0,5
Доманівський	-349	757	1909	1,1	1,5	0,5
Єланецький	-1995	384	15120	6,2	6,7	3,9
Жовтневий	-10026	3342	-282	31,3	6,6	-
Казанківський	-2516	667	10754	7,8	1,3	2,8
Кривоозерський	-367	4332	11409	1,1	8,5	2,9
Миколаївський	-1123	4152	5160	3,5	8,2	1,3
Новобузький	-16	2513	6159	0,05	5,0	1,6
Новоодеський	-3943	348	22026	12,3	0,7	5,6
Очаківський	-982	-464	97675	3,1	-	25,0

Первомайський	326	10374	23569	-	20,4	6,0
Снігурівський	-4751	7016	26166	14,8	13,8	6,7

* Основні економічні показники сільськогосподарських підприємств [151]

Додаток С

Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах по адміністративних районах Миколаївської області та їх рейтинг по ньому *

Назва району	Рівень рентабельності (збитковості), %		Рейтинг району за рівнем рентабельності			
	2007р.	2008р.	2007р.	2008р.	Сумарний за 2 роки	Підсумковий
Арбузинський	16,9	29,1	6	5	11	2
Баштанський	12,4	28,0	9	6	15	5
Березанський	0,4	9,6	16	16	32	11
Березнегуватський	8,8	19,8	10	13	23	9
Братський	8,1	26,9	11	8	19	8
Веселинівський	19,7	27,7	4	7	11	2
Вознесенський	4,8	16,8	13	14	27	10
Врадіївський	-26,1	9,4	19	17	36	13
Доманівський	3,4	4,9	15	19	34	12
Єланецький	25,5	33,9	1	2	3	1
Жовтневий	-14,9	-0,4	17	20	37	14
Казанківський	17,6	22,0	5	9	14	4
Кривоозерський	7,3	21,3	12	11	23	9
Миколаївський	-22,3	8,5	18	18	36	13
Новобузький	21,0	13,3	3	15	18	7
Новоодеський	4,0	33,5	14	3	17	6

Очаківський	23,0	174,5	2	1	3	1
Первомайський	21,0	20,4	3	12	15	5
Снігурівський	16,7	21,8	7	10	17	6
Область у цілому	8,8	27,3	X	X	X	X

* Побудована за даними Головного Управління статистики Миколаївської області [151]

Додаток У

Вихідні дані і показники фінансової стійкості сільгосп підприємств Миколаївської області за 2008 р., тис. грн

Назва регіонів і підприємств	Власний капітал	Валюта балансу	Залучений капітал	Коефіцієнти фінансової стійкості		
				автономії гр.1 : гр.2	фінансування гр.3 : гр.1	стабільності гр.1 : гр.3
Миколаївська область	2023407,4	3810751	1691200,5	0,53	0,84	1,19
Миколаївський район	113791,6	204287,6	82277,7	0,56	0,72	1,38
Первомайський район	207759,4	276425	66355,8	0,75	0,32	3,13
Підприємства Миколаївського району:						
СГВК «Зеленоярський»	3785	5527	1742	0,68	0,46	2,17
ТОВ «Добробут»	2101	2264	163	0,93	0,08	12,89
ДП «Південьконецентр»	1087,8	2264,8	1177	0,48	1,08	0,92
ДП СП «Сонячне»	3859	4389	530	0,88	0,14	7,28
ДП «Степове»	56037	56512	475	0,99	0,01	117,97
ТОВ «Надбузьке»	89	1030	941	0,09	10,57	0,09
ТОВ «Ковалівка»	1581	2256,3	675,3	0,70	0,43	2,34
ВАТ «Радсад»	28310	47785	11715	0,59	0,41	2,42

Додаток Ф

Сукупна бальна оцінка фінансового стану сільськогосподарських підприємств Миколаївського району за 2008 р., балів

Господарства	2008р.
СГВК «Зеленоярський»	80
ТОВ «Добробут»	80
ДП «Південьконцентр»	60
ДП СП «Сонячне»	20
ДП «Степове»	100
ТОВ «Надбузьке»	40
ТОВ «Ковалівка»	80
ВАТ «Радсад»	60

Додаток X

Обсяги продукції сільського господарства, виданої пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнові паї в Миколаївській області *

Показники	2000р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.
Продукція сільського господарства, млн грн – всього	31,3	43,6	39,4	42,5	62,6
у т.ч.:					
а) рослинництва	30,3	42,4	38,2	41,6	62,1
з нього:					
– зерно	65,3	89,1	76,9	53,6	97,0
– насіння олійних культур	...	4,5	4,0	3,4	5,2
– овочі	1,1	0,2	0,2	0,2	0,1
б) тваринництва:	1,0	1,2	1,2	0,9	0,5
з нього:					
– худоба та птиця (у живій вазі)	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0
– молоко та молочні продукти	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
– яйця (тис шт.)	-	4	10	2	4

* Статистичний щорічник Миколаївської області за 2008р. [185]

Додаток Ц

Кількість працівників сільського господарства за формами зайнятості по містах та районах Миколаївської області у 2008 році *

Райони та міста	Середньооблікова кількість штатних працівників		Кількість працівників позаоблікового складу, осіб	
	усього осіб	у % до 2007р.	працювали за тимчасовими договорами	сумісники
Область	25556	87,9	547	363
Міста : Миколаїв	1897	90,3	34	66
Вознесенськ	93	70,5	-	1
Южноукраїнськ	150	428,6	1	-
Райони: Арбузинський	1551	84,4	40	-
Баштанський	1586	88,4	43	6
Березанський	1295	95,2	46	11
Березнегуватський	1198	85,5	10	6
Братський	944	80,5	44	2
Веселинівський	863	85,4	10	5
Вознесенський	1410	91,2	35	18
Врадіївський	184	64,8	4	2
Доманівський	1101	92,2	62	9
Сланецький	350	88,8	5	2

Жовтневий	2029	90,3	40	60
Казанківський	798	78,0	2	12
Кривоозерський	771	74,3	10	25
Миколаївський	1628	81,7	5	42
Новобузький	1129	83,4	2	16
Новоодеський	1178	103,8	22	7
Очаківський	1397	85,2	-	25
Первомайський	2102	89,0	21	42
Снігурівський	1902	93,4	111	6

* Праця Миколаївщини 2008 [161, с.183]

Додаток Ш

Розміри заборгованості по заробітній платі сільгосппрацівникам економічно активних підприємств Миколаївської області в розрізі її адміністративних районів (станом на 1 січня)

Райони та міста	Заборгованість, тис грн			Частка міста і району, %	
	2006р.	2009р.	Індекс 2009р. до 2006р.	2006р.	2009р.
м. Миколаїв	219,8	10364,3	47,2	13,3	78,7
м. Вознесенськ	41,3	174,8	4,23	2,5	1,3
м. Очаків	-	88,5	-	-	0,7
м. Первомайськ	17,3	308,0	17,80	1,1	2,3
м. Южноукраїнськ	-	61,6	-	-	0,4
Арбузинський	102,6	-	-	6,2	-
Баштанський	-	80,7	-	-	0,6
Березанський	-	-	-	-	-
Березнегуватський	113,2	-	-	6,9	-
Братський	-	-	-	-	-
Веселинівський	-	-	-	-	-
Вознесенський	25,0	485,6	19,42	1,5	3,7
Врадіївський	420,7	-	-	25,5	-
Доманівський	45,4	-	-	2,8	-
Єланецький	230,0	-	-	13,9	-
Жовтневий	217,1	48,5	0,22	13,2	0,4

Казанківський	12,0	207,1	17,26	0,7	1,6
Кривоозерський	4,0	-	-	0,2	-
Миколаївський	87,0	-	-	5,3	-
Новобузький	-	51,4	-	-	0,4
Новоодеський	5,0	1161,7	232,34	0,3	8,8
Очаківський	71,0	112,7	1,59	4,3	0,9
Первомайський	37,9	23,7	0,63	2,3	0,2
Снігурівський	-	-	-	-	-
Область у цілому	1649,3	13168,6	7,98	100,0	100,0

Додаток Щ

Структура валової продукції сільського господарства Миколаївської області, %

Галузі та їх групи	Роки					
	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Сільське господарство в цілому	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч.:						
а) рослинництво	56,9	55,7	66,1	68,9	53,7	72,3
з них:						
– зерно	19,3	19,4	27,0	28,0	14,5	30,5
– технічні	3,1	11,9	15,6	18,0	15,9	20,9
– картопля, овочі та баштанні	12,0	13,3	17,5	17,2	14,9	14,4
– плодово-ягідні та виноградники	8,4	4,8	4,9	2,7	5,1	4,5
– кормові	7,2	2,5	1,4	1,1	1,0	0,7
– інші	6,9	3,8	0,3	1,9	2,3	1,3
б) тваринництво	43,1	44,3	33,9	31,1	46,3	27,7
з них:						
– худоба та птиця	15,5	21,6	11,4	11,2	16,2	10,3
– молоко	21,0	17,5	16,2	14,2	21,0	11,4
– яйця	2,1	2,4	3,4	3,2	5,4	3,5
– вовна	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
– інша продукція	3,8	2,8	2,9	2,5	3,7	2,5

Додаток Ю

Модель визначення оптимального співвідношення галузей аграрного і переробного виробництва в ПОСП «Золота нива» Новобузького району

Додаток Ю (ст. 1)

Модель.

Цільова функція задачі

$$Z = x_j + x_l - x_k \rightarrow \max, \quad (j \in C_1, l \in C_2, k \in R) \quad (3.1)$$

Умови вирішення задачі:

Використання площі ріллі:

а) загальна і за окремими типами культур (зерновими, кормовими та ін.)

$$\sum_{j \in J_1} x_j \leq S_i, \quad (i \in I_1); \quad (3.2)$$

б) мінімальні посівні площі певних сільськогосподарських культур

$$\sum_{j \in J_1} x_j \geq Sl_i, \quad (i \in I_1); \quad (3.3)$$

в) максимальні посівні площі окремих культур

$$\sum_{j \in J_1} x_j \leq Sh_i, \quad (i \in I_1); \quad (3.4)$$

г) співвідношення між площами окремих видів зернових

$$\sum_{j \in J_1} Wo_j x_j \geq \sum_{j \in J_1} Wy_j x_j. \quad (3.5)$$

Баланс виробництва і використання кормів:

$$\sum_{j \in J_1, K_2} n_{ij} x_j + \sum_{j \in J_1} x_j \geq \sum_{j \in J_2} v_{ij} x_j, \quad (i \in I_2). \quad (3.6)$$

Обмеження чисельності поголів'я тварин

$$x_j \geq T_i, \quad (j \in J_2, i \in I_3). \quad (3.7)$$

Балансові обмеження з виробництва сільськогосподарської продукції

$$\sum_{j \in J_1, J_2} d_{ij} x_j = x_k, \quad (i \in I_4, k \in K_1). \quad (3.8)$$

Баланси сировини для переробної промисловості:

$$\sum_{j \in J_2} q_{pj} x_j = \sum_{j \in K_2} b_{pj} x_j, \quad (p \in P_1). \quad (3.9)$$

Продовження додатку Ю (ст. 2)

6) Обмеження виробничих потужностей:

$$x_j \leq V_p, \quad (j \in K_2, p \in P_2). \quad (3.10)$$

7) Балансові обмеження за реалізацією кінцевої продукції:

$$g_{ij} x_j = x_k, \quad (j \in K_1, K_2, k \in K_3). \quad (3.11)$$

8) Баланс трудових ресурсів:

а) у сільськогосподарському виробництві

$$\sum_{j \in K_1} lc_{rj} x_j = x_k, \quad (r \in M_1, k \in Rl_1); \quad (3.12)$$

б) переробному підкомплексі

$$\sum_{j \in K_2} lnep_{rj} x_j = x_k, \quad (r \in M_2, k \in Rl_2); \quad (3.13)$$

в) по загальних витратах праці

$$x_j + x_l = x_k, \quad (j \in Rl_1, l \in Rl_2, k \in Rl). \quad (3.14)$$

9) Обмеження з балансу витрат на вироблену та товарну продукцію:

а) у сільськогосподарському виробництві за різними видами витрат

$$\sum_{j \in K_1} fc_{ij} x_j = x_k, \quad (i \in M_1, k \in R_1); \quad (3.15)$$

б) загальні виробничі витрати у сільськогосподарському виробництві

$$\sum_{j \in R_1} x_j = x_k, \quad (k \in R_{cz}); \quad (3.16)$$

в) у переробному виробництві за різними видами витрат

$$\sum_{j \in K_2} f_{nep,ij} x_j = x_k, \quad (i \in M_2, k \in R_2); \quad (3.17)$$

г) загальні виробничі витрати у переробному виробництві

$$\sum_{j \in R_2} x_j = x_k, \quad (k \in R_{nep}); \quad (3.18)$$

д) загальні виробничі витрати по господарству

$$x_j + x_l = x_k, \quad (j \in R_{cz}, l \in R_{nep}, k \in R). \quad (3.19)$$

Продовження додатку Ю (ст. 3)

Обмеження за товарною продукцією в цінах реалізації:

$$\sum_{j \in K_3} c_j x_j = x_k, \quad (k \in C_1, C_2). \quad (3.20)$$

11) Умова невід'ємності змінних:

$$x_j \geq 0; \quad x_k \geq 0; \quad x_l \geq 0. \quad (3.21)$$

Умовні позначення задачі

j, k, l – індекси змінних;

J₁ + множина змінних, що вказують площі сільськогосподарських культур;

J₂ + множина, яка включає номери змінних по видах тварин;

K₁ – множина, яка включає номери змінних із виробництва сільськогосподарської продукції;

K₂ – множина, яка включає номери змінних із виробництва продуктів переробки;

K₃ – множина, яка включає номери змінних із реалізації сільськогосподарської продукції та продукції переробного підкомплексу;

C₁ – номер змінної, яка вказує загальну вартість товарної продукції;

C₂ – номер змінної, яка вказує загальну вартість продуктів переробки;

R_l – номер змінної, яка вказує загальні витрати праці;

R_{l_1} – номер змінної, яка вказує витрати праці у секторі сільськогосподарського виробництва;

R_{l_2} – номер змінної, яка вказує витрати праці у переробному секторі;

R – номер змінної, яка вказує загальні виробничі витрати;

R_1 – множина змінних, які показують виробничі витрати в секторі сільського господарства за різновидами;

R_{cz} – номер змінної, яка означає загальні виробничі витрати в секторі сільського господарства;

Продовження додатку Ю (ст. 4)

R_2 – множина змінних, які вказують виробничі витрати за різновидами у переробному підкомплексі;

$R_{пер}$ – номер змінної, яка означає загальні виробничі витрати в секторі переробки.

Для системи обмежень задачі скористаємося такими позначеннями:

i, r – індекси обмежень;

I_1 – множина обмежень за структурою посівних площ;

I_2 – множина обмежень по балансуванню виробництва і потреби в кормах;

I_3 – множина обмежень щодо оптимізації поголів'я тварин;

I_4 – множина обмежень, які відображають об'єми виробництва і розподілу продукції;

P_1 – номери обмежень з балансу сировини;

P_2 – множина обмежень виробничих потужностей;

P_3 – множина обмежень, які відображають об'єми реалізації продукції сільськогосподарських та переробних галузей;

M_1 – множина обмежень по балансуванню виробничих ресурсів за видами у сільськогосподарському підкомплексі;

M_2 – множина обмежень по балансуванню виробничих ресурсів у переробному підкомплексі;

Визначення для коефіцієнтів і параметрів моделі:

n_{ij} – вихід i -ого виду кормів з одиниці j -ої галузі рослинництва;

v_{ij} – потреба в i -ому виді кормів на структурну голову j -ої галузі тваринництва;

T_i – мінімальна чисельність i -ого виду тварин;

S – загальна площа ріллі;

S_i – посівні площі i -го виду сільськогосподарських культур;

Sl_i – мінімальна посівна площа i -ї сільськогосподарської культури;

Sh_i – максимальна посівна площа i -ї сільськогосподарської культури;

Продовження додатку Ю (ст. 5)

d_{ij} – вихід i -го виду сільськогосподарської продукції з гектара посівної площі j -ої культури і від однієї структурної голови j -ої галузі тваринництва;

Wo_j, Wy_j – коефіцієнти пропорційності між частками озимих культур та ярих культур у загальній площі ріллі;

q_{pj} – вихід сировини p -ого виду з одиниці площі j -ої сільськогосподарської культури;

b_{pj} – норматив витрат p -ого виду сировини на одиницю j -го виду продуктів переробки;

V_p – потужність p -ого виду переробного агрегату;

g_{ij} – вихід i -го виду товарної продукції від j -го виду виробленої продукції;

lc_{2rj} – витрати праці у r -й галузі сільськогосподарського виробництва на одиницю продукції j -го виду;

$lnep_{rj}$ – витрати праці у r -й галузі сільськогосподарського виробництва на одиницю продукції j -го виду;

fc_{2ij} – виробничі витрати i -го виду на одиницю j -го виду продукції сільського господарства;

$f_{перij}$ – виробничі витрати i -го виду на одиницю j -го виду продукції переробного підкомплексу;
 c_j - вартість одиниці продукції j -того виду.

Додаток Я

Склад та структура бюджетних дотацій на виробництво сільськогосподарської продукції, отриманих аграрними підприємствами Миколаївської області в 2008р. *

Напрями підтримки	Тис. грн.	Структура, %
Рослинництво – всього	49933,1	76,3
у т.ч.:		
– посів озимих зернових та ярих культур	28042,7	42,8
– селекція	1697,2	2,6
– заходи по боротьбі зі шкідниками та хворобами	270,0	0,5
– розвиток садівництва і виноградарства	19923,2	30,4
Тваринництво - всього	15545,3	23,7
у т.ч.:		
– вирощені і здані на забій та переробку тварин	10350,6	15,8
– приріст поголів'я		
а) корів	705,7	1,1
б) вівцематок і ярок	926,8	1,4
– селекція	3016,6	4,6
– реалізація вовни	504,3	0,8
Всього по рослинництву і тваринництву	65478,4	100,0

* За даними статистичного збірника «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств» [151]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрна реформа в Україні/[П.І.Гайдуцький, П.Г.Саблук, Ю.О. Дупенк та ін.; за ред. П.І. Гайдуцькому.- К.: ННЦ 368 пу., 2оп. – 424с.
2. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. К.: ННУ ІАЕ, 2005. – 292с.
3. Амбросов В.Я. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України у СОТ / В.Я.Амбросов, В.М. Онегіна //Економіка АПК. – 2009. – №2. – С.15-24
4. Амбросов В.Я. Трансформаційні зміни і їх підтримка в агропромисловому комплексі /В.Я.Амбросов //Основні напрями вискооефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі . К.:ІАЕ УААН. – 2002. – С.224-229
5. Амбросов В.Я. Фінансова стабілізація розширеного відтворення в аграрному секторі економіки /В.Я.Амбросов //Агроінком. – 2007. – №7-8. – С.26-28
6. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств : підруч. – 2-ге вид. допов. І перероб. /В.Г.Андрійчук. – К.: КНЕУ. – 2002. – 624с.

7. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. /В.Г. Андрійчук. – УЗМН, 1996. – 512с.
8. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств : теорія, методика, аналіз /В.Г.Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292с.
9. Андрійчук В.Г. Проблеми капіталізації сільського господарства на сучасному етапі: матеріали Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 20-21 червня 2006р.) /К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.82-92
10. Андрійчук В.Г. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти /В.Г. Андрійчук, М.В.Зубець, В.В.Юрчишин . – К.: Аграрна наука, 2005. – С.90-103
11. Аничин В.Л. Измерение производственных возможностей сельскохозяйственных предприятий / В.Л. Аничин //Харьковский государственный аграрный университет им. В.В.Докучаева. Х., 1995. – 113с.
12. Бабенко Ю.М. Концепція нової моделі оплати праці на сільськогосподарських підприємствах / Ю.М.Бабенко, А.В.Македонський //Агроінком. – 1999. – №6-7. – С.42-45
13. Бабинець Т.Л. Доцільність використання ресурсозберігаючих технологій в Україні /Т.Л.Бабинець //Агроінком. – 2007. – №11-12. – С.31-37
14. Бабич М.М. Оптимізація розмірів орендної плати за землю / М.М.Бабич // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №4. – С.93-98
15. Бабич М.М. Особливості реформування ринку сільськогосподарських земель / М.М. Бабич //Економіка АПК. – 2006. – №12. – С.65-67
16. Балан О.Д. Удосконалення системи матеріального стимулювання в сільськогосподарських підприємствах :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук /О.Д.Балан. – Київ. – 2006. – 20с.
17. Березін О.В. Проблеми формування продовольчого ринку України: моногр. /О.В.Березін. – К.: Вища школа, 2002. – 212с.
18. Білоусько Я.К. Тенденції і напрямки розвитку техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва /Я.К. Білоусько // Агроінком. – 2007. – №5-6. – С.46-51

19. Білоусько Я.К. Формування ринкової системи матеріально-технічного забезпечення АПК України. – К: ННЦ ІАЕ, 2005
20. Благодатний А.В. Сучасний стан та проблеми фінансування регіонального АПК: зб. наук. праць „Проблеми та шляхи оптимізації економічних та екологічних взаємовідносин у сталому розвитку Причорноморського регіону” /А.В.Благодатний. – Миколаїв : ДГУ ім. Петра Могили, 2003. – Вип.17. т.30. – С.135-140
21. Борщ А.Г. Стан та перспективи розвитку корпоративного бізнесу в АПК /А.Г.Борщ //Економіка АПК.- 2005. – №7. – С.26-33
22. Бугуцький О.А. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції /О.А.Бугуцький //Економіка АПК. – 1998. – №8. – С.45-51
23. Василенко Ю.В. Производственный потенциал сельскохозяйственных предприятий /Ю.В.Василенко. – М.: Агропромиздат, 1989. – 152с.
24. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти) /Відп.ред. В.М.Трегобчук. – К.: Інститут економік НАН України, 2003. – 46с.
25. Вітков М.С. Розвиток інвестиційної політики у сільському господарстві України /М.С.Вітков //Економіка АПК. – 2005. –№1. – С11-13
26. Власенко С. Земля як предмет застави.Український досвід /С.Власенко //Агробізнес сьогодні. – 2004. – №3. – С.13-14
27. Волкодав В.В. Активізація західноєвропейського інвестування в Україну /В.В.Волкодав //Агроінком. – 2007. –№7-8. – С.60-63
28. Всеукраїнський „День поля – 2006 ” – всеобуч для фахівців АПК //Агробізнес сьогодні. – 2006. – №17. – С.5
29. Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання: навч. Посібник /В.Н.Гавриш, Е.А.Божко. – К.: 2004. – 224с.
30. Гавриш В.І.Заходи щодо зниження витрат на паливо в рослинництві з урахуванням закордонного досвіду /В.І.Гавриш // Вісник аграрної науки Причорномор’я. – 2007. – №1. – С.50-51

31. Гайдуцький А. Економічні механізми забезпечення інвестиційної конкурентоспроможності аграрного сектора економіки / А. Гайдуцький // Економіка України. – 2003. – №2. – С.69-73
32. Гайдуцький П.І. Формування та розвиток аграрного ринку / П.І. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2004. – №3. – С.4-15
33. Гаранга О.М. Ринок сільськогосподарських земель і специфіка його формування / О.М. Гаранга // Землепорядковий вісник. – 2005. – №2. – С.61-64
34. Гладій М.В. Використання виробничо-ресурсного потенціалу аграрного сектора економіки України (питання теорії, методології і практики): монографія / М.В. Гладій . – Львів: ІРД НАН України, 1998. – 294с.
35. Горбонос Ф.В. Кооперація: методологічні і методичні основи / Ф.В. Горбонос. – Львів : Львівський державний університет. – 2003. – 264с.
36. Государственное регулирование земельных отношений за рубежом / [під ред. А.И. Кошкіна]. – М.: ВШПП, 2001
37. Гравель Є.Ю. Моніторинг фінансового стану в системі управління сільськогосподарськими підприємствами / Є.Ю. Гравель // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економіка АПК і природокористування”. – 2007. – №4. – С.62-66
38. Гречан А.П. Теоретичні засади визначення інноваційного потенціалу підприємства / А.П. Гречан // Економіка та держава. – 2005. – №7. – С.34-37
39. Гриньова В.М. Фінанси підприємств: навчал. посібник. – 2-ге вид., перероб. і доповн. / В.М. Гриньова, В.О. Коюда. – К.: Знання – Прес, 2004. – 424с.
40. Гудзинський О.Д. Методичні аспекти формування потенціалу, адекватного стратегічному розвитку підприємств / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №1. – С.11-15
41. Гудзь О.Є. Державна програма фінансової підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів / О.Є. Гудзь, А.В. Сомик // Економіка АПК. – 2008. – №11. – С.54-63

42. Гудзь О.Є. Забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія, практика: авторф. дис. на здобуття наук.ступення доктора екон.наук /О.Є.Гудзь.- Київ. – 2007. – 36с.
43. Гудзь О.Є. Ризики в системі управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств /О.Є Гудзь //Агроінком. – 2007. – №5-6. – С.94-99
44. Гусаков В.Г. Основные механизмы стабилизации развития АПК Беларуси: матеріали Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [„Розвитк аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання” (Київ, 20-22 червня 2006р.) /В.Г.Гусаков, В.И.Бельский. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.42-49
45. Давиденко Н.М. Активізація інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України /Н.М.Давиденко //Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.73-76
46. Давидова Н. Огляд ринку зернозбиральних комбайнів України /Н.Давидова //Агробізнес сьогодні. – 2006. – №13-14. – С.26-27
47. Данилишин Б.М. Україна: проблеми сталого розвитку /Б.М. Данилишин, С.І.Дорогунцов, О.М.Ліонова, В.Я.Шевчук. – К.: РВПС України НАН України, 1997. – 148с.
48. Данкевич А.Є. Організаційно-економічні передумови запровадження ринку сільськогосподарських земель //Агроінком. – 2007. – №7-8. – С.99-101
49. Данкевич А.Є. Розвиток орендних відносин усільському господарстві /А.Є.Данкевич //Економіка АПК. – 2004. – №5. – С.43-46
50. Данкевич А.Є. Світовий досвід оренди земель /А.Є.Данкевич //Економіка АПК. – 2007. – №3. – С.238-144
51. Данкевич А.Є. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері /А.Є.Данкевич //Агроінком. – 2007. – №5-6. – С.120-122
52. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку (доповідь) /М.Я.Дем'яненко //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.4-15

53. Демидов О.А. Передумови створення організаційно-економічного механізму інноваційно-інвестиційної діяльності в регіоні /О.А.Демидов //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ. – 2006. – С.325-328
54. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року //Економіка АПК. – 2007. – №11. – С.3-57
55. Діденко Л.М. Оренда землі: правові та облікові аспекти /Л.М.Діденко //Економіка України. – 2005. – №8. – С.186-191
56. Дідковська Л.І. Економічний механізм раціонального використання та охорони земельних ресурсів в аграрній сфері :авторф.дис. на здобуття наук.ступення канд.екон.наук /Л.І.Дідковська. – Київ. – 2006. – 19с.
57. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці /В.С.Дієсперов. – К.: ІАЕ УААН. – 2004. – С.417-419
58. Добіжа Н.В. Відтворення матеріально-технічної бази основа зростання сільськогосподарського виробництва /Н.В. Добіжа //Економіка АПК. – 2008. – №4. – С.78-82
59. Доброзорова О.В. Теоретичні та практичні аспекти впровадження стратегій інтеграційного розвитку підприємств продовольчого ринку України/О.В.Доброзорова, М.І.Губа //Збірник наукових праць викладачів кафедри менеджменту організацій Херсонського державного аграрного університету. – Херсон: „Айлант”, 2006. – 183с.
60. Добряк Д.С. Економічний оборот землі в Україні: теорія, методологія і практика /Д.С.Добряк, А.Г.Тихонов, Л.В.Паламарчук. – К.: Урожай, 2004. – 136с.
61. Довгий І.І. Основні напрямки розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення /І.І.Довгий //Вісник Харківського національного технологічного університету сільського господарства. Серія: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. – 2007. – вип.54. – С.39-43

62. Додонов С.В. Влияние потенциала на эффективность сельскохозяйственного производства /С.В.Додонов //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – №2, т.2. – С.121-127
63. Долішній М.І. Інвестиційно-інноваційний розвиток господарства: роль науки зростає /М.І.Долішній //Науковий світ. – 2004. – №11. – С.8-9
64. Дубініна М.В. Необхідність державного стимулювання розвитку особистих селянських господарств в умовах інтеграції до світового співтовариства /М.В.Дубініна, М.Д.Бабенко //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №3, т.1. – С.186-189
65. Дячек В.І. Економічні механізми забезпечення сільськогосподарських підприємств технічними засобами: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон. наук / В.І.Дячек. – Дніпропетровськ. – 2007. – 20с.
66. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку/[за ред. В.м.Гейца]. – К.: Фенікс, 2003. – 641с.
67. Євчук Л.А. Фінансовий стан підприємства та ефективність господарської діяльності як індикатор оцінки його конкурентоспроможності /Л.А.Євчук //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2006. – №1. – С.3-10
68. Єрмаков О.Ю. Державна підтримка інвестиційної діяльності та напрями її активізації в агропромисловому комплексі України /О.Ю.Єрмаков //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №3, т.1. – С.157-161
69. Єрмаков О.Ю. Методичні аспекти узагальненої оцінки економічної ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств /О.Ю.Єрмаков, М.І.Карєба //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ. – 2009. – вип.22, ч.2. – С.12-15
70. Забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання регіонального АПК /[за ред. І.І.Червена, Л.Є.Євчук]. -2005. – 440с.
71. Закон України „Про охорону земель”//Відомості Верховної Ради України. - 2003. - №29. - С.1431

72. Заяць В.М. Аналіз змісту законодавчих ініціатив щодо ринку землі /В.М.Заяць //Агроінком. – 2007. – №5-6. – С.114-119
73. Збарський В.К. Менеджмент малого бізнесу: навч. посібник /В.К.Збарський. – К.: ДАКККіМ, 2006. – 361с.
74. Збір урожаю сільськогосподарських культур, плодів, ягід та винограду на всіх землях у Миколаївській області у 2008 році: статистичний бюлетень. – Миколаїв : Головне управління статистики. – 2009. – 366с.
75. Зима Ю.П. Особливості державного фінансування сільського господарства у розвинених країнах /Ю.П. Зима //Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.82-88
76. Іванишин В.В.Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарського машинобудування в Україні /В.В.Іванишин //Економіка АПК. – 2007. – №8. – 8-13
77. Іванюк І.В. Методичний підхід щодо визначення ринкової орендної плати за землю /І.В.Іванюк //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Серія :Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. – 2007. – вип.54. – С.110-116
78. Іванюта В.Ф.Природний потенціал агропромислового комплексу : регіональний аспект /В.Ф.Іванюта //Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.45-48
79. Калінчик М.В. Визначення мінімальних розмірів спеціалізованих аграрних підприємств у різних природно-кліматичних зонах /М.В.Калінчик, М.Б.Калінчик // Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.40-45
80. Канівський П.К. Тенденції розвитку фермерства в країнах з ринковою економікою /П.К.Канівський //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2005. – №3. – С.8-17
81. Карасик О.М. Фінансові проблеми агропромислового комплексу України /О.М.Карасик //Таврійський науковий вісник Збірник наукових праць ХДАУ. – Херсон: Айлант. – 2007. – вип.51. – С.348-354

82. Кареба М.І. Малі підприємства: значення, проблеми розвитку та основні напрямки їх подолання :зб.текстів виступів на Всеукраїнській наук.конф. /М.І.Кареба, О.С.Кареба, Є.С.Машика. – Сімферополь. – 2009. – С.141-143
83. Кареба М.І. Оплата праці в сільському господарстві Миколаївщини: ретроспектива, сучасний стан та проблеми /М.І.Кареба //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №1. – С.120-125
84. Кареба М.І. Орендні земельні відносини потребують удосконалення /М.І.Кареба // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – вип.16. – С.395-397
85. Кареба М.І. Перспективи розвитку лізингу в АПК: зб.текстів виступів на міжнародній наук.-практ. конф. молодих вчених /М.І.Кареба. – Київ. – 2009. – С.347-351
86. Кареба М.І. Ринок сільськогосподарських земель: сутність, необхідність, проблеми та основні напрямки їх вирішення /М.І.Кареба //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2008. – вип.19, ч.ІІ. – С.276-279
87. Кареба М.І. Сільгоспвиробникам без державної підтримки нині не обійтися /М.І.Кареба //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №3. – С.245-250
88. Кареба М.І. Сільським територіям – збалансований розвиток /М.І.Кареба //Агроінком. – 2008. – №1-2.- С.64-67
89. Кареба М.І. Стан та основні напрямки підвищення рівня зайнятості сільського населення: зб.текстів виступів на Всеукраїнській наук.конф.молодих учених /М.І.Кареба . – Умань. – 2007. – С.55-56
90. Кареба М.І. Стан та основні напрямки удосконалення оплати праці робітників сільськогосподарських підприємств /М.І.Кареба //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Серія: Економічні науки. – Харків :ХНТУСГ. – 2007. – вип.55. – С.167-172

91. Кареба М.І. Стан, проблеми та основні напрямки активізації інвестиційної діяльності у сільському господарстві /М.І.Кареба //Економіка АПК. – 2008. – №7. – С.75-79
92. Кареба М.І. Сучасний стан і основні напрямки зміцнення технічної бази сільськогосподарських підприємств /М.І.Кареба //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008.- №4. – С.71-78
93. Кареба М.І. Сучасний стан кредитування сільськогосподарських підприємств і основні напрямки його удосконалення /М.І.Кареба //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2009. – №3. – С.88-93
94. Кареба М.І. Щодо оцінки економічної ефективності використання основних складових ресурсного потенціалу сільгоспідприємств /М.І.Кареба //Наукові праці вчених Південного філіалу „Кримський агротехнологічний університет” Національного аграрного університету. – Сімферополь. – 2009. – вип. . – С.
95. Кареба М.І. Щодо сутності потенціалу сільськогосподарських підприємств: зб.текстів виступів на регіональній наук.-практ.конф. професорсько-викладацького складу /М.І.Кареба, О.С.Кареба. – Миколаїв. – 2009. – С.32-33
96. Кареба М.І.Виробничий потенціал сільськогосподарських підприємств : сутність, складові та значення /М.І.Кареба //Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський.- 2008. – №16, ч.3. – С.212-214
97. Кареба М.І.Зайнятість сільського населення Миколаївщини /М.І.Кареба //Аграрний вісник Причорномор'я. – Одеса. -2007. – №37. – С.123-126
98. Кареба М.І.Щодо сутності і складу ресурсного потенціалу аграрних підприємств та його значення у забезпеченні їх ефективного розвитку /М.І.Кареба //Агроінком. – 2008. – №7-10. – С.
99. Карпенко О. Хліб і національна ідея /О.Карпенко //Сільські вісті. – 2007. – №137. – С.1

100. Кириленко І.Г. Напрями підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва /І.Г.Кириленко //Економіка АПК. – 2005. – №11. – С.68-72
101. Кириленко І.Г. Напрямки підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва: матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій] (Київ. (9-10 лист. 2005) /І.Г.Кириленко. – Київ.: ННЦ ІАЕ. – 2005. – С.132-139
102. Кириленко І.Г. Удосконалення системи фінансово-економічних відносин у діяльності агропромислового виробництва в Україні /І.Г.Кириленко //Економіка АПК. – 2006. – №6. – 3-7
103. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. /І.Г.Кириленко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 452с.
104. Кірейцева О.В. Ефективність використання орендних земельних ресурсів /О.В.Кірейцева //Вісник ХНАУ ім. В.В.Докучаєва. Серія : Економіка АПК і природокористування. – 2007. – №4. – С.107-111
105. Кісіль М.І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу /М.І Кісіль //Економіка АПК. – 2002. – №4. – С.66-71
106. Климчук С.В. Формування ефективного середовища фінансової реструктуризації підприємств аграрної сфери економіки /С.С.Климчук //Агроінком. – 2007. – №7-8. – С.32-35
107. Клочан В.П. Використання методу коефіцієнтів для оцінки фінансового стану підприємства /В.П.Клочан, В.Ф.Клочан, Н.І.Костаневич, А.Г.Костирко //Економіка АПК. – 2008. – №7. – С.54-55
108. Клочан В.П. Діагностика фінансового стану сільськогосподарських підприємств /В.П.Клочан, Н.І.Костаневич, А.Г.Костирко //Економіка АПК. – 2009. – №4. – С.86-88
109. Ключник А.В. Підвищення ефективності використання потенціалу підприємства за рахунок оптимізації сполучення його галузей /А.В. Ключник,

М.І.Карєба //Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – Кам'янець-Подільський. – 2009. –№ . – С.

110. Ковальов В.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в умовах ринкового розвитку аграрної сфери : автореф.дис. на здобуття наук.ступення канд.екон. наук /В.В.Ковальов. – Дніпропетровськ. – 2005. – 19с.

111. Коментар експерта /Пропозиція. – 2005. – №11. – С.44

112. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року (проект) //Економіка АПК. – 2007. – №1. – С.3-49

113. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва /М.П.Кононенко //Економіка АПК. – 2008. – №8. – С.67-74

114. Концепція соціально-економічного розвитку Миколаївської області на 2001-2010 роки „Миколаївщина-2010”. – Миколаїв. – 2001. – 35с.

115. Корецька С.О. Економічне регулювання земельних відносин в сільському господарстві :автореф.дис. на здобуття наук.ступення канд.екон. наук /С.О.Корецька. – Харків. – 2002. – 20с.

116. Корнадський А. Закон Корнадського / А.Корнадський //Правовий тиждень. – 2007. – №48. – С.9-10

117. Кошкалда І.В. Удосконалення орендних відносин у системі господарських підприємств : автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон. наук /І.В.Кошкалда. – Харків. – 2004. – 20с.

118. Кравченко А.В. Ефективність використання земельних ресурсів регіону /А.В.Кравченко,О.Ю. Єрмаков //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №3, т.1. – С.54-58

119. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Навч.посібник /Н.С.Краснокутська. – К.: 2005. – 352с.

120. Крилова І.Г.Економічні засади забезпечення зайнятості сільського населення в регіоні : автореф.дис.на здобуття наук.ступення канд.екон. наук /І.Г.Крилова. – Миколаїв. – 2006. – 20с.

121. Кропивко М.Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління соціальноспрямованим агропромисловим виробництвом /М.Ф.Кропивко //Економіка АПК.- 2008. – №2. – С.25-30
122. Лагодієнко В.В. Умови і чинники формування та розвитку агропромислового виробництва на продовольчому ринку /В.В.Лагодієнко //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №2. – С.44-50
123. Лазарева О.В. Розвиток земельно-орендних відносин в Миколаївській області /О.В.Лазарева //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – №2. – С.187-191
124. Лузан Ю.Я. Фінансовий стан агропромислового виробництва в Україні та шляхи його удосконалення /Ю.Я.Лузан //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.14-18
125. Лук'янець С.В. Формування системи кредитного обслуговування аграрного сектору /С.В.Лук'янець //Таврійський науковий вісник Херсонського державного аграрного університету. – 2007. – вип.51. – С.368-374
126. Лукинов А. Аграрный потенциал: исчисление и использование /А.Лукинов, А.Онищенко, Б.Пасхавер //Вопросы экономики. – 1988. – №1. – С.12-21
127. Малік М.Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку /М.Й.Малік, О.Г.Шпикуляк //Економіка АПК. – 2007. – №11. – С.38-49
128. Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки /М.Й.Малік //Економіка АПК. – 2006. – №4. – С.3-10
129. Мармуль Л.О. Методичні засади дослідження фермерських та особистих господарств в АПК регіону : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці] (Житомир, 3-5 берез. 2005р.) /Л.О.Мармуль, Г.Є.Жуйко, С.В.Волович. – Житомир : Державний агроекологічний університет, 2005. – ч.2. – С.28-30
130. Мармуль Л.О. Обґрунтування пріоритетних напрямів досліджень розвитку матеріально-технічної бази в аграрному виробництві: матеріали

Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання] (Київ, 20-21 черв.2006р.) /Л.О.Мармуль. – К.: ННЦ ІАЕ,2006. – С.49-52

131. Мельник Л.Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть /Л.Ю.Мельник, П.М.Макаренко, І.Г. Кириленко. – К.: ІАЕ УААН. – 2003. – 748с.

132. Мельничук Н.Г. Основні напрями підвищення економічної ефективності функціонування агроформувань в пореформений період: автореф.дис. на здобуття наук.ступеня канд.екон.наук: спец. 08.07.02 „економіка сільського господарства і АПК” /Н.Г.Мельничук. – Миколаїв, 2005. – 20с.

133. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні /В.Я. Месель-Веселяк //Економіка АПК. – 2008. – №3. – С.13-20

134. Месель-Веселяк В.Я. Фінансування виробництва в сільськогосподарських формуваннях /В.Я. Месель-Веселяк //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.18-23

135. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання і земельні відносини в сільському господарстві України /В.Я.Месель-Веселяк, М.М.Федоров //Економіка АПК. – 1996. – №12. – С.12-19

136. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні /Дехтеренко Ю.Ф., Лихогруд М.Г., Манцевич Ю.М., Палеха Ю.М. – К.: профі. – 2002. – 256с.

137. Михайлова Л.І. Інвестування людського капіталу АПК в транзитивній економіці: матеріали Восьмих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [Розвиток аграрної економічної науки в Україні та її завдання в умовах освоєння ринкової системи господарювання] (Київ, 20-21 черв.2006р.) /Л.І.Михайлова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – С.77-81

138. Місевич М.А. Потенційна (ресурсна)конкурентоспроможність високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області /М.А.Місевич //Економіка АПК. – 2007. – №3. – С.126-132

139. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери /О.М.Могильний. – Ужгород.:ІВА, 2005. – 400с.
140. Мойса М.Я. Ресурсний потенціал аграрних підприємств та економічний механізм його раціонального використання /М.Я.Мойса //Економіка АПК. – 2004. – №2. – С.38-43
141. Молдаван Л.В. Розвиток кооперації в системі кредитного забезпечення сільського господарства /Л.В.Молдаван //Економіка АПК. – 2008. – №1. – С.58-61
142. Назаренко В.И. Аграрная политика и сельскохозяйственное производство КНР /В.И.Назаренко. – М.: РАСХН. – 2000. – 146с.
143. Назаренко В.И. Рынок земли /В.И.Назаренко. – М.: РАСХН. – 2001. – 110с.
144. Наумов О.Б. Стратегія розвитку сировинної бази текстильної промисловості /О.Б. Наумов. – Херсон: Олді-плюс. – 2005. – 384с.
145. Наявність та рух тракторів і сільськогосподарських машин у сільському господарстві за 2008 рік. Статистичний бюлетень. Миколаїв. – 2009. – 66с.
146. Нестеренко С.А. Державне регулювання продовольчого ринку /С.А.Нестеренко //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. . – Харків: ХНТУСГ. – 2007. – вип.52. – С.257-264
147. Нестерчук Ю.О. Особливості сучасного етапу розвитку вертикальних інтеграційних зв'язків в аграрному секторі розвинутих країн /Ю.О.Нестерчук //Таврійський науковий вісник. Збірник наукових праць ХДАУ. – Херсон: Айлант. – 2007. – вип.51. – С.329-336
148. Ніколюк О.В. Кластери як дієвий інструмент регіонального розвитку /О.В. Ніколюк //Аграрний вісник Причорномор'я. – 2007. – №37. – С.215-218
149. Обмок В.А. Напрямки розвитку іпотечних відносин в Україні /В.А.Обмок //Агроінком. – 2004. – №1-2. – С.64-65
150. Онищук Я.В. Розвиток лізингу в Україні /Я.В.Онищук //Фінанси України. 3- 2005. – №7. – С.106-113

151. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств. Статистичний збірник /за ред. З.А.Лук'яненко. – Миколаїв. – 2009. – 125с.
152. Паливода К.В. Сучасні проблеми іпотеки /Паливода К.В.,Гайдуцький П.І. //Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.96-103
153. Перебийніс В.І. Удосконалення державного регулювання регіональних ринків молока //Перебийніс В.І.,Бойко Л.М. //Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Х.: ХНТУСГ. – 2004. – вип.32. – С.302-305
154. Пилипчинець Л.Ф. Кластеризація як фактор ефективної організації садівництва регіону /Л.Ф.Пилипчинець, О.Ю.Єрмаков //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2007. – №3, т.2. – С.175-179
155. Пиріг Г.І. Генезис кредитних відносин у сільському господарстві /Г.І.Пиріг //Економіка АПК. – 2004. – №2. – С.64-69
156. Пойда-Носик Н.Н. Фінансові ресурси підприємства /Пойда-Носик Н.Н., Грабарчук С.С. //Фінанси України. – 2003. – №1. – С.96-103
157. Поліщук Д. Врожайний рік на науковій ниві /Д.Поліщук //Аграрний тиждень. – 2009. – №17-18. – С.7
158. Полозенко Д.В. Прямі і непрямі форми державної підтримки сільськогосподарських підприємств /Полозенко Д.В. //Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.40-44
159. Полозенко Д.В. Фінансова політика у сфері видатків бюджету /Полозенко Д.В., Іваницький Д.О. //Економіка АПК. – 2006. – №1. – С.96-99
160. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [Навчальний посібник]. – К.: Центр навч. Л-ри, 2005. – 352с.
161. Праця в Миколаївській області у 2008 році. Статистичний бюлетень. – Миколаїв. – 2009. – 112с.
162. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: матеріали Десятих річних зборів

Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 10-11 квітня 2008р.) /редкол. П.Т.Саблук та ін. – К.:ННЦ ІАЕ.- 2008. – 618с.

163. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період: матеріали Десятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 10-11 квітня 2008р.) Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”. – 2008. – 100с.

164. Ресурсний потенціал (стан, динаміка, прогноз) //Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник /за ред.П.Т.Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН. – 2002. – вип.5. – С.6-87

165. Россоха В.В. Методичні аспекти формування та розвитку потенціалу підприємств аграрної сфери /В.В.Россоха //Економіка АПК. – 2005. – №8. – С.36-42

166. Россоха В.В. Потенціал аграрного підприємства: методологія дослідження /В.В.Россоха //Економіка АПК. – 2005. – №4. – С.35-40

167. Россоха В.В. Теоретико-методичні засади розвитку виробничо-економічних систем: синергетичний підхід /В.В.Россоха //Агроінком. – 2005. – №9-10. – С.47-54

168. Рябоконт В.П. Основні напрями соціально-економічної перебудови та розвитку українського села /В.П.Рябоконт //Економіка АПК. – 2008. – №6. – С.3-7

169. Рябоконт В.П. Формування фінансової стабільності розвитку соціальної сфери на селі /В.П.Рябоконт //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.57-60

170. Саблук П.Т. Кординальні напрями вирішення економічних проблем в АПК /П.Т.Саблук //Економіка АПК. – 2005. – №5. – С.3-8

171. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період /П.Т.Саблук //Економіка АПК. – 2008. – №4. – С.19-37

172. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П.Т.Саблук // Економіка АПК. – 2004. – №12. – С.3-15
173. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні / Саблук П.Т. – К.: ННЦ ІАЕ, 2006. – 396с.
174. Савченко В.Д. Організація сільськогосподарських підприємств: наукове видання // Харківський національний аграрний університет ім. В.В.Докучаєва. – Харків, 2002. – 330с.
175. Сакун А.Ж. Оцінка ефективності використання виробничого потенціалу аграрних формувань / А.Ж.Сакун // Таврійський науковий вісник Херсонського державного аграрного університету. – 2007. – вип.48. – С.224-228
176. Сакун А.Ж. Трансформація матеріально-технічного потенціалу фермерських господарств: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / А.Ж.Сакун. – Сімферополь, ТНУ.- 2008. ч.1. – С.78-85
177. Свободин В.А. Определение производственного потенциала сельскохозяйственного предприятия / В.А Свободин // Международный сельскохозяйственный журнал. – 1987. – №3. – С.80
178. Сичова М.О. Оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств України через механізм фінансового лізингу / М.О.Сичова, Н.О.Шевченко // Агросвіт. – 2009. – №11. – С.31-33
179. Сідашенко О.І. Основні напрямки розвитку технічного сервісу в АПК Харківського регіону / О.І. Сідашенко // Вісник Харківського державного технічного університету сільського господарства. – 2001. – вип.8, т.1. – С.7-11
180. Сільське господарство Миколаївщини у 2008 році: статистичний збірник / за ред.З.А.Лук'янченко. – Миколаїв, Головне управління статистики у Миколаївській області, 2009. – 317с.
181. Сільське господарство Миколаївщини у 2006 році: статистичний збірник. – Миколаїв. – 2007. – 324с.

182. Славов В.П. Ресурсозбереження як важливий чинник розвитку виробничих систем /В.П.Славов, О.В.Коваленко //Агроінком. – 2007. – №7-8. – С.52-57
183. Словарь иностранных слов. – 10-е изд., М.: рус.яз.,1983. – 608с.
184. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 9-10 листоп. 2005 року). – Київ, 2005. – 83с.
185. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2008 рік /за ред.Зацаринського П.Ф. //Друкарська дільниця Головного управління статистики у Миколаївській області. – 2009. – 1039с.
186. Супіханов Б.К. Про підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва в сучасних умовах /Б.К.Супіханов //Економіка АПК. – 2008. – №5. – С.3-8
187. Супіханов Б.К. Розвиток державної аграрної політики у підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва /Б.К.Супіханов //Економіка АПК. – 2007. – №8. – С.3-8
188. Танклевська Н.С. Особливості державної підтримки розвитку АПК /Н.С.Танклевська //Науковий вісник Національного аграрного університету. – К.,2006. – вип.102. – С.307-311
189. Танклевська Н.С. Перспективи розвитку кредитної кооперації в аграрній сфері економіки /Н.С.Танклевська // Таврійський науковий вісник : Збірник наукових праць ХДАУ. – Херсон: Айлант. – 2007. – вип.51. – С.145-149
190. Танклевська Н.С. Проблеми розвитку лізингу в регіональних АПК /Н.С.Танклевська //Економіка АПК. – 2007. – №3. – С.58-61
191. Тонюк М.О. Організаційно-економічний механізм формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.екон.наук /М.О.Тонюк. – Київ. – 2007. – 20с.
192. Ушачев И. Организация и функционирование агропромышленных формирований холдингового типа /Ушачев И., Анисимов А., Югай А., Арашуков В. //АПК: экономика, управление. – 2002. – №3. – С.25-35

193. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление /Р.А.Фатхутдинов. – М.: ИНФРА. – 2000
194. Федорак В.І. Стан та перспективи інвестування підприємств агротехнічного сервісу /В.І.Федорак //Економіка АПК. – 2007. – №4. – С.83-87
195. Федоров М.М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення /М.М.Федоров //Економіка АПК. – 2003. – №1. – С.25-31
196. Федоров М.М. Особливості формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні /М.М.Федоров //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.73-78
197. Фесіна Ю.Г.Ринок сільськогосподарських земель та формування адаптивних організаційних форм господарювання /Ю.Г.Фесіна //Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2004. – №2, ч.1. – С.308-314
198. Фигурнов Э. Производственный потенциал социалистического общества /Э. Фигурнов //Политическое самообразование.- 1982. – №1. – С.25-29
199. Хашковская О.А. Оценка экономической эффективности функционирования сельскохозяйственных предприятий в условиях социальной переориентации народнохозяйственных комплексов Белоруссии /О.А.Хашковская //Економіка АПК. – 2004. – №11. – С.149-153
200. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу : підручник /Хорунжий М.Й. – К.: КНЕУ. – 2001. -382с.
201. Ціхановська О.М. Кластеризація як новий методичний механізм розвитку сільських територій /О.М.Ціхановська //Економіка АПК. – 2007. – №5. – С.153-155
202. Червен И.И. Экономика АПК: вопросы и ответы /Червен И.И., Червен Э.В. – Кишенев: Катря Молдаваняскэ. – 1990. – 491с.
203. Черников Д. Эффективность использования производственного потенциала и конечные народнохозяйственные результаты /Д.Черников //Экономические науки. – 1981. – №10. – С.45-47

204. Чиркова М.Б. Финансовые активы и оценка их оборачиваемости в коммерческих организациях как субъектах рынка /Чиркова М.Б., Малицкая В.Б.//Вісник Хрківського національного технічного університету сільського господарства. Серія: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. – 2007. – вип.55. – С.174-179
205. Шибаніна О.В. Стан і основні напрямки удосконалення оплати праці продовольчого підкомплексу АПК /О.В.Шибаніна //Економіка АПК. – 2006. – №9. – С.3-8
206. Шестико А.Е. Условия формирования рынка земли /А.Е.Шестико //Вестник сельхознауки. – 1999. – №10. – С.12-18
207. Шишкина Н.П. Оценка производственного потенциала предприятий перерабатывающей промышленности : автореф. канд.эконом.наук /Н.П.Шишкина //Байкальский государственный университет экономики и права. Иркутск. – 2006. – 22с.
208. Шиян В.И. Интегральные показатели эффективности использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий :Лекция /Шиян В.И., Олейник А.В. – Х.: 1989. – 40с.
209. Школьный О.О. Організаційно-економічні механізми управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств /Школьный О.О.: Монографія. – Умань. Видавництво Уманського державного аграрного університету.- 2007. – 308с.
- Ю.О.Лупенко] К.: ННЦ ІАЕ, 2005 – 424с.
210. Юшин С.О. Аусорсинг і дорадництво в аграрному у секторі економіки /Юшин С.О.,Брусенко М.А., Повна С.В. //Агроінком. – 2007. – №9-10. – С.32-35
211. Яценко В.М. Методи управління матеріальними запасами та удосконалення їх обліку /Яценк В.М., Андрієнко О.Г. //Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.- Черкаси: ЧДТУ. – 2006. – вип.16. – С.333-337
212. Яценко В.М. Формування і розвиток агропромислової інтеграції в Україні /В.М.Яценко //Економіка АПК. – 2004. – №1. – С.54-60

213. Agricultural Advisory Service: In Expectation of Change. //Newspaper "Holos Ukrainy" 5 March 2003, N42: http://www.icp.org.ua/eng/about/zmi/2005/03/02_newspaper_holos_ukra_114.html
214. Agricultural Fact Book 2001-2002//usda.gov/factbook/chapter3.htm
215. Europe in figures: Eurostat yearbook 2005. – Luxembourg: office for official Publications of the European Communities, 2005. – 308p.
216. Hanson R.,Preiffer G. Agricultural economics farm and ranch management. Nebraska, institute of Agricultural and Natural Resources, 1999
217. <http://me.kmu.gov.ua/file/link/86954/file/Metod.doc>
218. Sandra S. Batie. Sustainable Development: Concepts and strategies /Sustainable Agricultural Development: the Role of International Cooperation. Proceedings of the Twenty – First International Conference of Agricultural Economists. – Tokyo, Japan. – 22-29 August 1991. – University of Oxford. – 1992. – p.391-402
219. Schulz T.: the Concept of Human: Repli, an: Blaug, M.(Hrsg): Economist of Education, Selected Readings, Bd. 1, S.58 ff., Harmondsworth. 1968
220. Towards a European Research Area /Science, Technology and Innovation : Key Figyres, 2002. – European Communities, 2000. – Part 1

Укрепление и эффективное использование ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий: монография / Шебанин В.С., Червен И.И., Шебанина Е.В., Кареба М.И.; Под. ред. проф. В.С. Шебанина, проф. И.И. Червена– Николаев: НГАУ, 2010 – 205с.

ISBN

В монографии освещены теоретические и методические основы укрепления и эффективного использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий. Проанализованы ретроспектива, современное состояние и эффективность использования ресурсного потенциала сельскохозяйственных предприятий Николаевской области. Изложены основные организационно – экономические направления укрепления и повышения эффективности использования ресурсного потенциала аграрных предприятий.

Strengthening and effective use of resource potential of agricultural enterprises: monograph / Shebanin V.S., Cherven I.I., Shebanina E.V., Kareba M.I.; Under. red. prof. V.S. Shebanina, prof. I.I. Chervena is Nikolaev: NGAU, 2010 – 205p.

ISBN

Theoretical and methodical bases of strengthening and effective use of resource potential of agricultural enterprises are lighted up in a monograph. Proanalizovany retrospective view, modern state and efficiency of the use of resource potential of agricultural enterprises of the Nikolaevskoy area. The basic are expounded organizationally are economic directions of strengthening and increase of efficiency of the use of resource potential of agrarian enterprises.

Шебанін В'ячеслав Сергійович
Червен Іван Іванович
Шебаніна Олена В'ячеславівна
Карєба Марина Іванівна

**ЗМІЩЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Монографія

*За редакцією члена - кореспондента НААН України, професора
В.С Шебаніна та доктора економічних наук, професора І.І. Червена*

**Технічний редактор
Комп'ютерна верстка**

Підписано до друку

Формат

Надруковано у видавничому відділі Миколаївського державного аграрного університету 54010 м. Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9